ERDÉLYI TUDOMÁNYOS FÜZETEK
159. SZ.

MEZŐSÉGI MAGYAR HÍMZÉSEK

ÍRTA

PALOTAY GERTRUD SZABÓ T. ATTILA

KOLOZSVÁR, 1943
AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET KIADÁSA

Különlenyomat
az ERDÉLYI MÚZEUM
1942. évi 3—4., ill. 1943. évi 1. és 3. füzetéből

11.213/15P
OSZ SZÉCHENYI-KÖNYVTÁR
Növedéknapló
1943. év 21088 sz.
R 1965

Felelős kiadó: Dr. Szabó T. Attila

Minerva Rt. Kolozsvár. 1610

Felelős vezető: Major József

Mezőségi magyar hímzések

1.

Bonchida, Fejérd-Telekfarka és Válaszút hímzései

E három tőszomszédos, illetőleg egymás közvetlen közelében fekvő kolozsmegyei települést a Régiségtár néprajzi anyagában* összesen 17 darab hímzés képviseli. Ez az anyag nemcsak a három község hímzéseinek mintabeli kapcsolatairól tanúskodik, hanem érdekesen szemlélteti azt az összefüggést, mely a három falu munkái és az északi Mezőség közelebbi és távolabbi falvainak varrottasai között fennáll. E hímzések vallomása szerint Kolozs megyének ez a Szolnok-Doboka megyével határos területe a Mezőség néprajzi egységébe tartozik. Egymás között a három község, megint csak hímzések dolgában, igen szoros kapcsolatban áll, odavaló asszonyok vallomása szerint a minták jobbára egyeznek, s egy emberöltő előtt, e hímzések virágzása idején a minták kölcsönzésére, egyik faluból a másikba vándorlására is van példa. E mintákról több öregasszony állítja azt is, hogy „papirról" (nyomtatott hímzésmintáról) másolta le, de ahogy kiderült, csak a formát, a díszítményt számolta le a kötött technikájú mustráknál, a kivitelezés módja, technikája, a térben való elrendezés és az arányok ennek ellenére jellemzően mezőségiek maradtak. A helyi hagyomány — mint azt másutt is láthatjuk — sokkal erősebben nyilatkozik meg egy-egy idegenből vett minta megformálásában, mint magukban a díszítményekben.

Sajnos, minden adatot nélkülözünk, ami az itt közölt hímzések alakulástörténetét megvilágíthatná, vagy a különböző típusok időrendi váltakozását magyarázná. Fejlődéstani rendbe tehát nem állítjuk őket, csupán más hímzővidékek munkáinak ismerete alapján (a szálszámolásos, kötött technikájú munkák korábbiak a szabad rajzú, „írásos" mintáknál) itt is ezt a sorrendet követjük. Az előbb említett csoport készültének időpontját, ha évszámszerűen nem is, de hozzávetőlegesen keltezni tudjuk néhány 50—70 éves öregasszony kelengyéje alapján, akik férjhezmenetelük előtt készítettek ilyenfajta párna-hímzéseket. A 17. képen bemutatott válaszúti abrosz belehímzett évszáma (1873) is ezt látszik megerősíteni.

* E közleményünkkel az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárának egyikünk gyűjtéséből származó, részben *dr. Szenthe István* egyetemi klinikai tanársegéd (Budapest) nagylelkű adományából újabban szerzett hímzésdarabjait kezdjük el bizonyos csoportosításban ismertetni. — Az *Sz*-szel kapcsolt és []-be tett számok a Szenthe István-féle, a []-ben lévő puszta számok Szabó T. Attila gyűjteményének számát jelölik. A magántulajdon jelzését szintén []-be tesszük. A községnevek után álló *K* betű Kolozs, az *SzD* Szolnok-Doboka megye nevének rövidítése.

A három község közül a gyűjteményben Fejérd-Telekfarka[1] van a legnagyobb számmal, 11 darabbal képviselve. Ez a csoport azért is érdekes, mert igen különböző típusokat ölel fel, de meg azért is, mert egyazon mintának ugyanazon községből származó különböző változatát látjuk benne képviselve. A hímzésgyűjtők mindeddig kevés figyelemmel voltak a változat-anyag különbözőségének népi esztétikai jelentőségére, éppen ezért becsesek ezek a munkák.

Lássuk ezekután egyenként a bemutatott hímzéseket.

Az 1. képen közölt párnacsúp mérete 60×21 cm; ebből a középminta szélessége, mesterke nélkül, 11 cm, egy-egy mesterke-csík pedig 5 cm; ez a mezőségi munkák átlagos arányaihoz mérten szokatlanul széles mesterke. A mustra maga az Erdélyszerte igen gyakori és különösen a Székelyföldön kedvelt „fenyőágas" mustra. Székelyföldi testvéreivel ez a fejérdi hímzés annyiban is rokonságot tart, hogy levegős elrendezésű, bár az ágak amazoknál tömöttebbek, vaskosabbak, de ugyanolyan apró, finom öltésekkel dolgozottak, szálánvarrott technikával, mint amazok. Ugyane gyűjteményben szerepel egy Kisdevecserről származó, hasonló minta, amelyről más alkalommal szólunk; ez a fejérdinél jóval tömöttebb, szinte zsúfolt. E fejérdi minta jellemző részlete a középtengelyes elrendezés, mely a gyűjtemény más darabjain is szerepel, a Néprajzi Múzeum hímzései közül pedig Pujonból közöltünk egy ilyenféle munkát.[2] Valószínűnek látszik, hogy e fejérdi hímzésen a fenyőágas díszítmények közé helyezett négyszegletes s nem is mindig azonos alakú elemek valamelyik korábbi változaton még csak kisebb, közbeékelt és alárendelt szerepű mintarészek lehettek, s csak idővel vált belőlük hangsúlyosabb, nagyobb idom, mely itt már a fenyőágakkal egyenrangú díszítőelem. A minták egyes elemeinek ilyen hangsúlybeli eltolódásaira, egyes részletek aránytalan megnövekedésére éppen a mezőségi hímzéseken több példára mutathatunk majd rá e gyűjtemény hímzéseinek ismertetése során. A szokatlanul széles mesterke is ilyenféle törekvés eredménye. A mesterke azonban — bár nemcsak mintázat, hanem méret tekintetében is azonos a középcsík mustrájával (a hímző emennek felét ismételte!), még teljesen független ettől, annyira, hogy a mesterke fenyőágai nem esnek egy tengelybe a középmintáéival. Valószínű, hogy ugyane mintának valamelyik későbbi változatában már megtörtént a középminta és a mesterke díszítményeinek összehangolása, illetőleg olyanmódon való elrendezése, hogy az egész mintát négy egyforma csík alkotja.[3]

A 2. képen egy országszerte általános, s Erdélynek úgyszólván minden hímző vidékén használatos csillagmintát mutatunk be jellemzően mezőségi megfogalmazásban. Sajátosan mezőségi mindenekelőtt a középmintához viszonyítva aránylag keskeny mesterke (az egész hímzőfelület 20×56 cm; ebből a középminta szélességére 15 cm esik, míg a két mesterke-csíkra

[1] Telekfarka teljesen különálló, magától a falutól körülbelül négy-öt kilométerre lévő tartozéka Fejérdnek. Lakói jobbára Fejérdről telepedtek ki. Az alábbiakban egyszerűség kedvéért mindig csak *Fejérd*-et, illetőleg *fejérdi*-t írunk.

[2] L. tőlünk *Ismeretlenebb erdélyi magyar hímzéstípusok*. A Néprajzi Múzeum Értesítője XXXIII(1940), 13. 1. 41. á.

[3] Hasonló eljárással sűrűn találkozunk szilágysági hímzéseken (Vö.: i. h. 27., 33, 34. á.).

egyenként csupán 2—2 cm). A csillagminta helyi jellegzetessége nem annyira magukban a díszítményekben, mint inkább a felületkitöltés módjában mutatkozik. Egyfelől abban, hogy a csillagok ágait nem töltik ki tömören, mint más vidékek hímzői, hanem a körvonalon belül minden második kocka helye hímezetlen marad. Ezzel a felület megbontását célzó hímzőmóddal a gyűjtemény más mezőségi darabján is találkozunk. Ugyancsak mezőségi sajátossága e fejérdi hímzésnek, hogy a vászonalapnak a csillagok közé eső részeit fehér vagdalásos munkával varrják ki, ezáltal színbeli és technikai különbözőség folytán nemcsak változatosabbá teszik a munkát, hanem szebbé, gazdagabbá is. A hímző fejlett művészi érzékére vall, hogy mennyire sikerült a kétféle hímzésű felület közötti arányt, egyensúlyt eltalálnia. A kötött technikájú, vagyis az alap szálainak számolásával készülő mezőségi hímzéseken — mint alább látjuk — nagy kedvvel alkalmazzák a vagdalásos felületkitöltést akkor is, ha a tulajdonképpeni minta nemcsak pirossal, hanem két színnel: pirossal és kékkel varrott. Egyébként ez a minta is aprólékos, finom kidolgozású; ez megint csak e vidék keresztöltéses (szálánvarrott) hímzéseire jellemző. Stílusban az apró, finom mesterke is igazodik a minta egész megjelenéséhez.

A 3. képen piros pamuttal hímzett fejérdi párnavéget látunk (mérete 19×62 cm). A mesterkét itt már egészen elhagyták; ez gyakori jelenség a mezőségi minták alakulástörténetében. A minta végződéseiből a két szél felé ki-kinyúló kacskaringók azonban mégis mintegy lezáró csíkot alkotnak, s ezekben — mondhatni — mintegy tovább él a mesterke emléke. Az ismétlődő díszítmények oly sűrűn állanak egymás mellett, hogy különösen ágas-bogas nyúlványaik révén, szinte összekapcsolódnak. Figyelmesebben szemlélve, nem nehéz az alakulóban lévő középtengely vonalát felismerni. A díszítmény maga valószínűleg úri eredetű, de ilyen módon való alkalmazása, elrendeződése népi elgondolásból fakad. Igen szerencsés a tömöttebb, hangsúlyosabb felületeknek és a könnyedebb, hajló vonalas díszítményrészeknek megoszlása. E tekintetben, hangsúly és arány dolgában, a hímző öntudatlanul a nagyhírű nyugateurópai renaissancekori és barokkhímzések művészi elveit valósította meg annak ellenére, hogy a minta kivitele, formanyelve ezektől teljesen távol áll. Öltéstechnika dolgában is gazdag és változatos munka: a szárakat, körvonalakat láncöltéssel varrták ki, a tömött felületeket margit-öltéssel töltötték ki (ez a Mezőségen gyakori), a minta középső, vonalas részei pedig laposöltésesek.

A 4. kép mintája derekaljvégről való. A hímzés mérete 93×22.5 cm, ebből a középcsík szélessége 14, a mesterkecsík pedig egyenként 4—4 cm. Mintázat tekintetében ez a példány is a középtengelyes mustrák csoportjába tartozik, amennyiben az azonos virágdíszítmények egy hullámvonalas szár két oldalán részarányosan helyezkednek el. Ez a fajta minta igen kedvelt a Mezőségen. A Néprajzi Múzeum gyűjteményében Vicéről két példányban van meg, ismerjük Szépkenyerűszentmártonból;[5] e gyűjteménybe pedig Buzáról és Magyarpalatkáról került egy-egy képviselője. Ha ezeket a mintákat egymással, azután pedig más vidék hasonló mustrájú hímzéseivel vetjük

[4] L. ehhez: i. m. 48. és 49. á.
[5] Lajtha László (Budapest) tulajdonában.

össze (pl. a kalotaszegi „írásos" hímzéseken szereplőkkel), szembetűnő a mezőségi munkák azonos megformálása és kivitelezése. A mezőségi munkákon mindig nagy, tömött virágok nőnek ki a vaskos, sokszor nehézkesen hajló szárból, jobbára levéltelenül, s feltűnő, hogy a foltszerű díszítmények csaknem minden részletezést nélkülöznek. Rendszerint az öltéstechnika is egyező: a fejérdi példányon száröltés-körvonal keretezi a margitöltéssel kitöltött felületeket.[6] E munkán kellemesen töri meg a tagolatlan felületek egyhangúságát az, hogy a körvonalak kék, a belső felületek piros pamuttal hímzettek. E két színnek a kétféle öltésmóddal kapcsolatos ilyen módon való alkalmazását ugyancsak több mezőségi hímzésről ismerjük.[7] E hímzés mesterkéje a vidékünkön kedvelt hullámvonalas száron ülő, s a középmintához méretben és alakban hasonló virágok sora. Hasonló segélyt látunk az említett búzai hímzésen is. Az egész munkára jellemző az, hogy esetlegességeket, egyéni rögtönzéseket sokkal kevésbbé tűr meg, mint a többi, alább tárgyalandó szabadrajzú fejérdi minta; ez talán a kisebb, térkitöltő részletek teljes hiányából is magyarázható.

E mintának hegyesszirmú virágait látjuk viszont azon a fejérdi párnahímzésen (5. kép), amelyet ugyancsak a középtengelyes minták csoportjába sorolhatunk. Mérete 56×22 cm, mesterkéje nincsen, de ezt látszik helyettesíteni a szegélycsíkként a mintát kétoldalt lezáró kis virágok sora. S annak ellenére, hogy e virágok szervesen kapcsolódnak az alattuklévőkhöz, szinte azokból látszanak kinőni, mégis valószínűnek tartjuk, hogy a valamikori mesterke maradványai. E feltevésünket nemcsak arra alapozzuk, hogy a mesterkének ilyen, a középtengelyes mintába való beleolvadása sok erdélyi példával igazolható, hanem arra is, hogy ugyanilyen háromszirmú kis virágokkal sok mezőségi hímzés mesterkecsíkján találkozunk. A középtengelyt egymással összekapcsolt, vaskos virágok sora alkotja. Ennek két oldalán hullámvonal követi a tengelyt. Az ilyen kettős hullámvonal a mezőségi hímzéseken nem ritka, a Néprajzi Múzeum gyűjteményéből négyet is közöltünk,[8] a budapesti Wolfner-gyűjteményben is van egy jellemzően mezőségi, de sajnos, lelőhely-megjelölés nélküli kettős fűzéres hímzés, s az itt leírandó gyűjteményben sem hiányzik. Ezek közül egy igen szép, szabályos mintázatú szerepel Devecserből, kettőn pedig a fejérdihez hasonlón, a kettős fűzér már nem kereszteződik, hanem már csak közelít egymáshoz. Egyben a virágok, levelek részletei is veszendőbe mennek.[9] Ezen a hímzésen azonban sokkal kevésbbé elrajzoltak a díszítmények és részleteiben dúsabb a kidolgozás. A virágok belsejében sakktáblaszerű a kitöltés, s a virágok pontosabban fekszenek egymás metszésvonalában, vagyis egymással szemközt. A virágok karcsúbbak, nem ennyire zömökek, a szárak hajlatai pedig lágyabbak. A fejérdi munkán evvel szemben világosan megfigyelhetők a népi elváltoztatás önkényességének példái, amelyek végül a minta szétesését, illetőleg új minta létrejöttét eredményezik. A

[6] Ezen öltéstechnikák ilyenféle mezőségi alkalmazására l. *Ferencz Kornélia* és *Palotay Gertrud:* Hímzőmesterség. I. kiadás, Budapest, 1932. 132. á.

[7] U. o. IV. t. 5. á. és idézett tanulmányunk 54. és 59. á.

[8] I. h. 50, 51, 52 és 53. á.

[9] E mintának édes testvérét éppen Telekfarkáról Gönyey Sándor közölte [Magyar Iparművészet (Muskátli) XLIV, 4. sz. 27. l. alsó kép.].

kisebb, térkitöltő díszítmények itt még nem tűntek el teljesen, de elhalványultak: csak körvonalukat varrták ki és a többi díszítménnyel ellentétben nem töltötték ki belső felületüket. Ez lehet elcsökevényesedés, de lehet, hogy a mintának csak valamely későbbi változatán töltődnek be e hímzéselemek. Minthogy a tömöttségre, zsúfolásra való törekvés csak hosszas népi gyakorlat következménye, könnyen lehet, hogy az alakulástörténetnek ez a menete a valószínűbb. A fejérdi hímzés kidolgozásmódja a jellemzően mezőségi, vagyis száröltéssel körülvarrt margit-öltéses felületkitöltés.

Ugyancsak Fejérdről került elő a 6. kép hímzésének egy épebb változata,[10] amelyiken kevesebb az elrajzolódás, pontosabb és gondosabb a vonalvezetés. Mesterkéje is azonos evvel, csakhogy teljesen betöltött. A 6. és 7. képen közölt két párnavéghímzés egyébként ugyanannak a mintának különböző változatát szemlélteti. Az előbbinek mérete 57×23 cm, az utóbbié 55×23 cm; ebből mindkettőnél 15 cm esik a középső mintacsík szélességére, míg a mesterkék egy-egy csíkjára csupán kb. 3 cm jut. Ami magát a rajzot illeti, első rápillantásra e két hímzés mintázata szinte azonosnak látszik. De a minta kivitelezése már igen különböző, amennyiben a 6. képen látható felületkitöltések sokkal aprólékosabbak, ötletesebbek és a részletekben dúsabbak. A minta egyébként mindkét változaton már meglehetősen eltávolodott a feltehető úri mintaképtől; ez kétségkívül hosszas népi gyakorlat következménye. Megkapta ezalatt a minta jellemzően helyi kiképzését, rajzát és kidolgozásmódját. A díszítmények inkább csak foltszerűségükkel hatnak, semmint rajzukkal, a körvonalak egyszerűsödnek, a részletek már jobbára csak jelezve vannak. Mindez azonban másfelől azt eredményezi, hogy a munka erőteljes, határozott, szinte monumentális. A hímző ügyelt a betöltött és üresen hagyott részek kellemes váltakoztatására. A 7. kép hímzésének mesterkéjén csak a körvonalakat hímezték, az előbbin a virág már betöltött, a levelek azonban még nem. A kisebb és nagyobb formák, díszítményrészletek kellemes megoszlásában is szabadon érvényesült mindkét változatban a kivitelező egyéni elképzelése. Erre jellemző néhány részlet, pl. az, hogy a 6. mintán a margitöltéses felületkitöltést külön is átvarrták olyan módon, ahogyan a torockói hímzések laposöltéses virágszirmait szokás. Ugyanezen a mintán a sakktáblaszerű virágbelsők, a kacsok kerekdedebb domborulatai a gondosabb kidolgozást bizonyítják. Az ilyen kunkorodó kacsokat a gyűjtemény más mezőségi hímzésén is megtaláljuk. Az azonos mintájú mesterkék is csak a felületkitöltés módjában különböznek. Mindkét munkát piros pamuttal hímezték.

A 8. és 9. képen újra egyazon minta két különböző változatát hasonlíthatjuk össze. Méretük is csaknem azonos, amennyiben az előbbinek hossza 55, az utóbbié 59 cm, szélessége pedig mindkettőnek 22 cm, amiből a belső mintacsíkra 15 cm esik. Némi eltérést mutat a mesterke szélessége, amennyiben az elsőn 3, az utóbbin 3.5 cm-re készítették. Nem nehéz e mintában az erősen elnépiesedett formák, s a jellemzően helyi kivitelezés ellenére is az úri hímzésmintaképet felismerni; azt a renaissancestílusú virágindát, melynek hullámvonalas fűzéréből virágok, levelek, bimbók nő-

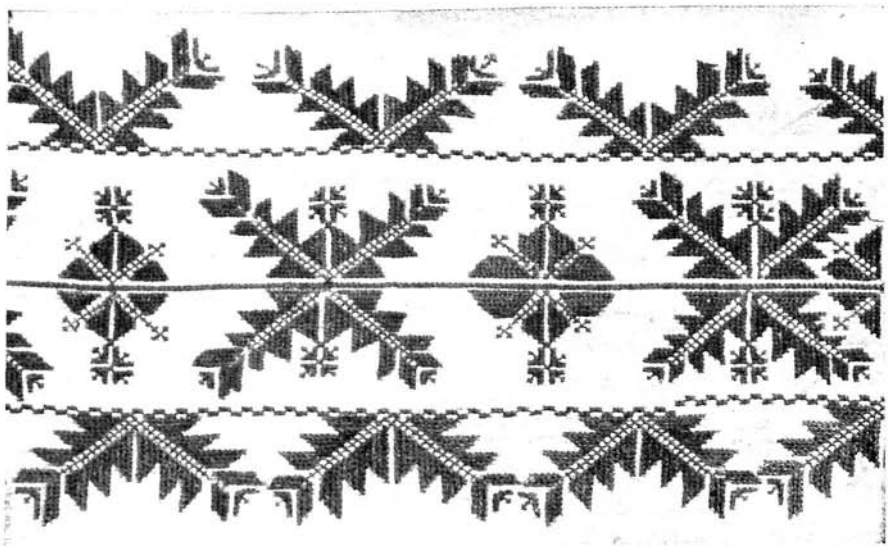
[10] Ugyanott, felső kép.

nek ki. Megtaláljuk azt az elrendezésbeli sajátosságot is, mely szerint a hullám öbléből kinövő középvirágok mindig váltakozó állásúak. Maguk az elemek (virágok) már szinte a felismerhetetlenségig eltávolodtak az úri mintától, s közelebb álianak más mezőségi minták díszítőelemeihez, mint úri őseikhez. Jó példa erre a nagy középvirág kunkorodó, kacsos megformálása. A minta szétesési folyamatára pedig jellemző, hogy a 9. kép hímzésén a virágok elszakadtak tengelyüktől, száraik már hiányoznak. A két változaton az egyes elemek aránya is különbözik: a 9.-en vaskosabbak egyes díszítmények, nyilvánvalóbb a hímzőnek az a törekvése, hogy az üresen maradt felületeket betöltse. Nyilván ez a törekvés eredményezte azt is, hogy a középvirág felső kacsai túlnövekedtek, ami által az egész virág alakja megváltozott. A szétesési folyamat nyomában itt tehát már látszanak az újat teremtő esztétikai törekvések első lépései. A 9. kép mesterkéje is tömöttebb, stílusban a belső mintához áll közel, míg a 8. hímzésen a Mezőségen gyakori hullámvonalas, virágos inda áll előttünk újra. Egyébként mindkét munkát a már említett mezőségi modorban, a kétféle öltésfélével dolgozták, piros pamutfonállal.

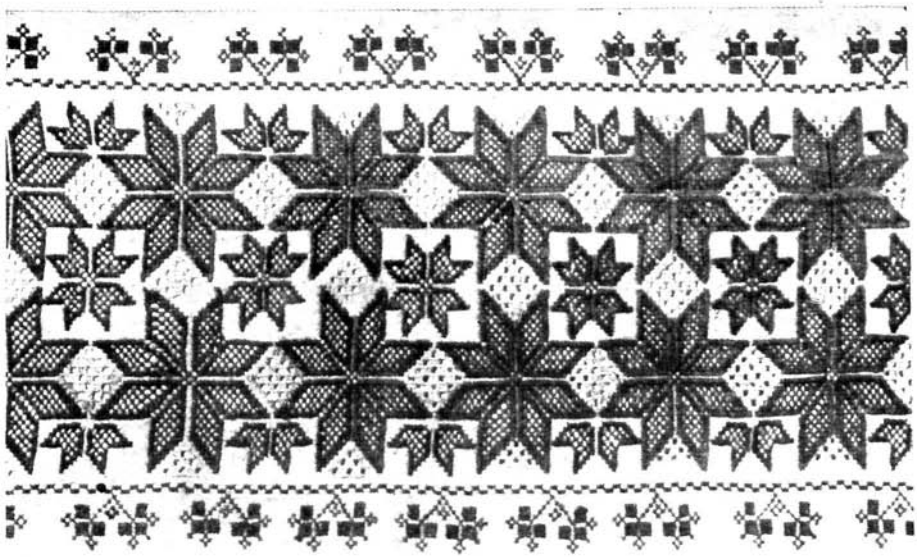
A XVII—XVIII. századi magyar úrihímzések egy országszerte általános mintáját szemlélhetjük a 10. kép hímzésén, mezőségi megfogalmazásban (a párnavég hímzésfelülete 60×24 cm). Ez a csigavonalban körbekunkorodó virágág, melynek végéből az egész hajlatot betöltő nagy virág nő ki, tulajdonképpen török eredetű, s a kalotaszegi „írásos" hímzéseknek is kedvelt díszítőeleme. Valószínű, hogy ott is, itt is a református templomok úrasztali terítőinek nyomán vált ismertté és kedveltté. Az úrasztali terítőknek ez a minta ugyanis több, mint két évszázadon át egyik legelterjedtebb sarokdíszítménye volt és még napjainkig magában Erdélyben is sok száz példány maradt fenn belőle. Minthogy ez a mustra Kalotaszegen is szerepel, de a fejérditől lényegesen eltérő megformálásban, újra bebizonyosodik, hogy egy-egy néprajzi tájegység hímzésállományára nem annyira a minta, a díszítmény jellemző, mint az, hogy milyenné alakítják, hogyan dolgozzák ki azt tájegységekként. Így pl. a 10. kép hímzésén jellemzően mezőségi a mesterke hiánya, a levegős elrendezés, s az, hogy a részletek teljesen elmaradnak s evvel szemben a jelentősebb díszítmények megvaskosodnak, végül pedig a Mezőségen sajátos öltéstechnika: a száröltéses körvonal és margit-öltéses felületkitöltés. A népi elrajzolódás ellenére az úri mintaképből megőrződött a könnyedség, az elemek egymásközötti aránya. Ezeket a jellegeket más úrihímzés-eredetű hímzésmintán is megtaláltuk a Mezőségen, mégpedig három, a Néprajzi Múzeum gyűjteményében lévő, Vicéről származó párnavéghímzésen.[11]

A mezőségi hímzéseknek egy különleges, máshonnan mindezideig nem ismeretes, s az irodalomban sem közölt hímzésmintáját a 11. képen látjuk (a hímzésfelület mérete 59×32 cm). A vízszintes irányban elhelyezett, talapzatukkal egymással szembefordított cserépből vagy kancsóból kinyúló két nagy virágbokor gyűjteményünkben több példányban szerepel Vajdakamarásról és Keszűből. Ha figyelembe is vesszük e változatok jelentős mintabeli eltéréseit, e több ponton való előfordulás amellett szól, hogy ez

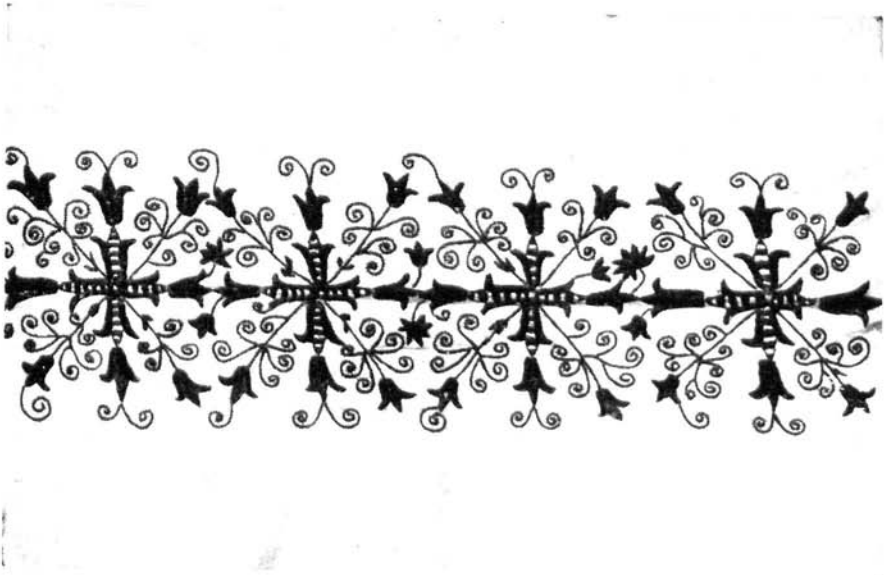
[11] Vö. i. h. 15. l.

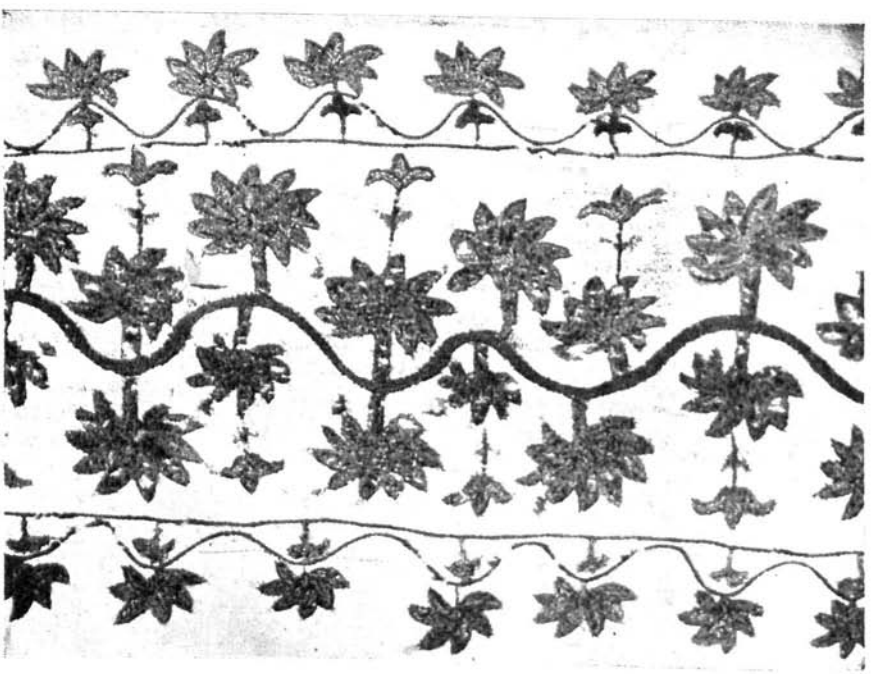
1. Párnavég-hímzés (Fejérd, K.) [Sz. 41].

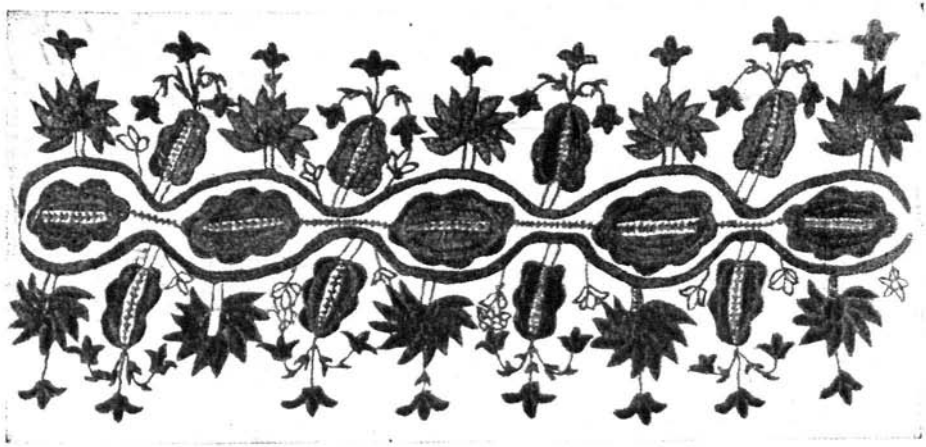
2. Párnavég-hímzés (Fejérd, K.) [Sz. 44].

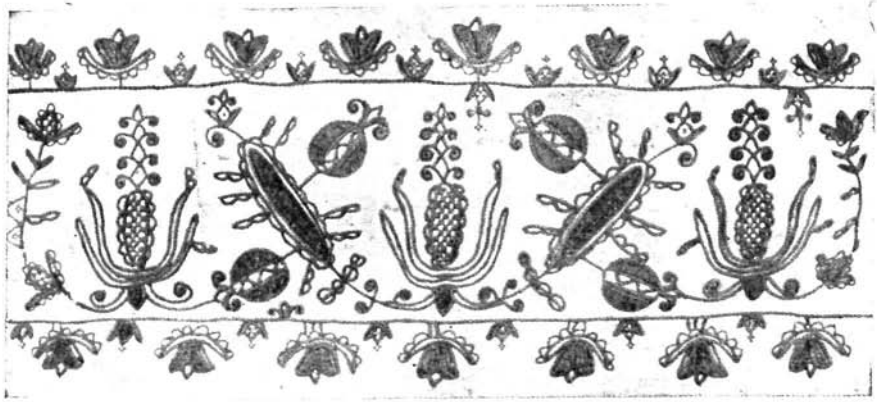
3. Párnavég-hímzés (Fejérd, K.) [Szenthe István dr. tulajdonában].

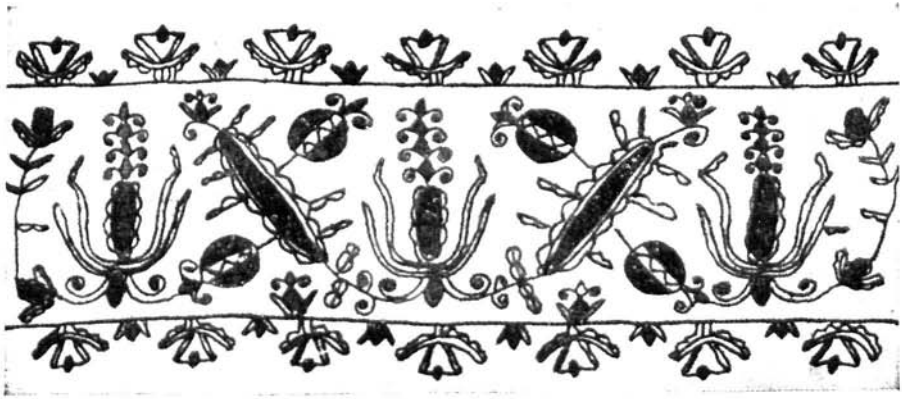
4. Párnavég-hímzés (Fejérd, K.) [Sz. 37].

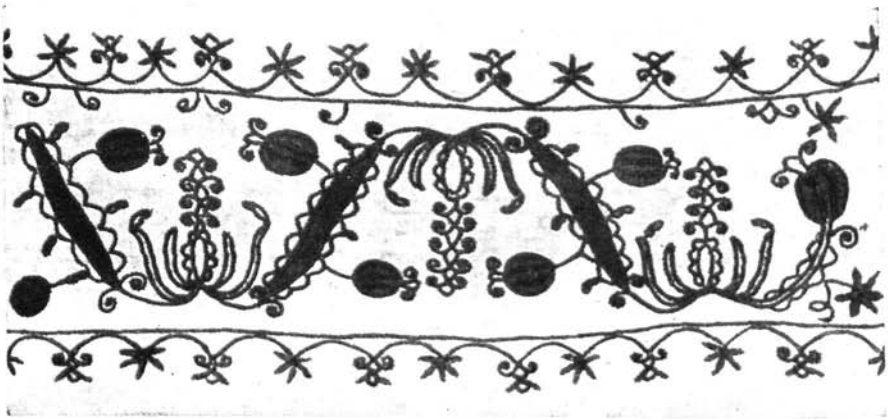
5. Párnavég-hímzés (Fejérd, K.) [Sz. 34].

6. Párnavég-hímzés (Fejérd, K.) [Sz. 36].

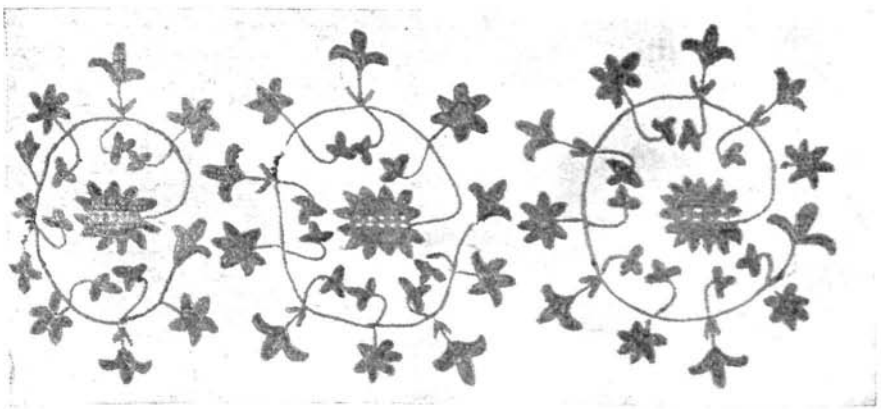
7. Párnavég-hímzés (Fejérd, K.) [Sz. 42].

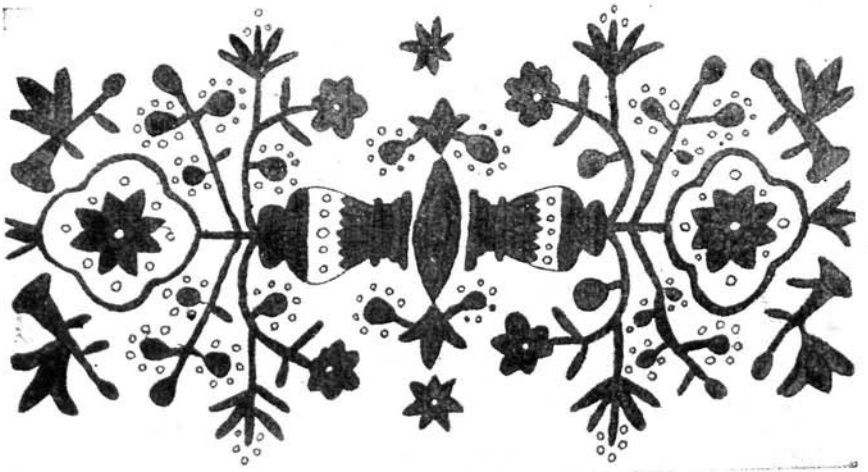
8. Párnavég-hímzés (Fejérd, K.) [Sz. 38].

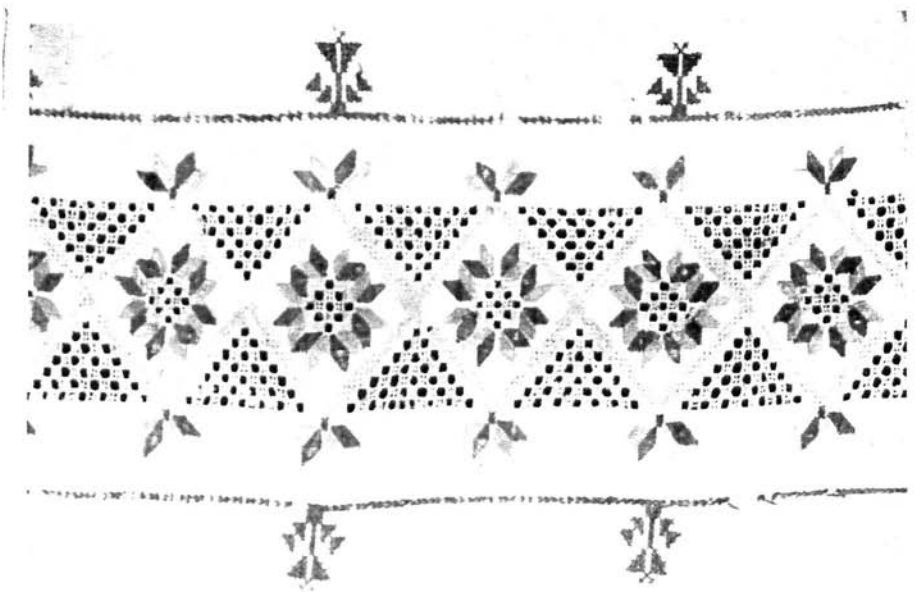
9. Párnavég-hímzés (Fejérd, K.) [Sz. 43].

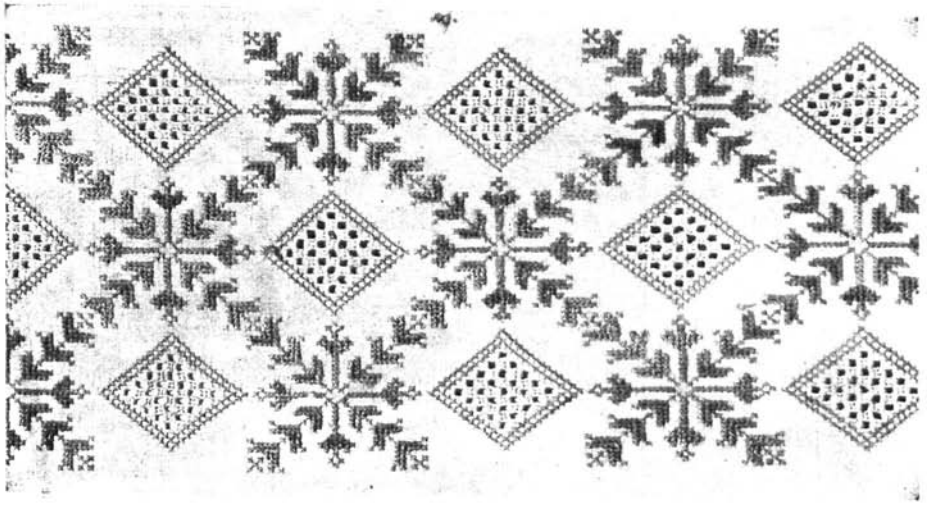
10. Párnavég-hímzés (Fejérd, K.) [Sz. 40].

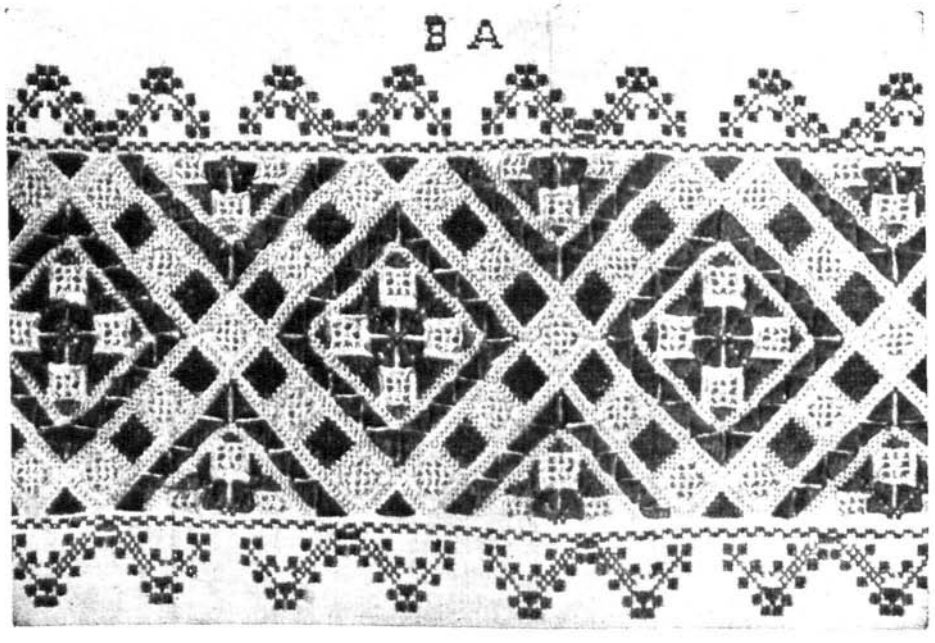
11. Párnavég-hímzés (Fejérd, K.) [Sz. 4].

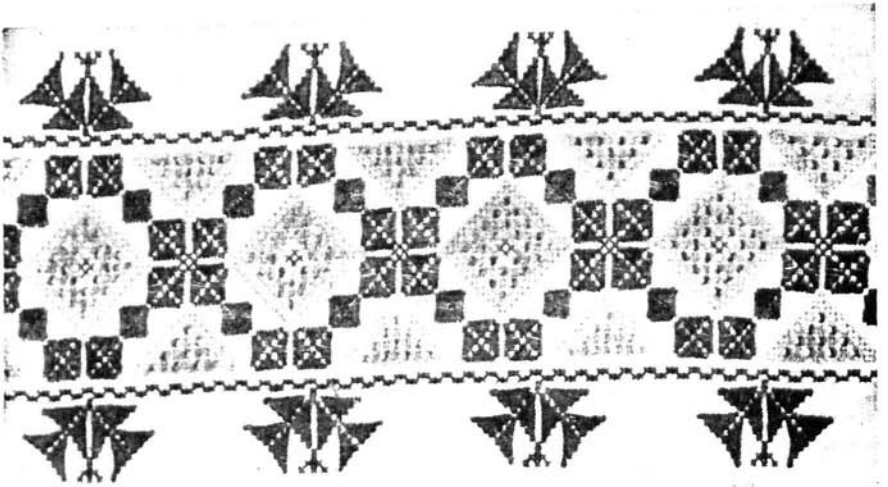
12. Párnavég-hímzés (Bonchida, K.) [224].

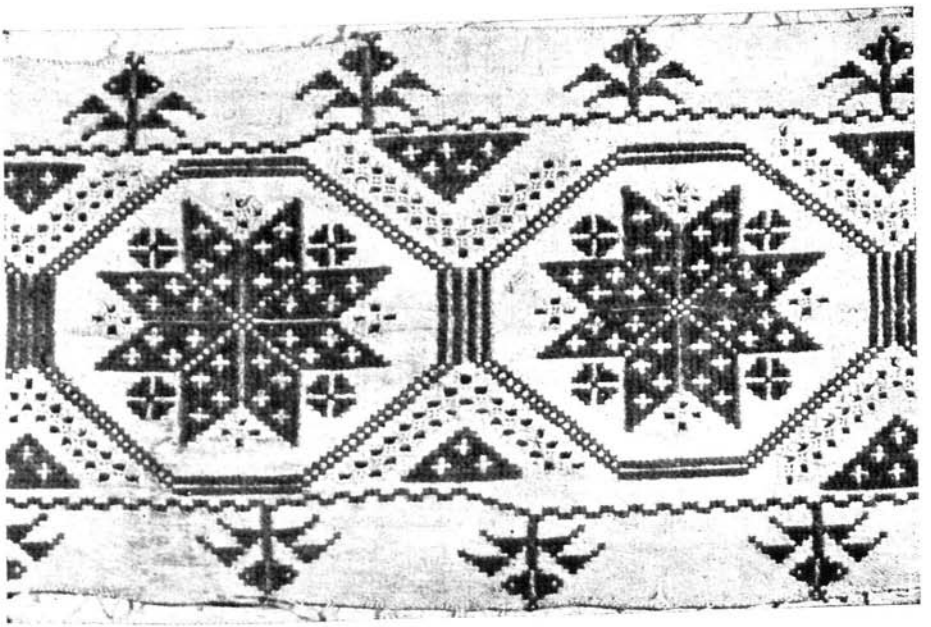
13. Derekaljvég hímzése (Válaszút, K.) [Sz. 7].

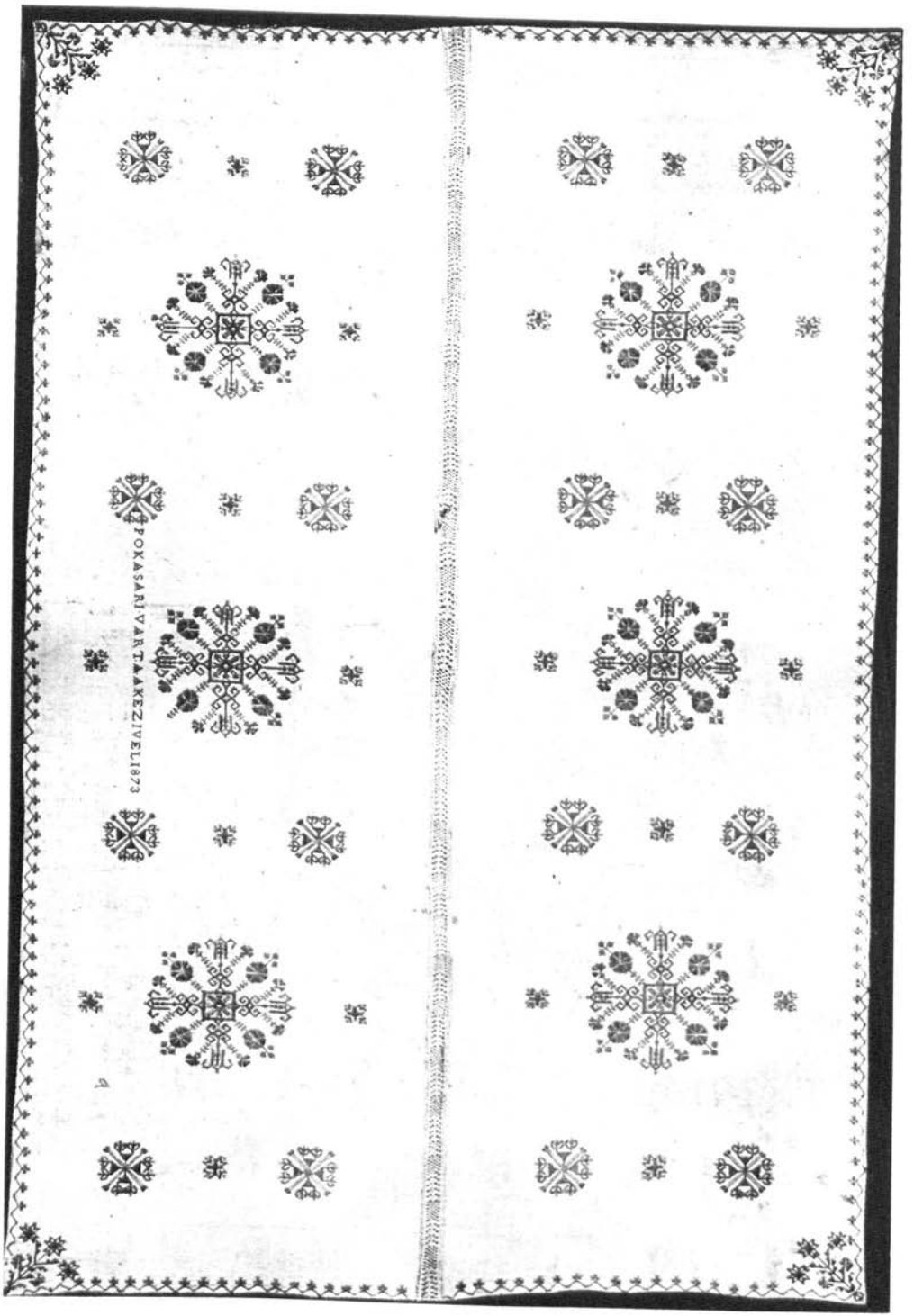
14. Párnavég-hímzés (Válaszút, K.) [Sz. 5].

15. Párnavég-hímzés (Válaszút, K.) [Sz. 8].

16. Párnavég-hímzés (Válaszút, K.) [Sz. 6].

17. Hímzett abrosz (Válaszút, K.) [7].

a ritka, különös mustra a Mezőségen általános lehetett. Eredetkérdéséhez csak annyit tudunk mondani, hogy a virágbokor, vagy inkább virágváza renaissancekori díszítmény, azonban úri, sőt eddigi ismereteink szerint népi hímzéseken sem alkalmazták vízszintesen fekve, vagy pedig egymásnak fordítva. Úgy látszik tehát, hogy itt egy átvett díszítménynek sajátosan helyi és a szükséghez képest módosított elhelyezésben való alkalmazásáról van szó (E díszítményt ugyanis párnacsúpon csak ilyen elhelyezésben lehetett jól alkalmazni). A gyűjteményben lévő s ezidőszerint egyedül ismeretes változatok sorában a fejérdi példány a mintát még eléggé ép állapotban mutatja, mely még nem hullott szét, még nem különültek el egymástól az elemek. A fejérdi hímzés egy keszűi munkához áll legközelebb, amennyiben ezen is megtaláljuk a virágokat körülvevő pontsorokat. Jellemzően mezőséginek mondható a felületek vaskossága, a részletek hiánya, a mesterkenélküliség, s a piros pamuttal dolgozott mezőségi öltésmód.

A gyűjteményben lévő egyetlen b o n c h i d a i hímzés (12. kép) e vidék finom, aprólékos kötött technikájú hímzéscsoportjába tartozik, s annak egyik jellemző darabja.[12] Ugyanezt a csillagmintát a szomszédos községekből keresztöltéses kivitelben is ismerjük, a bonchidai hímzésen azonban laposhímzéssel varrták ki a csillagokat, míg az őket körülvevő felületkitöltések vagdalásosak. A minta szépségét, változatosságát részben annak is köszöni, hogy a csillag szárai váltakoztatva pirossal és kékkel hímzettek, nemcsak a középső mintán, hanem a szegélyen is. A fehér vagdalásos részek mentén, a középső csillagok körül olyan keskeny, ugyancsak fehérrel kivarrt szálszorításos, rézsutos kocka-sort látunk, mely néha kalotaszegi vagdalásos munkáknak is kísérője, s amelyet Fejérd, Telekfarka, Bonchida és Válaszút hímző asszonyai „angyalozás"-nak neveznek. Különös, hogy a kétoldali lezáró mintán túl még külön mesterke-csíkot hímeztek, olyant, amely semmiféle mintabeli, vagy stílusbeli összefüggésben sincs a középmintával. A mesterke elválasztó vonalán elstilizált, keresztöltéses virágbokrocskák sorakoznak. A hímzésfelület itt is a szokásos méretű: 58×16 cm, amely utóbbi szélességből 11 cm esik a középmintára s a mesterke-csíkokra egyenként 2.5 cm.

Nagyon közel áll e hímzéshez stílusban, megjelenésben egyaránt a 13. képen látható v á l a s z ú t i derekaljvég (mérete 99×15 cm). Csipkeszerűen finom, aprólékos kidolgozás jellemzi, mint a bonchidai munkát. Csaknem azonos mintázatú hímzések Szépkenyerűszentmártonból is kerültek a gyűjteménybe. Ezeken azonban még ott látjuk a mesterkét, míg a válaszúti példányon ez már, jellemző módon, elmaradt. A mértanias elrendezésű mintában vagdalásos és piros keresztöltéses részek váltakoznak. Eltér e munka az említett szépkenyerűszentmártoni daraboktól avval a sajátossággal is, hogy vagdalásos négyszögeit kettős piros keresztöltéssorral vették körül, miáltal, a szín és technika különbözősége folytán, e részek még inkább hangsúlyozódnak és díszítenek.

Ugyancsak a mértanias minták csoportjába tartozik a 14. képen közölt párnavéghímzés; ez azonban, megjelenését, stílusát tekintve, nem az

[12] Megjegyzendő, hogy egyikünk helyszíni ismeretei alapján a bonchidai kézimunka általánosabb típusa az alább ismertetendő 14. és 15. kézimunkával egy tőről szakadt.

előző munkával, hanem sokkal inkább a 2. képen látható telekfarki hímzéssel tart rokonságot. Ugyanolyan tömött, mértanias mintája van, mint annak. Éppen tömöttségénél fogva előnyére válik a piros pamuttal, — részint keresztöltéssel, részint laposhímzéssel — és fehér (kendercérnás) vagdalásos munkával kivarrt felületek sűrű váltakoztatása. Igen aprólékosan dolgozták ki ezt a munkát is, de sűrűsége miatt nem kelti a könnyed csipkeszerűségnek azt a benyomását, amit az előtte közöltön megfigyelhettünk. A mesterke viszonylagos keskenysége itt is feltűnő: a hímzés hossza 60, szélessége 17.5 cm; ebből 11.5 cm esik a középmintára és csupán 2.5 cm egy-egy mesterkecsíkra. Ebben, meg abban is, hogy a természetszerűbb mesterkeminta semmi kapcsolatban nincsen a középmintával, e darab megint az említett (2. kép) fejérdi hímzéshez áll legközelebb. A válaszúti hímzés mesterke-mintája egyébként alighanem az e vidéken gyakori villaalakú, leveles ágnak továbbfejlesztése. Ilymódon itt már meg-megszakított hullámvonal alakult ki, s úgy lehet, ebből fejlődött a mezőségi hímzéseken szinte általánosnak mondható hullámvonalas mesterkeinda. A tulajdonjegyek helyén itt belehímzett *B. A.* betűt látunk.

Sokban hasonlít ehhez a hímzéshez a 15. képen bemutatott darab. Ezen ugyan az arányok már eltérőek, mert 98 cm-es hosszúságához csak 12 cm széles, s ebből csupán 6.5 cm esik a középcsík szélességére, a mesterkére pedig egyenként 2.5 cm, ami által a mesterke itt aránylag nagyobbnak tűnik fel. A mesterke-minta az igen gyakori, ismétlődő virágbokor, mely itt meglehetősen elrajzolt, elstilizált alakban jelentkezik, s a középmintától merőben független. Ez a mértanias mintázatú középrész aprólékosan dolgozott, sűrű felületeit (a kockákat) azonban megtörték, s a piros pamuttal, laposöltéssel kihímzett mintában helyenként hímezetlenül hagyták a vászonalapot, mindig egy-egy kockányi területet, hogy így a fehéren maradt részekből még külön minta adódjék. A vagdalásos négyszögek közepét igen ötletesen piros keresztszemekből összetett apró mintával töltötte ki a hímző; kétségtelenül tudatosan használta fel ilyen módon a színellentétekből adódó művészi lehetőséget. Érdekes, hogy ugyanezt az eljárást a gyűjteménynek két, Szépkenyerűszentmártonból származó hímzéspéldányán is megfigyelhetjük. A vagdalásos négyszögek egyébként itt is a már említett „angyalozás" nevű szálszorítással varrattak körül. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül a piros pamuthímzéses felületeknek már említett megbontását. Ez az eljárás ugyanis keresztöltéses hímzéseknél igen gyakori, elég példaképpen a következő kép mintájára mutatnunk. Itt azonban azért érdekes, mert laposöltéses hímzést bontottak meg ilymódon, amikor tehát már nem igazodtak az alap szálaihoz. Minthogy ezt a mintát valamikor bizonyára keresztöltéssel varrták ki, s csak később egyszerűsödött és gyorsult a munka laposöltésessé, a technika-adta díszítő eljárás, mint látjuk, tovább él még akkor is, amidőn már olyan új öltésfélét használ a hímző, ahol ez indokolatlan.[13]

[13] Hasonló eljárást figyelhetünk meg az erdélyi szászság némely szabadrajzú, láncöltéses hímzésén is, ahol a korábban szálánvarrottal dolgozott felületek hímezetlenül hagyott keresztecskéit ennél az újabb öltésfélénél is üresen hagyták, ami nem kis kényelmetlenséget jelenthetett a hímző számára, mint minden anyagszerűtlenség és a technikán elkövetett erőszakoskodás.

A 16. kép mintája is ugyane csoportba tartozik: az ismert csillagidom piros pamuttal, szálánvarrottal hímzett ismétlődő díszítményei közé és köré fehér vagdalásos hímzést helyeztek. A hímzés változatosabbá tételét szolgálja ez is, mint a csillagnak hímezetlenül hagyott, keresztekkel megszakított felülete. Ötletes a csillagágak közé helyezett piros keresztöltéssel és fehér vagdalással hímzett kis csillagok váltakozó elhelyezése. Ez is éppen úgy a hímző egyéni elgondolásából fakadhatott, mint az az eljárás, hogy a mesterke fogazott elválasztó-vonalát megtöri, ami nyilván a hímzés valamely fogyatékosságából — egyes mintarészek elcsúszásából — következhetett. A 87×18 cm-es hímzett felületből itt is 11 cm esik a középcsík mintájának szélességére és csak 2.5 cm a mesterke egy-egy csíkjára. A mesterke itt is aprólékos és finom ismétlődő virág, amely teljesen független a középmintától.

Utolsónak szólunk a 17. képen bemutatott érdekes abroszról (Mérete 170×115 cm). A két vászonszélt középütt fehér vert csipkével fogták össze. Magától értetődő, hogy mintázata, illetőleg a minták elrendeződése, alkalmazása, rendeltetésénél fogva is, eltér a párnavégek eddig tárgyalt hímzésmustráitól. De az egyes díszítmények között nem nehéz a stílusbeli, sőt mintabeli kapcsolatot kimutatni. A díszítményelemek egyike-másika ott is fellelhető. Az abroszt is igen apró, finom, részletező kivitel jellemzi, mint e vidék kötött technikájú hímzéseit. A belső tér hat azonos nagy mintáját négy kisebb és négy nagyobb díszítménnyel vették körül, s evvel igen jól oldották meg a felület részarányos tagolását, s egyben el is kerülték az egyhangúságot, mely az azonos méretű elemek ismétlődéséből adódott volna. A sarokminták az úrihímzések sarkaiban gyakori virágbokrok egyszerűbb testvérei. A terítőt körülvevő szegélycsík pedig a párnavégek mesterkéjén is gyakori hullámvonalas füzér. A hímzés minden részlete piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrottal) kivarrt, az a felirat is, amelynek népien egyűgyű, különös szövegét (POKA. SARI. VART. A. A KEZIVEL 1873) az abrosz egyik hosszanti oldala mentén helyezte el a hímző.

2.

Aranykút, Keszű, Kolozsborsa, Magyarpalatka, Mezőköbölkút, Pusztakamarás, Vajdakamarás és Visa hímzései

A gyűjtemény Kolozs megyéből való hímzései közül a Vajdakamarásról származók (1—8. kép) is sok tekintetben kapcsolódnak az előbb bemutatott hímzéscsoporthoz. A vajdakamarási hímzések csoportjára is jellemző az, amit egyébként az északi Mezőség hímzéseinek összességére vonatkozóan is megállapíthatunk, hogy t. i. magában foglalja mind a kötött technikájú (keresztöltéses és vagdalásos), mind pedig a szabadrajzú, különlegesen mezőségi öltésmóddal dolgozott mintákat.

Az említettek közül az 1. képen egy derekaljvégről való hímzést mutatunk be; ennek hossza 97 cm, szélessége 20.5 cm. Ebből a középminta szélességére 14 cm jut, a két mesterkecsíkra pedig együttvéve 7 cm. A középminta eredetileg a kalotaszegi és torockai keresztöltéses hímzéseken is gyakori átlós minta ismétlődéséből adódhatott, itt azonban már vilá-

gosan észlelhető a középtengely kialakulásának kezdete, s evvel a díszítmények elváltoztatása is. A mintához szervesen hozzá nem tartozó, közbeékelt kisebb négyszögek a térkitöltés célját szolgálják. A középen vízszintes irányban továbbnövesztett mintarészlet a kialakuló középtengely kezdetére mutat. A nagyobb hímzésfelületeket a szokásos módon kivarratlanul hagyott kockákból összetevődő mintával bontják meg, s ezek a középső virágon apró rózsácskákat alkotnak. A mesterke a Mezőségen gyakori aprólékos, finom mustra; ezt a középcsíktól tört vonal választja el. A piros pamuttal hímzett munka, a belehímzett felirat szerint, a Szabó Rózáé volt.

A 2. kép mintája, az előzőhez hasonlóan, szálánvarrott öltéssel készült, ugyancsak piros pamuttal (mérete 55×21 cm). Mesterkéje — amint ezt középtengelyes elrendezésű mezőségi mintáknál gyakran megfigyelhettük — hiányzik, illetőleg beleolvadt a középmintába. Mert kétségkívül a valamikori mesterke maradványának tekinthető a virágbokor középső, makkos díszítményéhez szervetlenül odaillesztett kisebb elem. Maga a középminta — úgy látszik — a Mezőségen eléggé ismert és kedvelt volt, mert e gyűjteménybe Búzáról is került két nagyon hasonló példány (Ezekről később szólunk). Érdekes, hogy a szilágysági hímzések között is előfordul[1] ugyanez a rajz és szerkezet. Valamennyi ismeretes példányon ugyanilyen, kissé vaskos, kevéssé tagolt megfogalmazásban szerepel. Valószínű, hogy a középtengely csak utólag, a minta hosszabb alakulásmenete folyamán ékelődhetett a tükörképszerűen elhelyezett virágbokrok közé s ez okozhatta az alsó levelek értelmetlenné torzulását, elrajzolódását.

A mezőségi hímzésekre jellemző, keskeny mesterkét látunk a 3. kép mintáján is (A hímzés mérete 51×20 cm; ebből 15 cm esik a középminta szélességére, s egy-egy mesterke-csíkra mindössze 2.5 cm). A minta maga Erdélyben nem ritka. Ismerjük olyan elrendezésben is, amelyen nem két, hanem három egymásfeletti sorban ismétlődnek ezek a dúsan tagolt, részletező kidolgozású négyszögek s a közibük ékelődő, hosszúkás elemek. Ez utóbbiak is valamikor mértanias díszítményből alakulhattak. A magyar népi hímzőművészet alakulásmenetének egyik jellemzője, hogy a mértanias díszítményekből a hosszas gyakorlat során növényi mustrák fejlődnek, s e folyamat egyik állomásának tekinthetjük e vajdakamarási hímzést is. Egy nagyon hasonló mintát Holtmarosról közöltünk,[2] annak azonban, — alighanem szász hatásra — lényegesen szélesebb a mesterkéje. A 3. kép hímzésmintája is szálánvarrott öltéssel, piros pamuttal készült, csak a tulajdonjegyet varrták bele feketével. Igen aprólékos, finom munka. A minták vándorlására s a kolozs- és szolnokdobokamegyei hímzések összefüggésére jellemző, hogy ez a hímzés Cegén vásároltatott, Csizmadia Sándorné Vida Kati vajdakamarási születésű asszonytól.

A 4. kép hímzése lepedőszélt díszített. Hossza 153 cm, szélessége pedig 31 és 37 cm között váltakozik (A középminta 19 cm, a mesterke pedig 6—9 cm széles). Egyike ez a Mezőségen igen ritka negatív-hatású mintáknak, az egyes felületek belsejében hímezetlenül hagyott *S*-alakú elemet azonban

[1] Közöltük id. munkánk 29. ábrájaként (A Néprajzi Múzeum Értesítője, XXXIII, 10).
[2] Uo. 88. á.

másutt is látjuk. A hímzés szálánvarrottal készült részei kék, a vagdalásosak pedig szokás szerint fehér pamuttal dolgozottak. Különös, hogy a két mesterke-csík nem azonos, ami azonban talán abban leli magyarázatát, hogy lepedőszéleken nagyon gyakran csak egyetlen (alsó) szegélycsíkot látunk, s a felső csík teljesen hiányzik. Így tehát nem zavarhatta a hímző részarányosság-érzékét a két mesterke-csík különbözősége. A felső mesterke aránylag nagy virágbokrai közé még egy-egy apró díszítményt is helyeztek. A vagdalásos hímzésrészeket — mint hasonló, kétféle technikával hímzett más mezőségi példányokon is látjuk — mindig a színes pamuttal varrottak közé helyezik; evvel a váltakoztatással kellemesen bontják meg a felület egyhangúságát. Ezek a vagdalásos felületek, illetőleg lyuksorok teszik, hogy még oly tömött mintázatú hímzések sem hatnak soha zsúfoltaknak, holott egyszínű munkák, illetőleg ugyanilyen mintának keresztöltéses technikával való kidolgozása esetében a szemlélőre kétségtelenül így hatnának.

Evvel a mintával csaknem azonos a gyűjteménynek egy másik (106-os jelzésű) ugyancsak Vajdakamarásról származó példánya. Ez annyiban különbözik az itt bemutatott munkától, hogy a vagdalásos sorokból nem kettő, hanem három ékelődik a piros keresztöltéses (szálánvarrott) részek közé. Sajátossága ezenfelül, hogy a mesterke már hozzátapadt a középmintához, de még nem olvadt szervesen bele. Ennek a mintának mérete 59×23 cm; tulajdonjegyet is varrtak bele.

Székelyföldi „fenyőágas", vagy az odavaló és kalotaszegi „csereleveles" mustrákra emlékeztet az 5. kép hímzésmintája. Itt azonban már középtengely választja szét a szerkezetileg még összefüggő díszítményrészeket. A mesterkét (ez mindössze 3 cm, míg a középminta 9.5 cm széles és 55 cm hosszú) zeg-zugvonal választja el a középmintától. Piros fonállal, igen aprólékosan keresztöltéssel (szálánvarottal) hímzett, részletező, finom munka; ennyiben hasonlít a székelyföldiekhez.

A Vajdakamarásról e gyűjteménybe került szabadrajzú minták közül az a hímzett terítő, melyet a 6. képen mutatunk be, sok tekintetben különleges. Már szokatlanul kis mérete (58x45.5 cm) révén is kiválik a szabványos parasztabroszok sorából. Még inkább elkülönül mintázatánál fogva. Merőben szokatlan középrésze a református templomok XVII—XVIII. századi úrasztali terítőinek közepén gyakori díszítményekre emlékeztet, s valószínűleg ezeknek utánérzéseként keletkezett. Ezeken az úrasztali abroszokon (egyébként méretükhöz is közeláll a vajdakamarási terítő) középütt feliratos hímzésű karikát, vagy virágkoszorút, s belsejükben egy-egy nagyobb díszítményt látunk. Az a négy különös alakú elem, amely itt a karika belsejében látható, bőségszarura emlékeztet; a karika külső pereméből kinövő háromszirmú virágok a mezőségi hímzéseken gyakori díszítő-elemek. A terítő négy sarkából a közép felé növő díszítmény sem egyéb a régi úri-hímzéseinken s az úrasztali terítőkön annyira általános részarányos virágmintának elrajzolt, vaskossá lett másánál. A végükből kinyuló háromszirmú virág azonban újra jellemzően mezőségi. Még inkább a helyi ízlés letéteményese az a szegélyfűzér, melynek változataival több más — alább tárgyalandó — mezőségi abroszon találkozunk. Ezen a vajdakamarási terítőn tehát érdekes módon keverednek régi úri munkáknak a nép ízlése szerint elváltoz-

tatott másai és a helyi hímzésstílus elemei. Piros pamuttal, mezőségi öltésmóddal hímzett, a szélein a csomózott rojt piros, fehér és kék színű.

A 7. és 8. képen ugyanannak a különös, a Mezőségen kívül ezideig teljesen ismeretlen hímzésfélének két változatát látjuk. E minták fejérdi testvérét, amelyen ezt a két, vízszintes irányban elhelyezett, talapzattal egymással szembefordított cserépből kinövő virágbokrot láttuk, már korábban bemutattuk.[3] A mesterkecsik, mint a fejérdin, a vajdakamarási hímzéseken is hiányzik. Egyazon típusnak két ennyire különböző, ugyanazon községből előkerült változatát már csak azért is érdekes összehasonlítanunk, mert ezek a minta alakulástörténetének más-más mérföldkövei. A két munka közül a 7. kép mintája gondos megrajzolás s a részletek eléggé ép és felismerhető alakja révén közelebb áll a feltehető úri mintaképhez. Különösen a virágcserepek (vázák) alakja változott feltűnő kis mértékben s nagyjából megmaradt az egyes elemek közti arány is. Feltűnő és a hímző szándékosan, tudatosan változtató törekvésére jellemző, hogy a mintát a helyi gyakorlatnak, ízlésnek megfelelően úgy rendezte el, hogy teljesen kitöltsön egy széles csíkot. Ennek a törekvésnek tulajdonítható a két oldalvirágnak, illetőleg száraiknak a közép felé való visszahajlítása, valamint a hímzés szélén, kétoldalt odaillesztett s a mintához nem tartozó két-két kehelyvirágnak (tulipánnak) elhelyezése. Ugyancsak térkitöltő szerepe van a cserépből a minta közepén felfelé, illetőleg lefelé növő kehelyvirágoknak. A virágokat — mint azt a fejérdi példányon is láttuk — itt is helyenként pontsorok veszik körül; ez nyilván a szirmokat helyettesíti. Az oldalsó nagy virágot itt is külön kerettel növeli a hímző. A szárak vaskossága, a részletek hiánya az elnépiesedés beszédes bizonyítéka; ez a minta hosszasabb helyi alkalmazására, gyakorlatára vall. A 8. képen látható mintán az elváltoztatások még sokkal nagyobb mérvűek, bár az egy csíkba rendeződés nem történt meg. A középső virágvázák már a felismerhetetlenségig eltorzultak, a közöttük felfelé és lefelé növő virág még jobban megnőtt, s a mintának leghangsúlyosabb részévé vált. A mintát itt tehát már teljes szétesésében látjuk; a hímző már nem volt figyelemmel a díszítmények alakjára, rajzára. Az előbbi munkát a szokásos mezőségi öltésmóddal varrták, itt laposöltéssel töltötték ki a felületeket. Kétségtelen azonban, hogy az utóbbi hímzésen nemcsak egy valamikori mintaképtől való eltávolodást, hanem egyben egy másfajta szépségeszmény felé való közeledést is megfigyelhetünk. A szárak tekervényes, mozgalmas vonalvezetése, a számtalan elszórt petty villódzása annyi könnyedséget, elevenséget, mozgást fejez ki, hogy mellette a másik hímzés mintája merevnek, vaskosnak, nehézkesnek tetszik. A két hímzés mérete azonban természetesen nagyon hasonló: a 7. képen látható 58x29 cm, a 8. képen lévőé 56x28 cm; mindkettőt pirossal, a felsőt sötét-borvörös gyapjuval,[4] az alsót vörös pamuttal varrták ki.

A gyűjteményben Visa község négy hímzéssel szerepel, olyan darabokkal, melyeknek bizonysága szerint ebben a faluban is ismerték a Mezőségen általánosan kedvelt és használt típusokat, mind a kötött technikájú, mind a szabadrajzú mintákat. A 9. képen látható, piros pamuttal és keresztöltéssel

[3] Vö. az 1. rész 11. kép.

[4] A 7. képen lévő minta jobboldali díszítményének halványabb árnyalatú részét, nyilván csak az egyöntetű anyag hiánya miatt, világosabb piros gyapjúanyaggal varrták ki.

(szálánvarrottal) hímzett párnavég mérete, arányai a mezőségi munkákon szokásosak; a hímzéscsík hossza 61, szélessége 28 cm, s ez utóbbiból 4.5 cm jut egy-egy mesterke-csíkra. A minta az az országszerte jól ismert, eredetét tekintve renaissancekori fűzérminta, amelynek középső nagy virágai váltakozó állásúak. Szokatlan a minta megfogalmazásában az, hogy az indák, virágok hímzett részein oly sok a felületmegbontó, apró minta. Ilyenszerű gazdag és változatos negatív-minták a magyar néprajzi területen nem szokásosak. A minta körvonalai kevéssé tagoltak, s a részek széthullásának első nyomai itt is fellelhetők. Az a két kisebb, szárvégből kinövő oldalvirág, mely mintánkon már levált a fűzérről, eredetileg abból nőtt ki, mint azt másutt, épebb változatokon megfigyelhetjük.

Ugyancsak hímzetlenül hagyott felületek bontják meg a 10. kép mintájának nagyobb díszítményeit. Ez a minta egyébként Erdély más tájain is előfordul, hasonlót a Néprajzi Múzeum gyűjteményéből, a Felső-Marosmentéről (Disznajóról) már közöltünk.[5] Azok a lényegtelen eltérések, amelyekben a visai minta a disznajóitól különbözik (például, hogy az elemek itt már kissé széttolódtak), nem mondhatók jellemzően helyi sajátosságnak. De az, hogy a mezőségi munkának keskenyebb, apróbb a mesterkéje (17 cm széles csíkja mellett mindössze 3 cm a középminta; az egész minta 56 cm hosszú), ez már határozottan helyi jellegűnek látszik, hiszen a felsőmarosmenti hímzésnek aránylag jóval szélesebb a mesterkéje.[6] Feltűnő itt a mesterkét a középmintától elválasztó csíknak különös fogazottsága. A hímzés elkészítéséhez fekete pamutot használtak és keresztöltéssel (szálánvarottal) dolgoztak.

A 11. képen bemutatott visai hímzésnek nem annyira mintája, mint inkább színe az, amely elkülöníti az itteni munkáktól: elkészítéséhez bizonyára növényi festőanyaggal színezett, liláspiros gyapjúfonalat használtak. Az ismétlődő, nem részarányos virágágak egymás mellé helyezéséből adódó minta a mezőségi hímzéseken nem ritka, hasonlók Vicéből kerültek a Néprajzi Múzeum gyűjteményébe.[7] Ez utóbbiak közül különösen a 92,042 lt. számú hasonlít részleteiben is a visai példányhoz; ezzel abban a tervezési sajátosságban is egyezik, hogy csak egyik szélén, az alsón van lezáró mesterke-csíkja; ennek szélessége 7 cm (A hímzés mérete 62×26 cm). A minta egyébként XVII—XVIII. századi törökös jellegű úrihímzéseink elnépiesedett változata;[8] némely részlete, mint pl. a kettős hullámvonallal körülvarrt szár, több más mezőségi hímzésről ismeretes, tehát helyi sajátosság. Egyes térkitöltő díszítőelemek, amelyek mintegy magukban állanak és nem kapcsolódnak a mintához, ehhez valamikor talán szervesen hozzátartoztak, s csak később váltak le, a minta széthullása folyamán. — A hímzést piros pamuttal, mezőségi öltésmóddal a szárakat és a körvonalakat láncöltéssel varrták ki.

A 12. képen látható párnavéghímzés mesterkenélküli (Hossza 51, szé-

[5] Id. munkánk 101. ábrája.

[6] A Felsőmarosmentén a mesterke alapcsíkja szélesebb mintázott szallaggá nő, éppen ezért a mezőségi hímzéseken csak egyszerű lezáró-díszként ható mesterke ott szinte az egész mintának önálló, vagy legalább is az egyenrangúság felé törekvő részletévé válik.

[7] Uo. 44. és 45. ábra.

[8] L. ehhez bővebben *Palotay Gertrud:* Oszmán-török elemek a magyar hímzésben. Bibliotecha Humanitatis Historica VI. Budapest, 1940. 47. l. és 177. á.

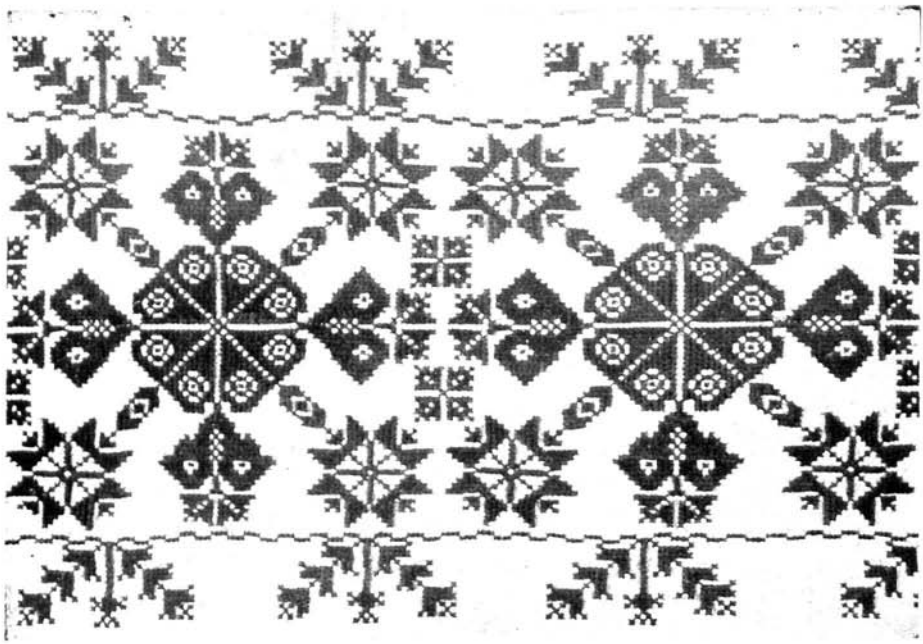
lessége 19 cm). Keresztöltéses, illetőleg szálánvarrottas mintájának beosztása, elrendezése tisztára mértani, s a díszítmények maguk is részben ilyen jellegűek még, de a merev négyszögekből kiinduló átlók már közelednek a „fenyőágas" mintához. Itt tehát újra mértanias elemeknek növényi díszítményekké való átalakulását figyelhetjük meg. E mintához nagyon hasonló, ugyancsak mesterkenélküli hímzést Holtmarosról közöltünk a Néprajzi Múzeum gyűjteményéből;[9] ugyanott megjegyeztük, hogy maga a minta a gyimesi csángók mintakincsében igen gyakori, de az ottani hímzésmodorban, illetőleg öltéstechnikával készül. A visai mintának különlegessége színezésében van: piros és fekete fonállal hímezték olymódon, hogy a sarokra fordított négyszögek felületeit vízszintes sorokban haladva váltakozó színnel varrták ki: a középső sort pirossal, a másik kettőt feketével. A fenyőágas mintaelemeket átlós irányban váltakozva vagy piros vagy fekete pamuttal hímezték (A kétszínű hímzés a lenyomat halványabb és erősebb fekete nyomásában valamennyire visszatükröződik). A négyszögek sarkán lévő egymástól elhajló páros keresztelemek mind pirosszínűek. A színekkel való változatossá-tételhez hozzájárul az is, hogy a sarkukra állított négyszögekben lévő négyzet és benne az átlós irányba fektetett kereszt-díszítés a nagyobb négyszög fekete alapja esetén piros, viszont piros alap esetén fekete pamuttal varrott.

A gyűjtemény magyarpalatkai hímzései oly változatosak, sokfélék, mint eddig egyetlen, itt képviselt község munkái sem. A kötött technikájú, keresztöltéses (szálánvarrott) munkák közül a 13. képé különösen a Székelyföldön kedvelt, de egész Erdélyben ismeretes, mértanias minta (Méretei: hossza 58, szélessége 18 cm, a középcsík 13.5, egy-egy mesterke pedig 2 cm széles). A magyarpalatkai hímzés abban különbözik székelyföldi társaitól, hogy náluk tömöttebb, sűrűbb, bár hasonlóan aprólékos, finom hímzésű. A felületek tömöttségét itt is hímezetlenül hagyott négyzetekkel igyekeztek megbontani olymódon, hogy ezek maguk is mintát: kis kereszteket alakítanak. A mesterke itt is a Mezőségre jellemzően keskeny, a középcsík mintájánál jóval tagoltabb, részletezőbb, levegősebb, szinte csipkeszerű. A mesterke-minta elrendeződésében még teljesen független a középmintától. — Piros pamuttal keresztöltéssel hímzett.

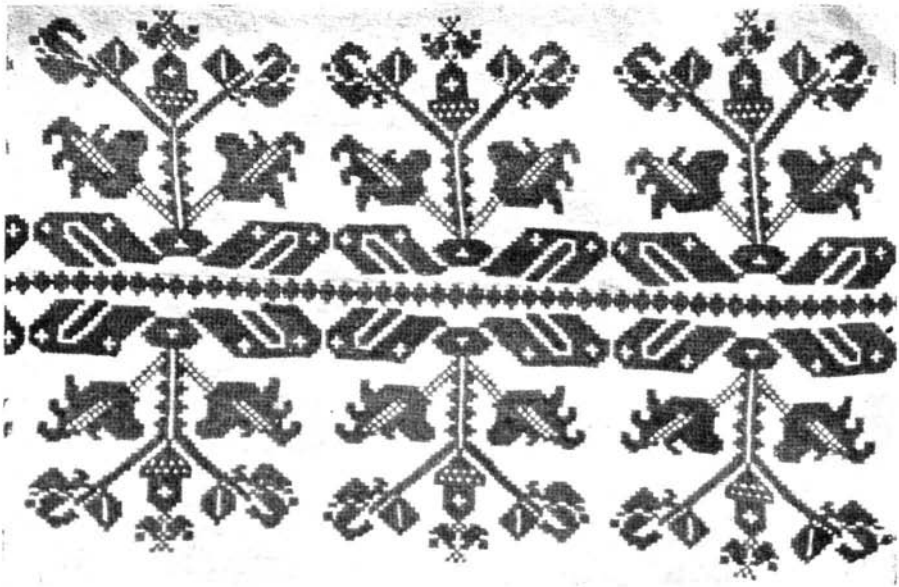
A 14. és 15. kép ugyanannak a mintának szálánvarrottas (keresztöltéses) kivitelű, csak kevéssé eltérő változata. A két mintát egymással összehasonlítva azt látjuk, hogy a 15. képen lévőn kissé elkeskenyítve varrták az előbbin is szereplő ismétlődő díszítményeket, s a közöttük fennmaradó felületet két-két kisebb térkitöltő elemmel: keresztekkel igyekeztek kevésbbé feltűnővé tenni. A díszítmény maga sokhelyütt ismeretes, de ami e mintákon eltér a szokásos mezőségi keresztöltéses munkák hímzésmódjától, az az a sok apró kacs, mely szinte elborítja a minta körvonalát, evvel enyhítve a formák merevségét. Hasonló Holbein-öltéses kiágazások, kiszögellések magyar területen csak a Rábaköz ugyancsak keresztöltéses párnavégein, lepedőszélein szokásosak.[10] — A két hímzés-

[9] Id. munkánk 95. ábrájaként.

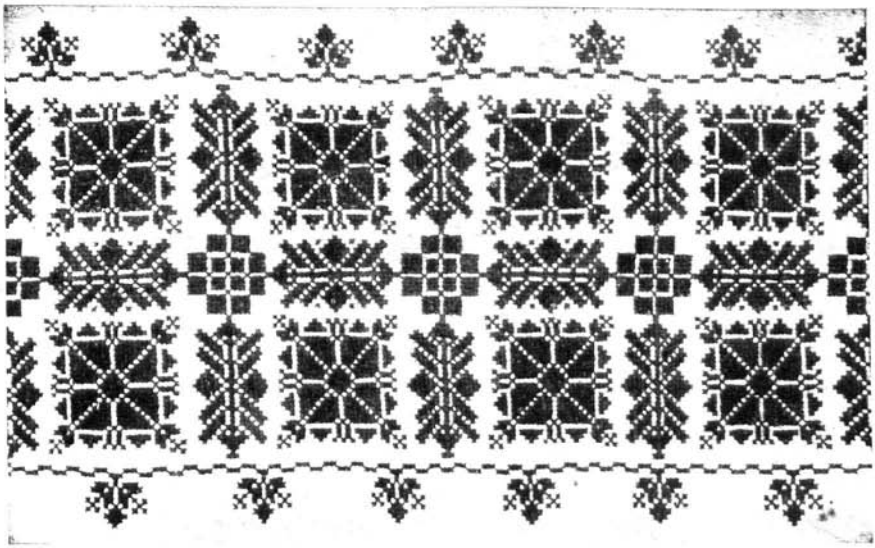
[10] Vö. Rábaközi hímzések (Magyar Népművészet I.) összeállította *Bátky Zsigmond*. Budapest, 1924. 2, 9, 12, 15. tábla.

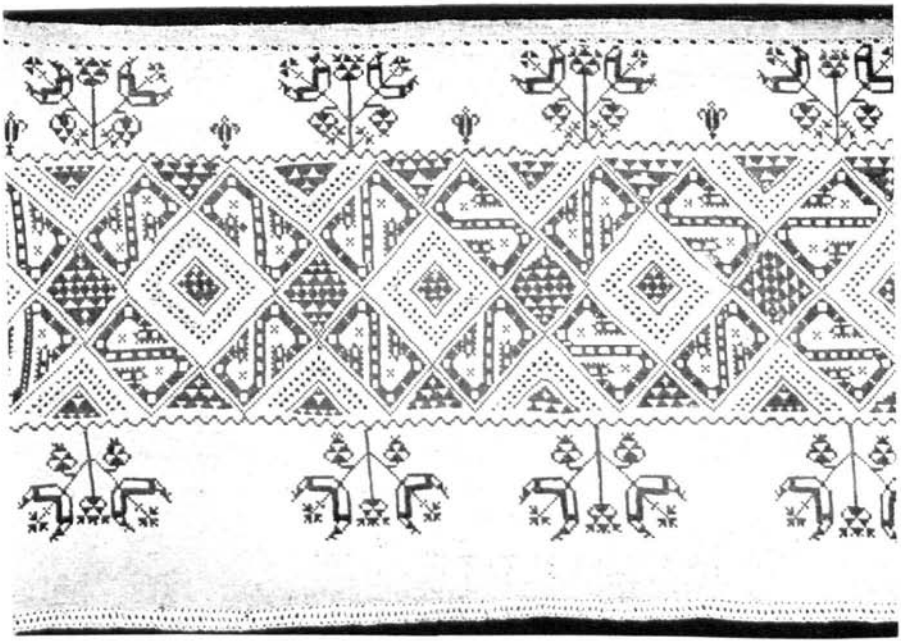
1. Derékaljvég hímzése (Vajdakamarás, K.) [134].

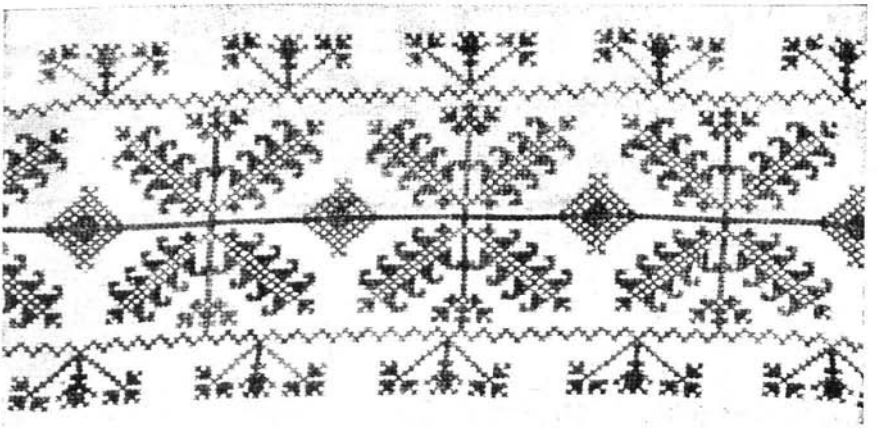
2. Párnavég-hímzés (Vajdakamarás, K.) [77].

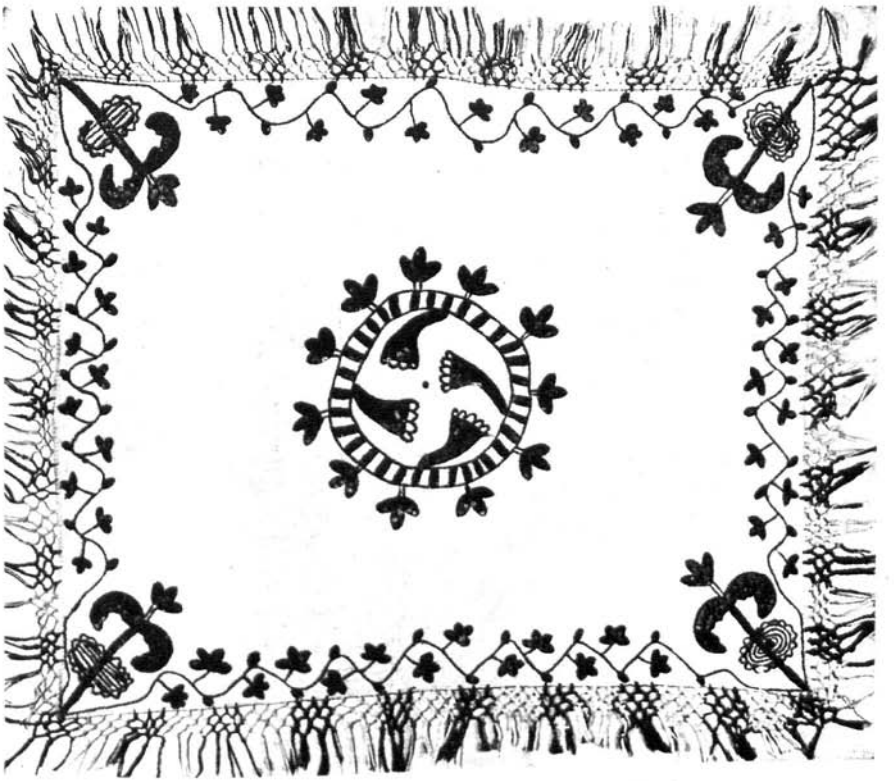
3. Párnavég-hímzés (Vajdakamarás, K.) [98].

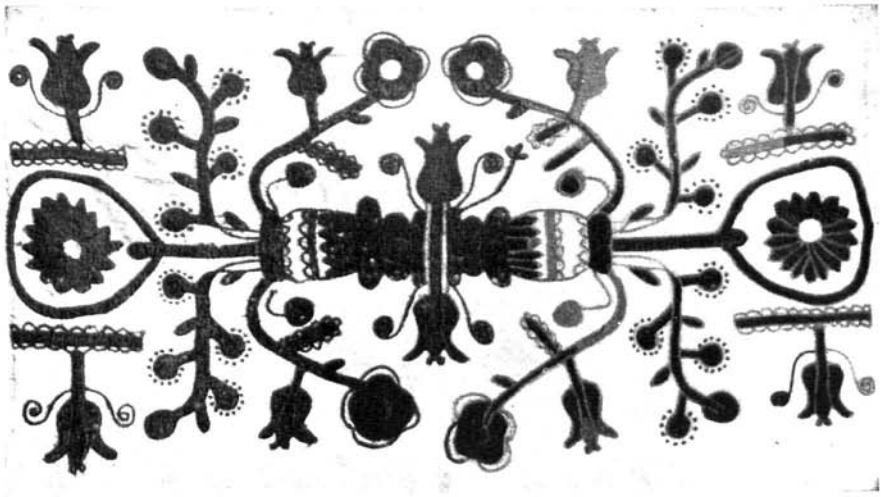
4. Lepedőszél hímzése (Vajdakamarás, K.) [121]

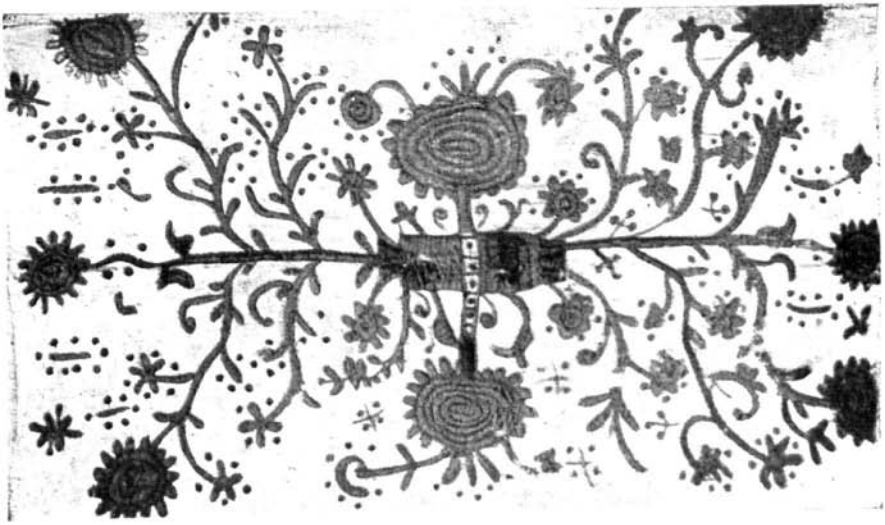
5. Párnavég-hímzés (Vajdakamarás, K.) [107].

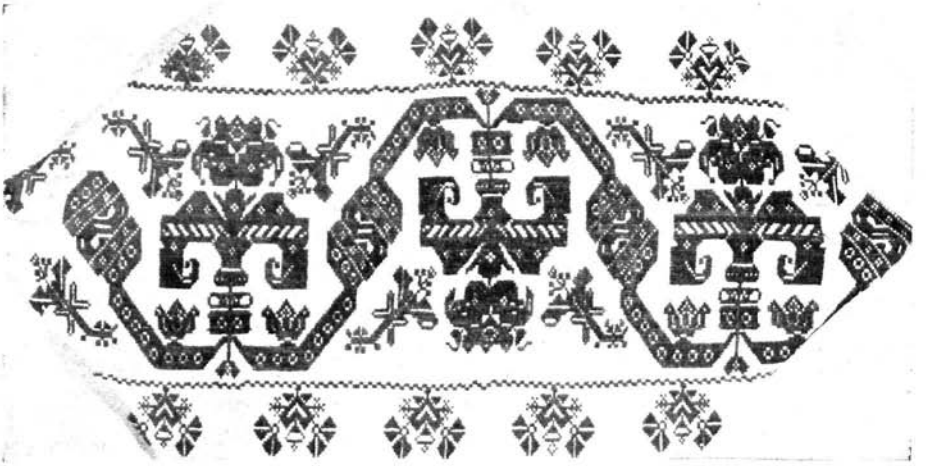
6. Hímzett terítő (Vajdakamarás, K.) [64].

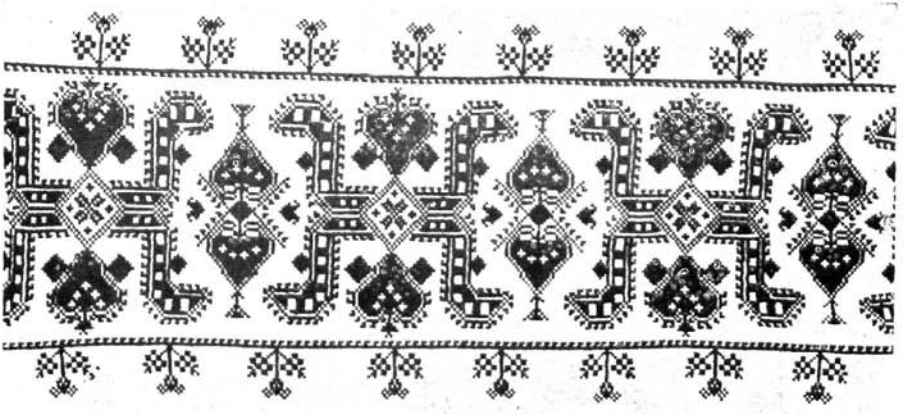
7. Párnavég-hímzés (Vajdakamarás, K.) [75].

8. Párnavég-hímzés (Vajdakamarás, K.) [251].

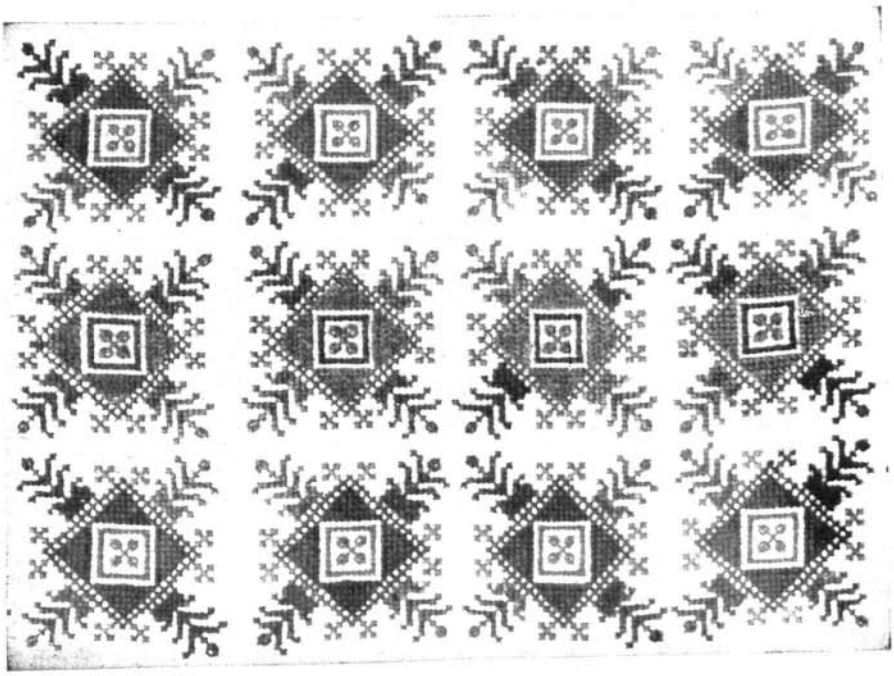
9. Párnavég-hímzés (Visa, K.) [78].

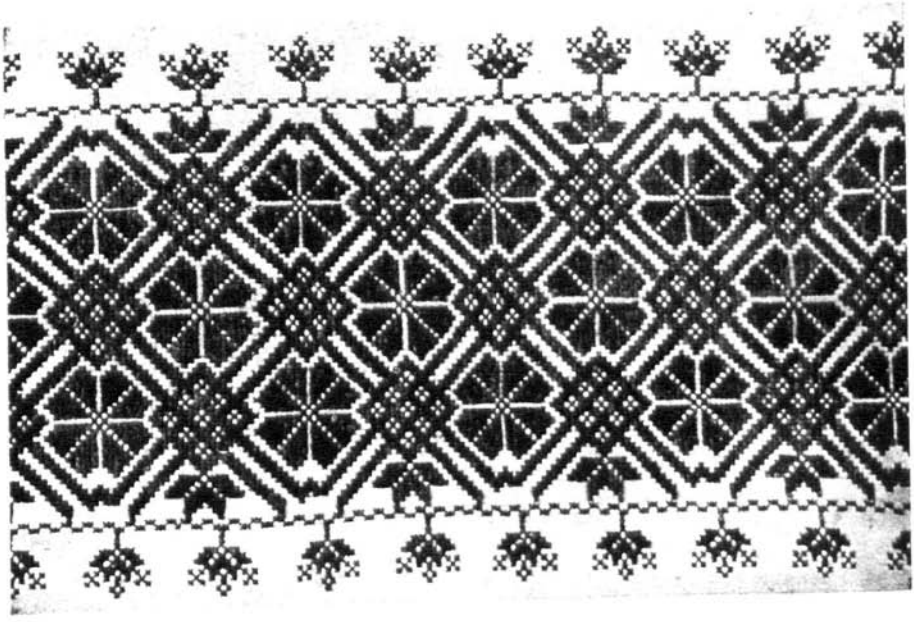
10. Párnavég-hímzés (Visa, K.) [99].

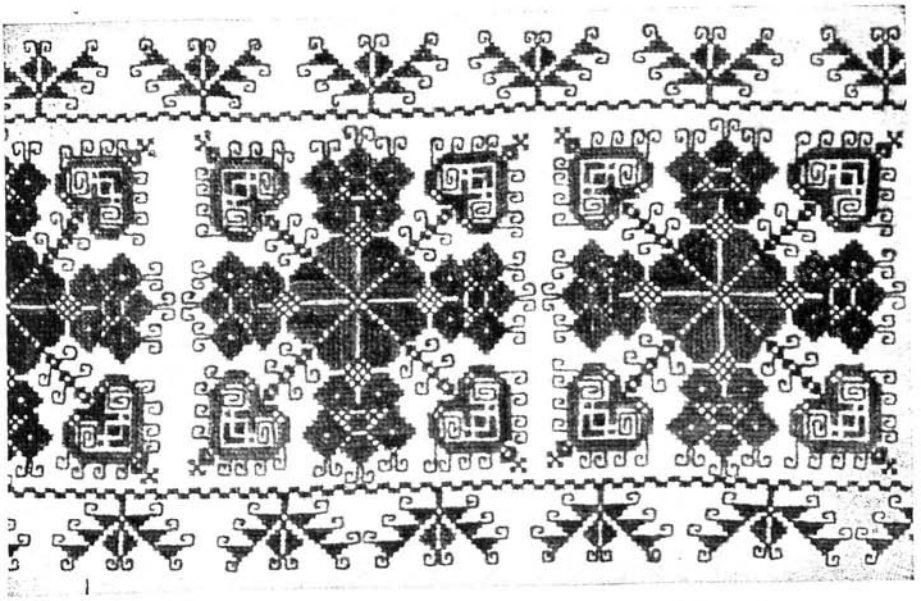
11. Párnavég-hímzés (Visa, K.) [92].

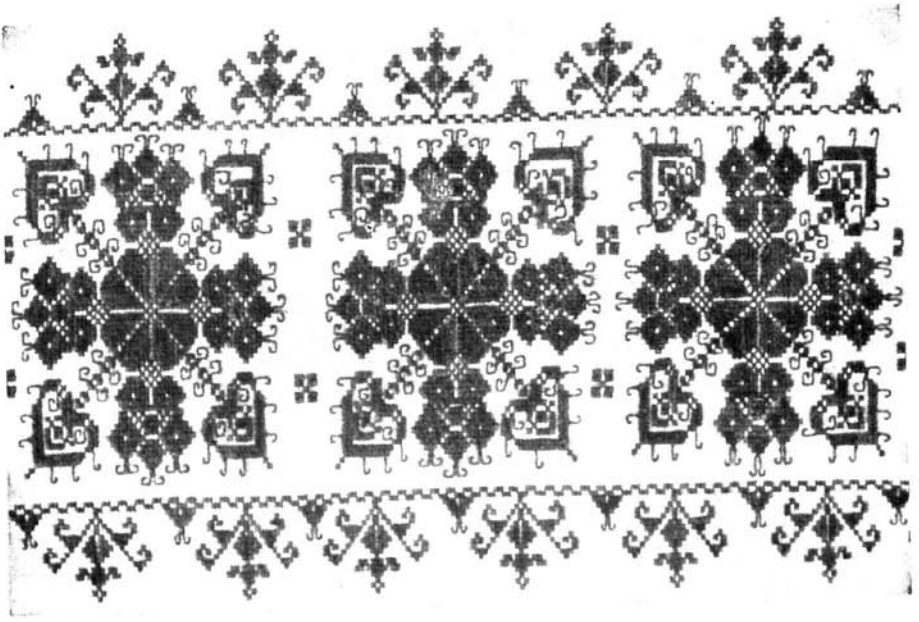
12. Párnavég-hímzés (Visa, K.) [217].

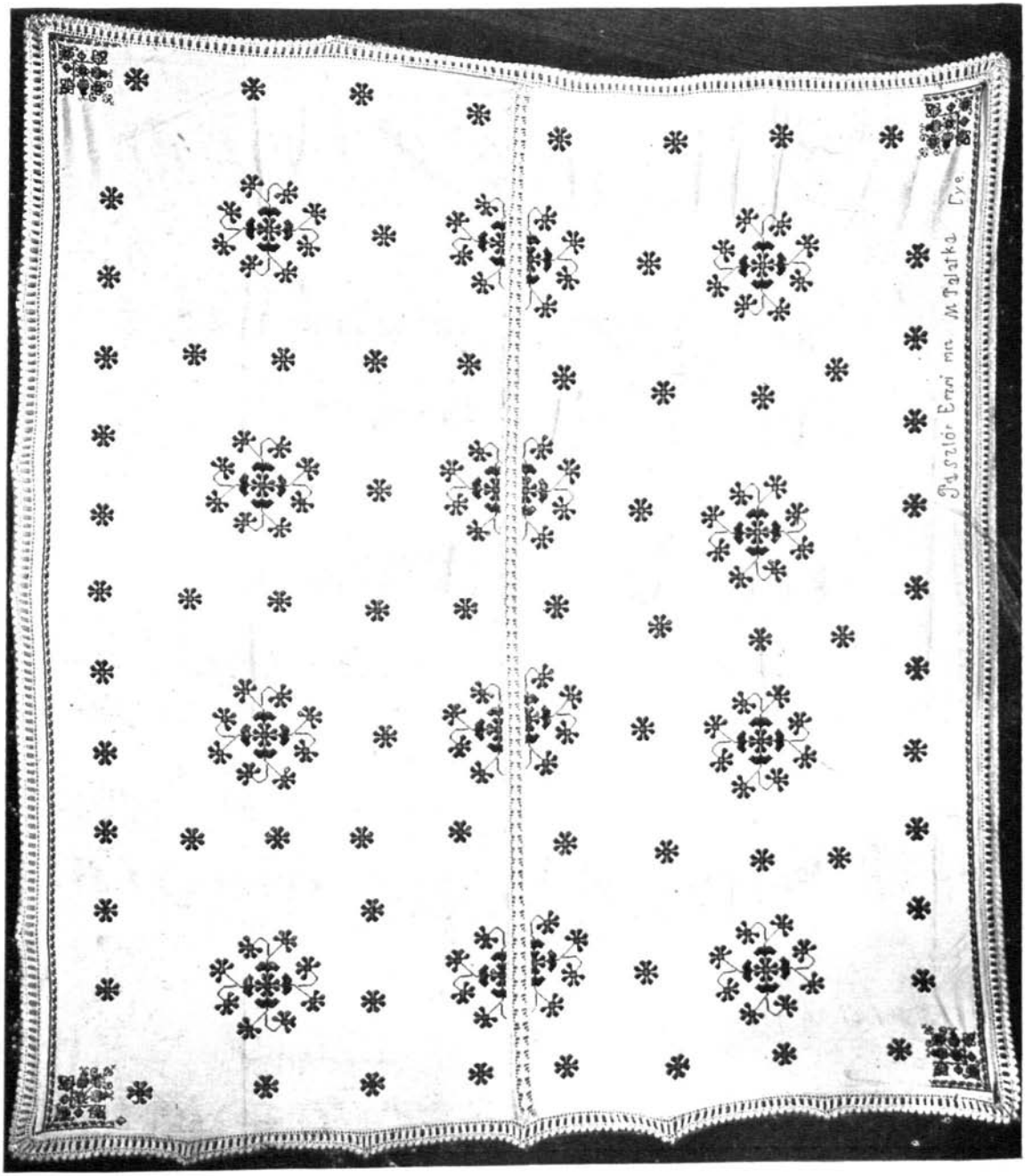
13. Párnavég-hímzés (Magyarpalatka, K.) [47].

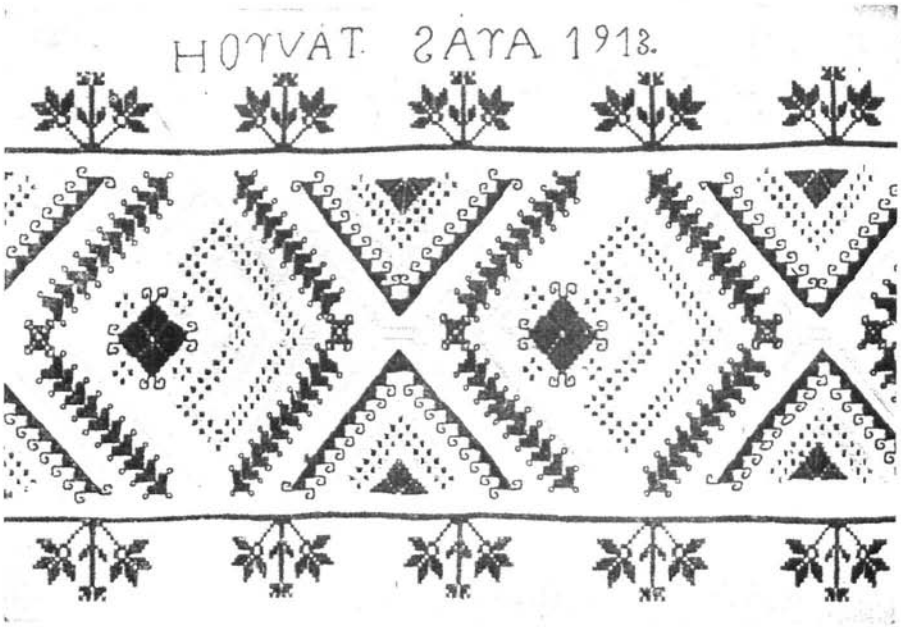
14. Párnavég-hímzés (Magyarpalatka, K.) [31].

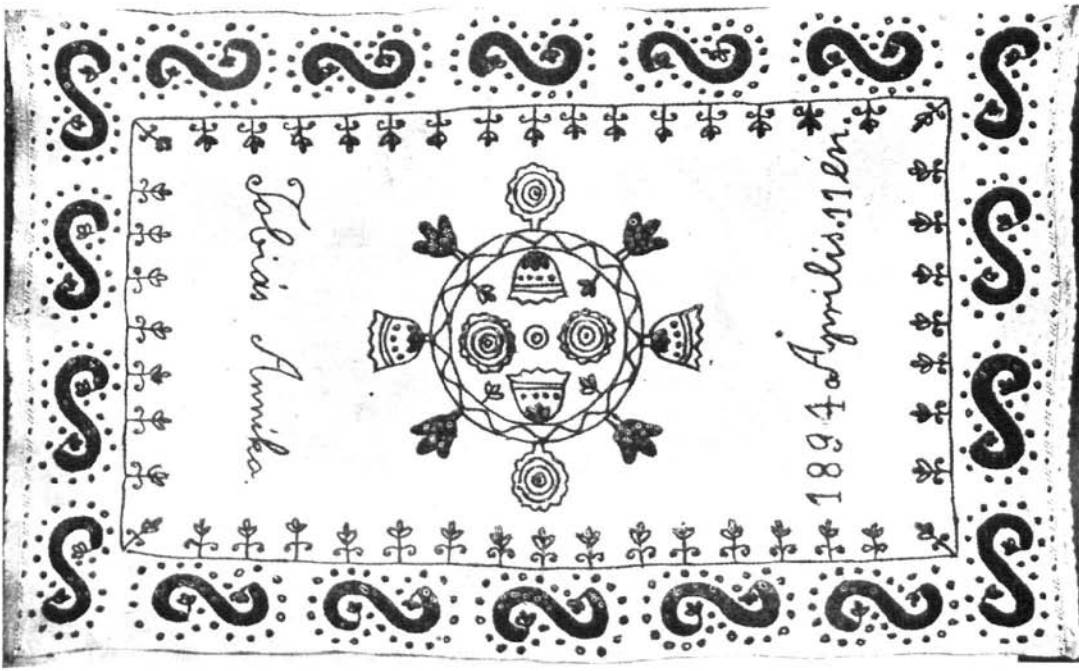
15. Párnavég-hímzés (Magyarpalatka, K.) [114].

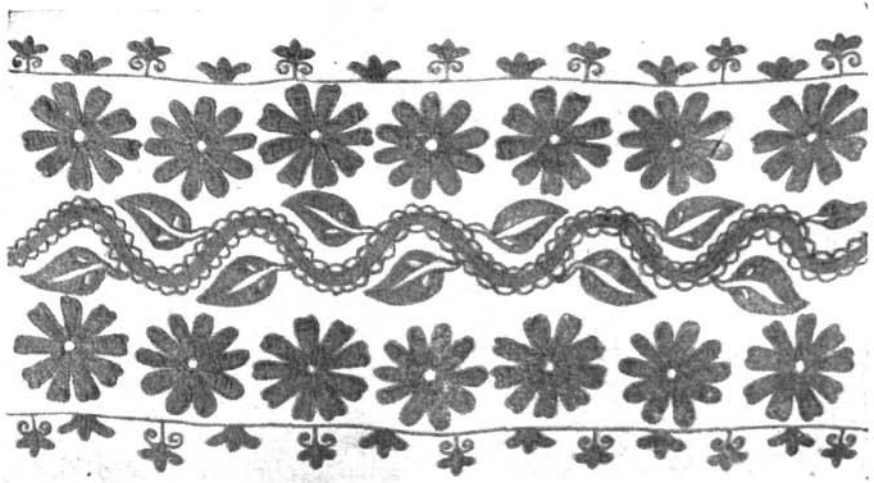
16. Hímzett abrosz (Magyarpalatka. K. [100].

17. Párnavég-hímzés (Magyarpalatka, K.) [179].

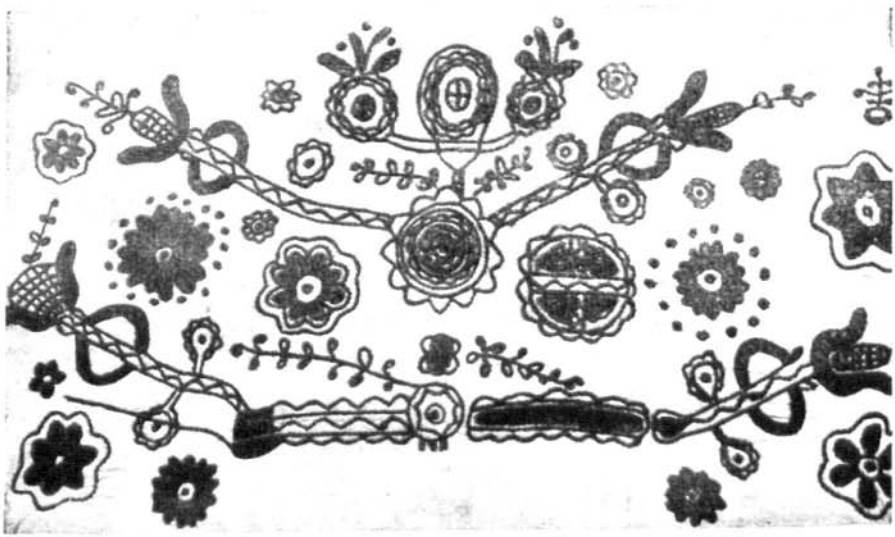
18. Hímzett terítő (Magyarpalatka, K.) [63].

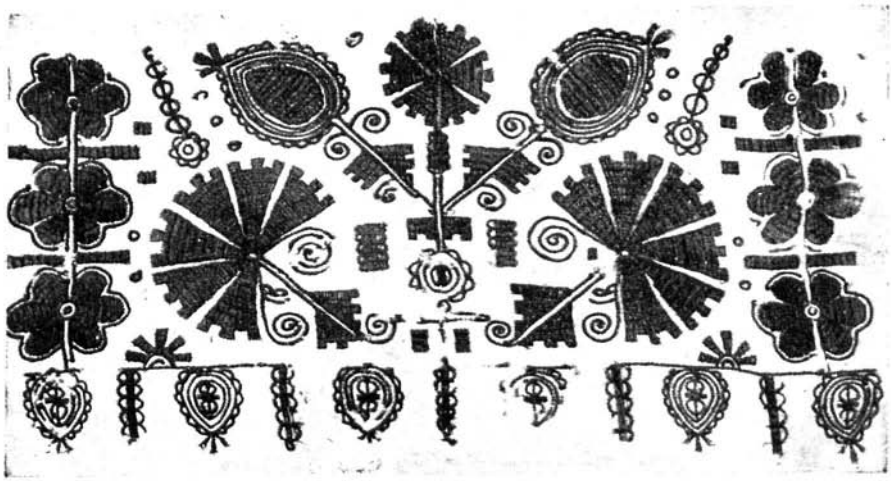
19. Párnavég-hímzés (Magyarpalatka, K.) [93].

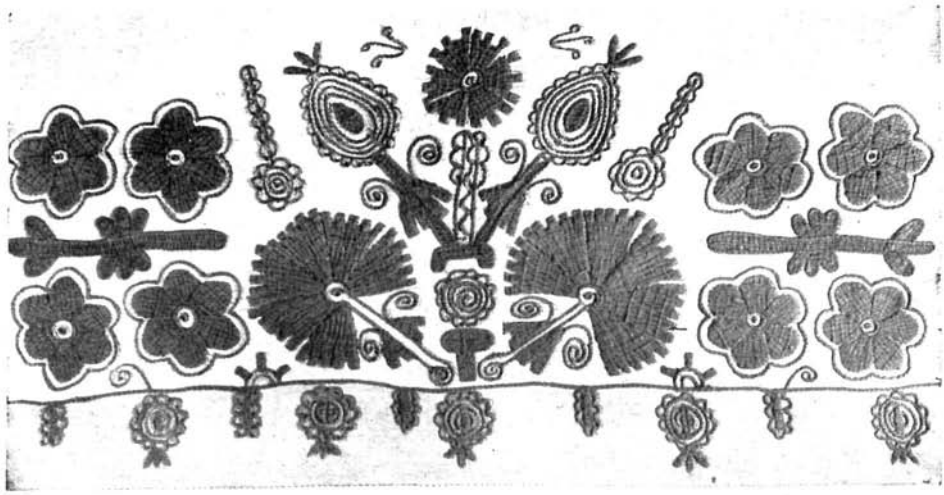
20. Párnavég-hímzés (Keszű, K.) [94].

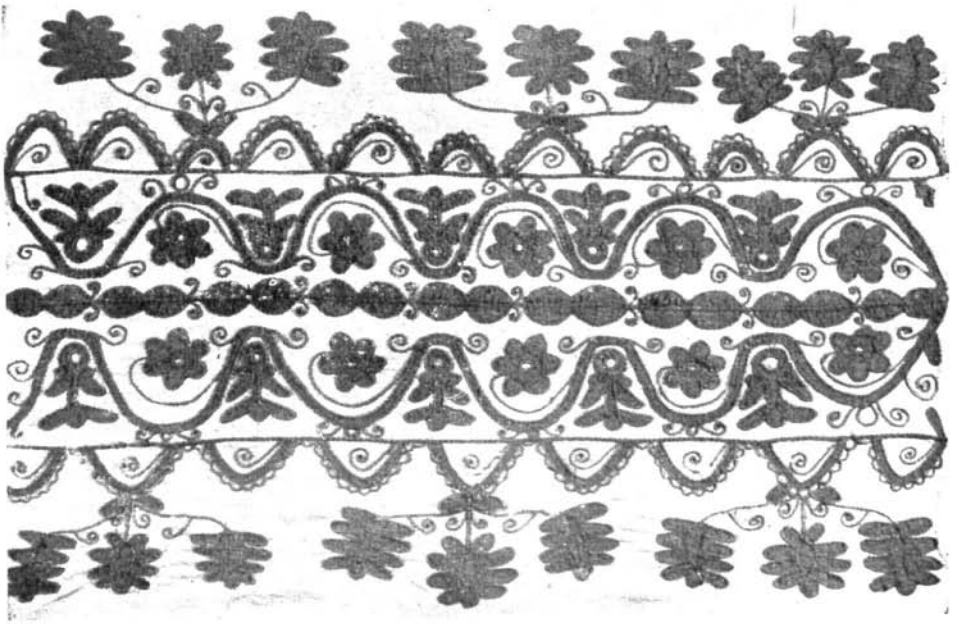
21. Párnavég-hímzés (Keszű, K.) [112].

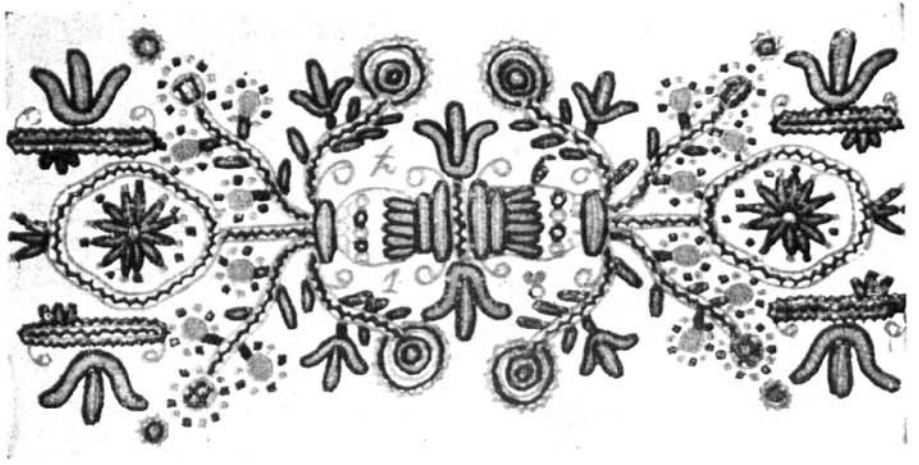
22. Párnavég-hímzés (Magyarpalatka, K.) [232].

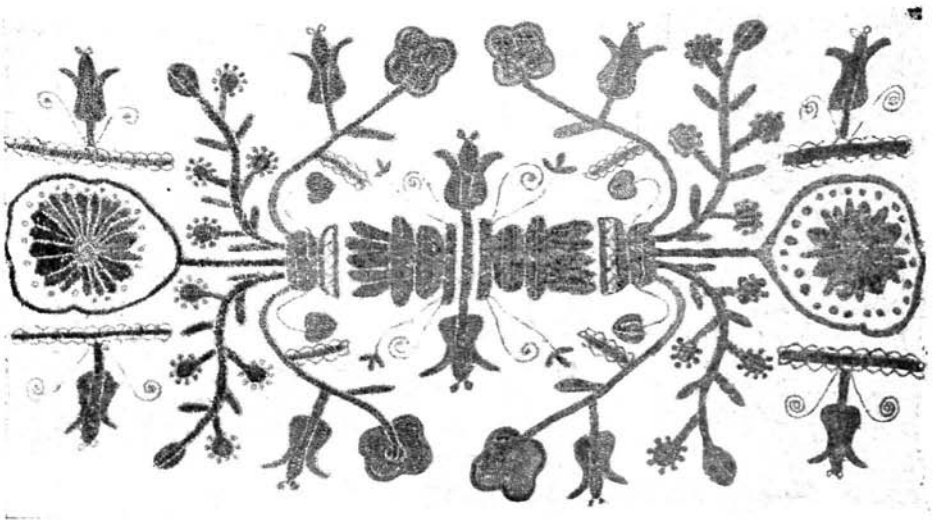
23. Párnavég-hímzés (Keszü, K.) [96].

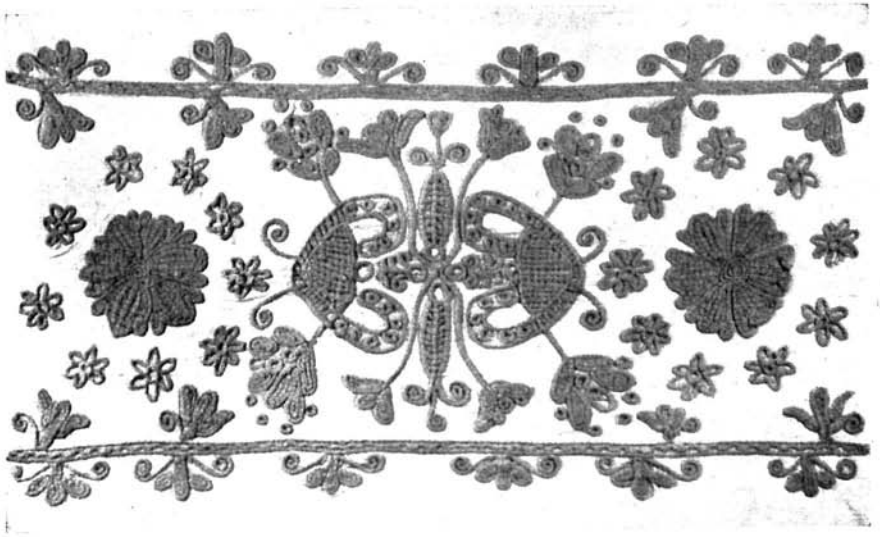
24. Párnavég-hímzés (Keszü, K.) [213].

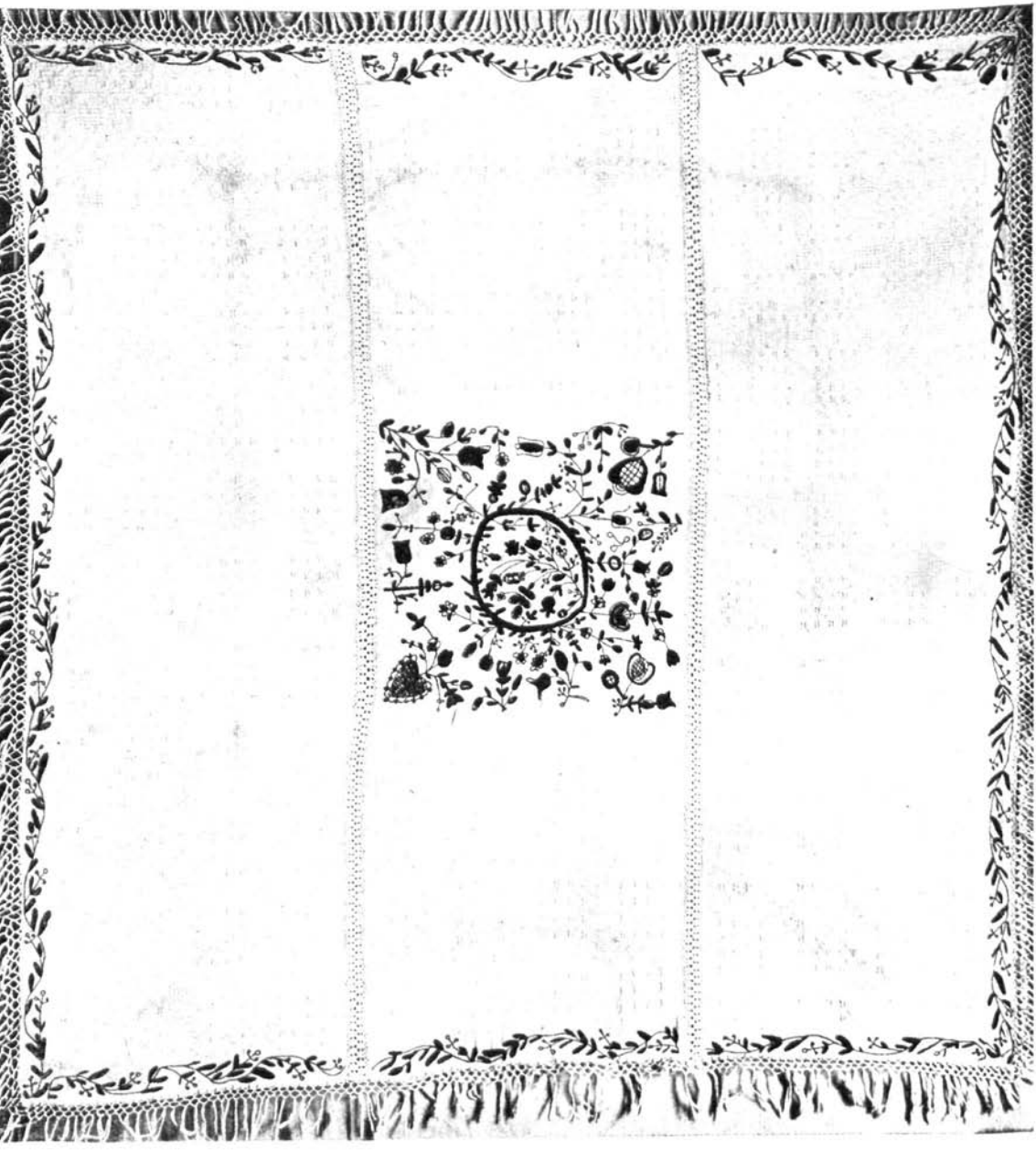
25. Párnavég-hímzés (Keszü, K.) [113].

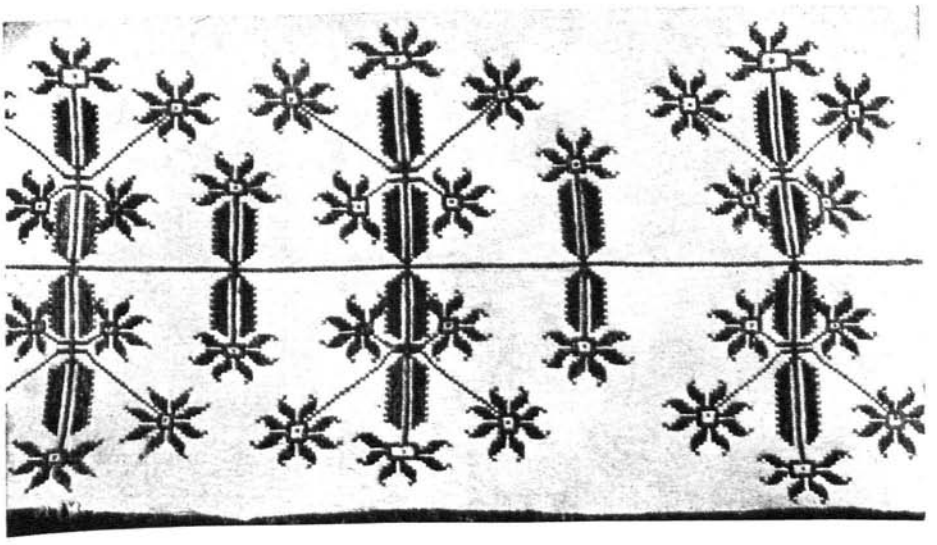
26. Párnavég-hímzés (Keszü, K.) [104].

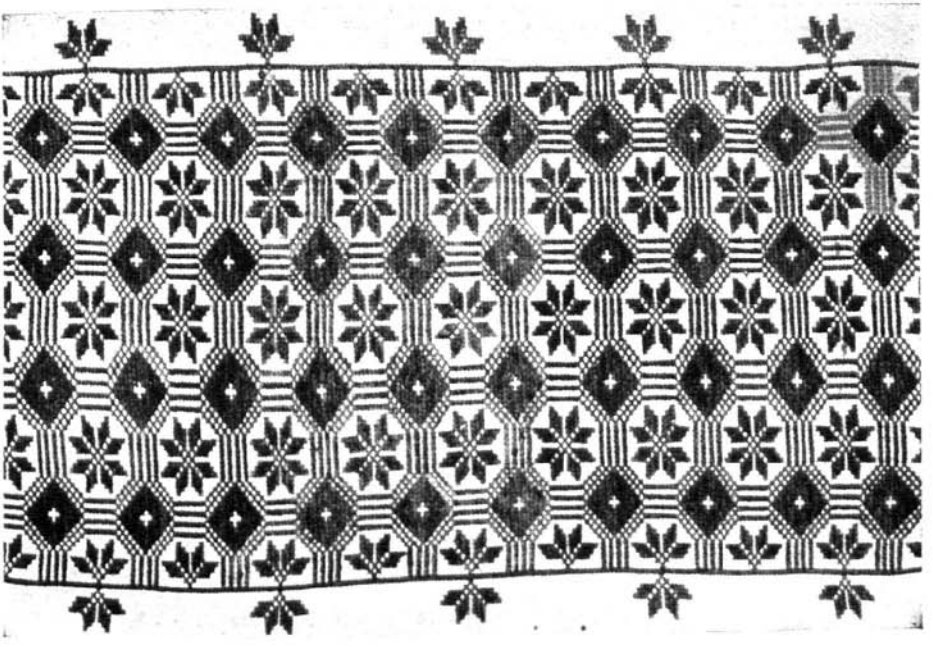
27. Párnavég-hímzés (Keszü, K.) [95].

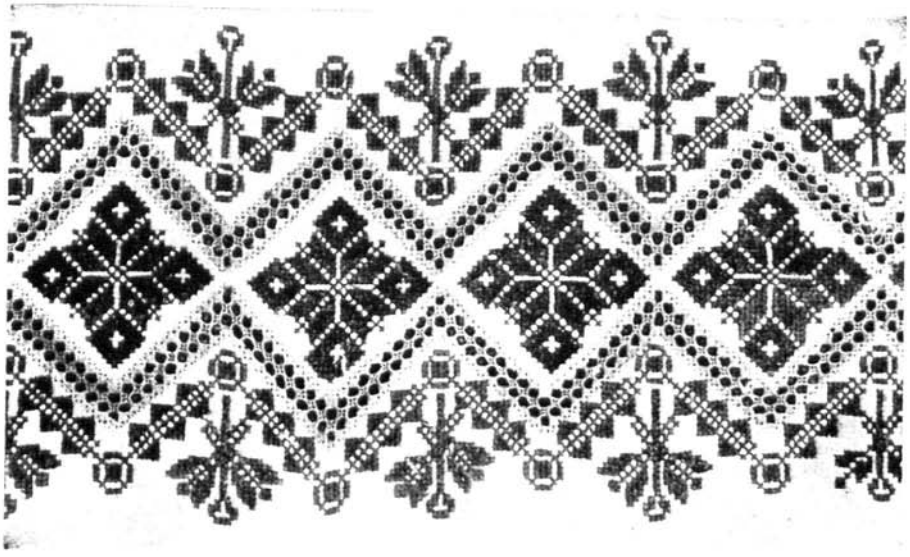
28. Hímzett abrosz (Keszű, K.) [116].

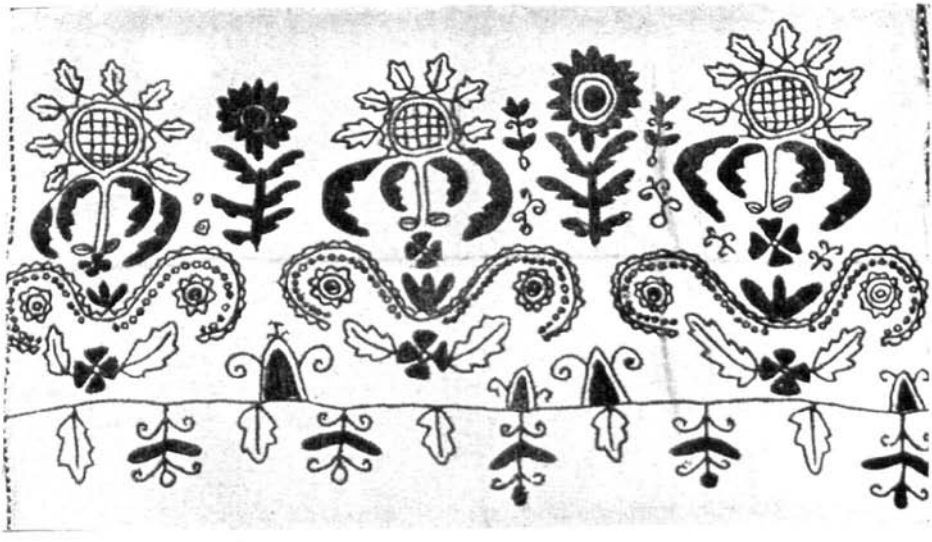
29. Hímzett lepedőszél (Mezőköbölkút, K.) [117].

30. Párnavég-hímzés (Aranykút, K.) [180].

31. Párnavég-hímzés (Pusztakamarás, K.) [79].

32. Párnavég-hímzés (Kolozsborsa, K.) [Sz. 21].

nek még a mérete is csaknem azonos: az elsőé 60×19, a másiké 61×19 cm, s mindkettőnek középmintája 12, mesterkecsíkja pedig 3 cm széles. A felső képen láthatón a mesterke-minta igazodik a középcsík hímzésstílusához, amennyiben a varró itt is kiágazó kacsokat illesztett a díszítmény kiszögelléseihez. Ez a minta egyébként is, művészi szempontból, megtervezését, egyöntetűségét nézve, tökéletesebbnek mondható társánál. Hogy a két hímzés közül melyik a korábban készült, természetesen nem tudjuk ennek alapján eldönteni, de lehetségesnek tartjuk azt is, hogy egyidőben születtek és csupán a hímző egyéni készségeinek, adottságainak különbözősége eredményezte az említett eltéréseket. — Piros pamuttal hímzettek.

A magyarpalatkai keresztöltéses hímzések előkelő képviselője a 16. képen bemutatott abrosz (Mérete 138×133 cm). Két szélből, horgolt csipkével toldották össze és azzal is szegélyezték. A mintát fekete pamuttal, szálánvarrott öltéssel hímezték. A terítő négy sarkába kissé merev, részarányos, makkos díszítményű mintát illesztett a hímző, s a két hosszanti szél mentén keskeny szegélycsíkot is helyezett el. A gyűjtemény egy másik — a továbbiakban közlendő — mezőségi abroszán is azt látjuk, hogy annak csupán két szembenfekvő oldalát díszítették hímzett szegéllyel, a másik kettőt üresen hagyták. Ennek az eljárásnak talán valamilyen gyakorlati oka is lehetett, ezt azonban nem ismerjük. Az abrosz egész felületét betöltő minta kétféle, egy nagyobb és egy kisebb díszítménynek szabályos közökben való ismétlődéséből adódik. E kétfajta díszítőelem elrendeződése és a térben való eloszlása rokon a gyűjteménynek azzal a válaszúti abroszával, amelyet korábban már bemutattunk.[11] A nagyobbik elem az a forgórózsaszerű díszítmény, mely az erdélyi magyar paraszthímzéseken elég gyakori és török hatásra XVII—XVIII. századi erdélyi úrihímzéseinknek egyik kedvelt mustrája; ez szabadrajzú megfogalmazásban ma is szép számmal található református templomok úrasztali terítőin.[12] A terítő közepén lévő minták szabálytalansága alighanem onnét ered, hogy a két vászonszélt akkor illesztették össze, amikor már hímzettek voltak. Az abrosz egyik szélére ezt a feliratot varrták ki: *Pasztór Erzsi 1912 M Palatka Gyé.*

A 17. kép párnavég-hímzésén jellemzően mezőségi módon keverik a kétféle, a keresztöltéses és a vagdalásos hímzésmódot. A fekete pamuttal hímzett mintarészek közé fehér vagdalásos felületek ékelődnek. Az előbbiek közül a rézsútos vonalak keresztöltéssel (szálánvarrottal) hímzettek, a belőlük kinyúló apró kacsok Holbein-öltéssel készültek. A minta közepén lévő négyszögek lapos-öltésesek. A párnavég méretei és arányai a Mezőségen szokásosak: a hímzés hossza 59, szélessége 20 cm, a középcsík 13.5, a mesterke 3 cm széles. A mesterke keresztöltéses, s e vidéken igen gyakori minta. A középcsík mustrája evvel szemben első rápillantásra különösnek tetszik, mert a hálózat maga mértanias, viszont az ismétlődő díszítőelemek és elrendeződésük nem részarányos, holott országszerte szinte szabálynak mondható az, hogy a mértanias beosztás és az alap szálaihoz igazodó öltéstechnika együtt jár a részarányos mintázattal. A mezőségi hímzés e tekintetben, úgy látszik, kivételeket is ismer. Egyikünk helyszíni tapasztalatai szerint Fejérd és Válaszút hímzésanyagában szintén szerepel az itt

[11] L. ehhez az 1. rész. 17. kép.

[12] Vö. a fennebb idézett Oszmán-török elemek stb. 113—116. ábrájával.

bemutatotthoz nagyon hasonló mintájú, s ugyanilyen kivitelű párnavég. — A belehímzett felirat *(Horvát Sára 1913)* becses adalék e hímzésfajta divatjának időpontjára.

A palatkai szabadrajzú hímzések sorában a gyűjteményben egy kisebb terítő is szerepel (18. kép) (Mérete 75×46 cm). Mintájának különlegessége alig hasonlítható egyéb, tőlünk ismert mezőségi, vagy akár más területről való mintához, részleteiben azonban, s különösen egyes elemeinek kivitelezésében már jellemzően helyi vonásokat látunk. Méretei alapján sem helyezhető el ez a terítő a népi életben, s ezért is, meg mintázata miatt is feltételezzük, hogy a hímzőnek talán valamilyen templomi kendő szolgálhatott mintaképül. Erre utal a terítő közepén lévő kerek díszítmény. Az ebből kinövő, háromszirmú, oldalnézetben ábrázolt virágot gyakran látjuk azonban e vidék szabadrajzú hímzésein. Ennek kedveltségére mi sem jellemzőbb, mint hogy e terítő készítője — népien gyermeteg elgondolás szerint — a szegély *S*-alakú díszítményeinek végződéseiből is ilyen virágokat növeszt ki. Ez az *S*-alakú díszítőelem egyébként — mint az már fennebb említettük — sokszor fordul elő erdélyi hímzéseken, de mindig csak az alap szálaihoz igazodó öltésmóddal készült mintákon, tehát keresztöltéses és vagdalásos hímzéseken. Szabadrajzú munkákon való előfordulásáról eddig nem tudtunk. Az *S*-elemnek pontsorral való körülvarrása is helyi jellegű; más hímzésmintán is láttuk már e pontsoroknak ilyenszerű alkalmazását. A fekete hímzéssel betöltött felületek mezőségi öltésmóddal, a szárak, vonalak pedig láncöltéssel készültek. A terítő egyik keskeny oldalán ezt a belehímzett feliratot látjuk: *Tobiás Anniko,* a szembenlévőn pedig ezt: *1894 Április. 11 én.*

A 19. kép párnavég-mintája a szabadrajzú tervezés olyan esete, amelyhez hasonlóra alig van példánk. A hímzés mérete és arányai az itt szokásosak: hossza 59, szélessége 28 cm, a középminta szélességére ebből 22 cm jut, egy-egy mesterke-csíkra pedig mindössze 2.5 cm. Olyan hímzésmintát, amelynek középtengelye hullámvonalas szár, s belőle növényi díszítőelemek ágaznak ki, több példányban is ismerünk a Mezőségről. A Néprajzi Múzeum gyűjteményéből kettőt közöltünk Vicéből.[13] Ezekkel egybevetve a magyarpalatkai munkát, bizonyosra vehetjük, hogy e típusnak valamelyik korábbi példányán a virágok még szervesen hozzátartoztak a középen végighúzódó szárhoz, illetőleg abból nőttek ki. Itt már eltűntek az összekötő szárak, a virágok egészen függetlenekké váltak, elszakadtak a középtengelytől és önálló csíkba rendeződtek. Feltűnő a levelek természetszerű kiképzése s evvel szemben a virágok erősen stilizált rajza. A minták szétesésére s egy más esztétikai eszmény jegyében történő újjáalakulására (erre ez a munka is jó példa!) mint a mezőségi hímzés történetének érdekes mozzanatára a továbbiakban is lesz módunk rámutatni. A mintának helyi jellegűnek látszó sajátossága a szintén hullámvonalas középső tengely mentén kétoldalt végighúzódó hullámsor és a mesterke-csík háromszirmú virága. A piros színű gyapjuval varrt hímzés öltésmódja: a körvonalak és a szárak láncöltésesek, az ilyen körvonalakkal körülzárt felületeket mezőségi öltéssel töltötték ki.

[13] I. m. 48. és 49. ábra.

Hasonlóan újszerű minta létrehozására, egy állandó gyakorlatban megmerevedett minta újjáalakítására irányuló törekvést látunk a 20. kép keszűi párnavéghímzésén. Erdély csaknem minden jelentősebb hímzéstípusában előfordul ez a „nagykígyós" mustra, legismertebbek kalotaszegi és torockai változatai. A keszűi mintán ennek az úri eredetű mintának bizonyosfajta szétesését, vagy inkább két különböző, eredetileg össze nem tartozó mintának egymásbakapcsolását látjuk. A „nagykígyós" fűzér közepébe kissé indokolatlanul ékelődik a virágcserép, s épp ily szervetlenül kapcsolódik e fűzér két végéhez egy-egy virágág, s illeszkedik hozzá középen a két bőségszarura emlékeztető díszítmény. Az egész minta — amint azt hasonló stílusú mezőségi hímzéseken már tapasztaltuk — meglehetősen vaskos, kevéssé tagolt, hiányoznak a részletei. Inkább erőteljesnek, sőt monumentálisnak mondható a hímzés összhatása. A belehímzett évszám szerint a munka 1890-ben készült, piros pamuttal és mezőségi öltéstechnikával; a szárak és körvonalak láncöltéssel varrottak. Arányai és méretei az e vidéken általánosak: hossza 55, szélessége 21 cm, ebből a középcsík szélességére 15, egy-egy mesterkére pedig 3 cm esik. Érdekes a mesterkét a középmintától elválasztó tört hullámvonal, amelynek öbleibe az ehelyütt kedvelt virágokat egymással váltakoztatva helyezte a hímző.

A gyűjtemény Keszüből származó hímzései közül a 21. képen egy éppen a szétesés állapotában lévő, de még újjá nem alakult mintát mutatunk be. E minta őse, mintaképe, valamikori elődje minden bizonnyal egyetlen nagy virágbokor lehetett. Az egyes elemek azonban itt már csaknem elvesztették egymásközötti kapcsolatukat, a részek összefüggéstelenül lebegnek a térben. A részletek kivitelezése kapcsán mindinkább előtérbe nyomulnak a mezőségi jellegek: a szárakat kétoldalt körülvevő hullámvonalról, a pontsorral körülvarrt virágról más hímzések leírásakor is megemlékeztünk. A hímzés mesterkenélkülisége (mérete 59×32 cm), sőt minden lezáró szegélyvonal hiánya következtében a hímző a szokásos területkorlátozó hagyományt is feledni látszik, úgy hogy a minta fenn és lenn túllépi a valamikori határokat. A vonalak, szárak láncöltésesek, a felületeket a szokásos mezőségi öltésmóddal töltötték ki.

Érdekes két hímzéspéldány a 22. képen látható magyarpalatkai és a vele csaknem azonos keszüi (23. kép). Az előbbinek hossza 61 cm, szélessége 27.5 cm; ebből az alsó szegélycsík 6 cm-nyi. A keszüi munkának méretei csaknem azonosak: hossza ennek is 61 cm, szélessége 27, az alsó csíkra szélességének 5 cm-e esik. Jellemző, hogy a mesterke-csíkból mindkét mintán, valamint két tőlünk ismert, alább tárgyalandó másik társán is már csupán az alsó maradt meg, s felső szélén a minta itt is túlnő a szokásos méreten. A palatkai hímzést, úgy látszik, házilag festett gyapjúfonállal varrták, mert mai fakult állapotában különös, lilába játszó, rozsdásvörös színű, a keszüi viszont piros pamuttal készült, ugyanúgy, mint említett két másik társa is (A palatkai hímzésen folytonossági hiányok láthatók; ezek a kézimunka molyette állapotából adódnak). Nyilvánvaló, hogy e hímzések középső nagy díszítménye eredetileg cserépből, vázából kinövő virágbokor volt. A cserép, vagy talapzat összezsugorodott, elrajzolódott, majd idők folyamán részekre bomlott ez is, a díszítmény más része is. A szárak szétszakadtak, s így a minta lassan széthullott. De még ilyen,

elrajzolt állapotában sem nehéz felismernünk az Erdély más tájain úrihímzéseink nyomán kedveltté vált szegfűs, gránátalmás ötvirágú részarányos virágbokrot. Az emellé kétoldalt szélről odaillesztett virágok (a palatkain három egymásfeletti, a keszüin valami szárféle két oldala mentén lévő négy-négy virág) egyik sem tartozik szervesen a mintához, csupán a térkitöltés célját szolgálja. Lehetséges azonban az is, hogy ezen elemek valamelyike régebben szervesen hozzátartozott a virágbokorhoz s erről csak idővel vált le. Jellemzően mezőségi sajátosságai e mintáknak a hullámvonallal körülvarrt elemek. A szárak, vonalak láncöltésesek, a virágszirmokat — a torockai hímzéseken szokásos modorban — átvarrt hamis laposöltésekkel hímezték.[14]

A keszüi hímzéshez nagyon hasonló két példányát ismerjük még ennek a hímzésmintának, egyiket a Néprajzi Múzeum gyűjteményéből (90.346. lt. sz.) Válaszútról és a budapesti Wolfner-gyűjteményből; ez utóbbinak közelebbi származáshelye ismeretlen. Mindkettőnek mintája is, elrendezése is csaknem azonos a 23. képen közölt munkáéval; ettől a kettő csak abban tér el, hogy mindeniken a minta felett láncöltéssel belehímzett évszámot látunk. A múzeumi példányon ez a már erősen elstilizálódott, díszítményszerűen hímzett évszám 1801 vagy 1807, az említett magángyűjteményben lévő darabon már csak a két első számjegy olvasható ki teljes határozottsággal (18..). Ha hitelt adunk ezen évszámoknak, arra következtethetünk, hogy szabadrajzú hímzések a Mezőségen már korán ismeretesek voltak.

Szétesett és összeolvadt mintaelemeket látunk a 24. kép hímzésén. (A hímzés hossza 62, szélessége 37 cm, a belső mintacsík szélessége 16, a mesterkéé 9 cm). Nagyon hasonló a mintája a gyűjtemény egyik Búzáról származó hímzésének, amelyet később mutatunk be; ez azt bizonyítja, hogy e minta esetében nem egyedülálló, esetleges hímzésféléről van szó, hanem már a típus rangjára emelkedett, s nagyobb területen ismeretes változatról. E minta egyébként közeli rokona annak a két hímzésnek, amelyet Vicéből és Pujonból ismerünk a Néprajzi Múzeum gyűjteményéből[15] s amely nem egyéb a Mezőségen kedvelt — csakis innét ismeretes — kettősfűzéres hímzésminták széteső változatánál. Amint a kettős fűzér elválik, eltávolodik egymástól, megindul a középtengely kialakulásának folyamata, amely a keszüi és a búzai hímzéseken már befejeződött. A két tükörképszerű hullámvonal között, — a hímzést két egyenlő félre osztva — kerek, elstilizált virágokból adódó elemek sora látható. A két hullámvonalas fűzérből virágok, virágágak nőnek ki, amelyek, mint e munka egyéb részletei is, vaskosak, leegyszerűsödöttek, jobbára nélkülözik a részleteket. Figyelemreméltó e hímzés különös mesterkéje. A búzai mintával egyező hullámvonal tetejébe itt még külön háromágú virágbokrokat illesztett a hímző. Ezeknek semmiféle kapcsolatuk sincsen magával a mesterkecsíkkal vagy a középmintával, de kiképzésükben, megformálásukban ezek is mezőségi jellegűek. A piros gyapjúval varrt hímzés öltése ugyanolyan, mint a 19. képen lévőé.

Mint bevezetőben mondottuk, igen tanulságos az egy községből származó s ugyanahhoz a típushoz tartozó mintaváltozatoknak egymással való

[14] L. ehhez a már idézett *Hímzőmesterség* I. kiadásának 55. l.
[15] L. id. m. 52. és 53. á.

összehasonlítása. Erre igen alkalmas az a három hímzés, amelyet a 25, 26 és 27. képen mutatunk be; mindhárom Keszüből származik. Valamennyi a már Fejérdről korábban közölt[16] s fennebb Vajdakamarásról bemutatott (7. és 8. kép) mintatípusba tartozik. A 25. kép mintájának szabályos rajza, különösen a két virágváza szépen kivehető alakja, továbbá a díszítmények összefüggése, szerves egymásbakapcsolódása arra enged következtetni, hogy ez a változat a mintának egyik korai állomása lehet azon az úton, amelyet a nép kezén megtett, s amelynek egyes szakaszait a már említett változatok jelzik. A minta közepébe hímzett *1897*-es évszám értékes támpontul szolgál a folyamat időbeli elhelyezésére nézve. Valamennyi eddig ismert változat között ez az egyetlen évszámos példány. A mintacsík egyenletes és szabályos betöltése volt — szemmel láthatóan — a hímző legfőbb gondja, a díszítményrészletek vonalvezetését, a térkitöltő elemek helyét és csoportosítását is ez a törekvés szabta meg. A nagyobb virágok szélén látható hullámvonal s a kisebbek körüli pontsor már említett helyi sajátosságok. A minta különlegessége, hogy pirossal és zölddel hímzett olymódon, hogy a színek megoszlása többé-kevésbbé egyezik a láncöltéses és margitöltéses technikák megoszlásával (A zöld hárasszal varrott elemek a lenyomat jóval halványabb részein nagyon jól megkülönböztethetők). — A mesterkenélküli hímzésminta hossza 58, szélessége 23 cm.

Ugyane minta romlottabb, szétesőbb, elrajzoltabb változata látható a 26. képen. Itt már a részletek, a mintaelemek eltávolodnak egymástól; ezt legjobban a középső virágcserepeken figyelhetjük meg. A szárak, virágok megvaskosodnak, a részletek mindinkább elvesznek. Az említett hullámvonalas szegélyek, virágkörüli pöttyök itt sem hiányoznak. Piros pamuttal, mezőségi öltésmóddal és láncöltéssel hímezték a 61×32.5 cm nagyságú mintát.

E minta változatai közül kétségtelenül legérdekesebb s véleményünk szerint a gyűjtemény egyik legbecsesebb darabja a 27. kép párnavéghímzése. Ha nem ismernők a minta többi, már bemutatott változatát, nem is gondolhatnánk a mustra ilyenfajta kapcsolataira. A változat-anyag gazdagsága itt tehát nemcsak az eredetkérdésre vet világot, hanem az alakulásmenet állomásait is jelzi, s ilymódon egy újfajta művészi elgondolás felismerését teszi lehetővé. Több példányon láthattuk az elemek teljes szétesését, alaki elváltozását, míg itt egy új minta születését figyelhetjük meg. A virágcserép helyébe itt egy szívalakú idom lép. Ezzel kapcsolatosan nem lesz érdektelen megjegyeznünk, hogy a virágcserépnek szívvé alakulását az ország más hímzőterületein is észlelhettük. A két vázát széttaszító középső mintaelem nem egyéb az előbbi példányokon látott tulipánok és járulékaik megnyúlásánál. A valamennyi változaton meglévő szélső nagy virág itt még jobban megnőtt, teljesen elszakadt a szártól, de alakja, szerkezete egyébként nem változott. A nagy virágot a többi változaton körülvevő pontsor minden eleme itt külön kis virággá változott. Az egykori mintából tehát tulajdonképpen alig maradt meg egyéb, mint a folteloszlás azonossága, a díszítmények közül pedig csak a szélső nagy virág. Különösen becses ez a hímzés azért, mert megmutatja, hogy a felsőbb társadalmi rétegektől átvett,

[16] L. az 1. rész 11. képét.

akaratlanul félremagyarázott, vagy tudatosan átalakított minták és díszítmények, ha valóban alkotó művészi készséggel megáldott hímző kezébe kerülnek, az előbbitől merőben különböző, új művészi törekvés jegyében új mintává, új díszítőelemekké fejlődnek: olyan mintákká és díszítményekké, amelyek sem a térelosztás ötletessége, sem az elemek tökéletes megformálása, sem a tervezés tökéletessége tekintetében nem maradnak el az ekkor már rég elfeledett úri mintakép mögött. Mindez a nép művészi hajlamának elevenen élő erejére rendkívül jellemző. Különös, hogy éppen ez a minden tekintetben új művészi törekvéseket sugárzó minta nyúl vissza régebbi hagyományokra, amelyeket pedig korábbi társai már elhagytak volt: feleleveníti a mesterkét. S a mesterkének ez a virágsora kivitelben is, stílusban is teljesen a középmintához igazodik, mindamellett hogy a mezőségi mesterkéken szokásos virágbokrocskákat eleveníti fel. Ugyancsak más mezőségi hímzéseken láttuk, hogy — mint ezen a mintán — a mesterke virágai a középcsík felé is növesztenek egy-egy hajtást ott, ahol azt a térkitöltés céljából a varró szükségesnek ítélte. Az egész hímzés piros gyapjúval, a körvonalak és a szárak láncöltéssel, a körvonalak közt lévő felületek mezőségi öltésmóddal készültek. Méretében és arányaiban ez a hímzésdarab is a mezőségi hagyományokhoz igazodik: hossza 58, szélessége 29 cm, a belső mintacsík 22, a mesterke pedig 3.5 cm széles.

A gyűjtemény keszüi hímzéseinek sorát egy különleges hímzésmintájú abrosszal zárjuk le (28. kép). Csaknem négyszegletes, 146×142 cm. Három szél vászonból áll, e vászonrészeket fehér pamutból készült horgolással fogták össze, körül pedig csomózott rojttal szegélyezték az abroszt. A szél mentén végighúzódó hímzett szegély édestestvéreit más mezőségi abroszon is láthatjuk, ilyen van a Néprajzi Múzeum 96719. lelt. számú abroszának szélén,[17] e gyűjteményben pedig egy nagydevecseri terítő szegélyén is, amelynek képét a szépkenyerűszentmártoni hímzések ismertetése során mutatjuk majd be. Az abrosz közepe azonban annál inkább eltér minden e vidékről ismeretes, vagy akár máshonnan származó mintától. A 40×42 cm nagyságú szabálytalanul kitöltött négyzet magva egy köralakú fűzér, melyből kifelé és befelé minden rendszer nélkül levelek és virágágak nőnek ki. Hasonló — de mindig szabályos — leveles-virágos koszorúkat gyakran látunk református templomok XVII—XVIII. századi úrasztali terítőin. A keszüi hímző ötletességét, sőt mondhatni merészségét dicséri, hogy ezt az indítékot a maga ízlése és elgondolása szerint szabadon továbbfejlesztve, egészen más jellegűvé változtatta. A karika közepét — ugyancsak szabálytalanul — egyetlen virágzó ággal töltötte ki. Nem kevésbbé eredeti elgondolásra vall, s amellett a minta stílusbeli egységét kitűnően egészíti ki a hímzőnek az az eljárása, hogy a középminta mindenik sarkából más-más virágdíszítményt növesztett. Ha e díszítmények úri elődei, mintaképei különkülön ismeretesek is, az elrendezés módjának egyéni sajátossága s a kivitelezés jellemzően helyi modora egészen megváltoztatták őket. Becses példa ez a hímzett abrosz arra, hogy az úri hagyaték a nép kezén merőben újjá, másfélévé alakul, ha ötletes, egyéni tervező kezébe kerül, olyanéba, aki egyben a helyi hagyományok őrzője, s így a maga egyéni

[17] Bemutattuk i. h. 59. ábra.

művészi alakítókészségén túl hozzáhasonítja azt a helyi hímzésstílushoz. — Az abroszt piros pamuttal, a szárakat mind száröltéssel, a körvonalak egy részét így és láncöltéssel hímezték.

Négy kolozsmegyei község: Mezőköbölkút, Aranykút, Pusztakamarás és Kolozsborsa a gyűjteményben egy-egy hímzéspéldánnyal van képviselve.

Mezőköbölkútról egy hímzett lepedőszél (29. kép) szerepel, melynek hossza 156, szélessége 32 cm. Lepedőszéleken nem ritka, hogy a mesterke teljesen elmarad, s ezt látjuk ezen a piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrottal) hímzett mintán is. Ami lepedőszélen szokatlan, az a középtengelyes elrendezés; erre egyáltalán nem tudunk példát idézni. Eltér ez a minta az általános ismétlődő virágbokros díszítményű mintáktól abban, hogy a szárak nagyon megvastagodtak és a levelek teljesen hiányoznak. Nyilván olyan alakulási folyamat eredménye ez, mint amilyenhez hasonlót a szabadrajzú minták taglalásakor már többízben tapasztaltunk. Feltűnő evvel szemben a virágszirmok finom hajlata, aprólékos, részletező és gondos megformálása.

Aranykútról is egy piros pamuttal keresztöltéssel (szálánvarrottal) hímzett, tisztára mértanias mintázatú kézimunkát ismerünk (30. kép). Méretei ennek is az e vidéken szokásosak: hossza 58, szélessége 22.5 cm, az utóbbiból a belső, a tulajdonképpeni minta szélessége 18.5 cm, a mesterkéé pedig kb. 1.5 cm. Hasonló hímzésminták a Székelyföldön szokásosak; az aranykúti munka ugyanolyan aprólékos, részletező, mondhatni csipkeszerűen finom, mint amazok. A mesterke mintája a középmintához igazodik, amennyiben díszítménye a középen szereplő virágnak (csillagnak) fele, s ezt szabályszerűen minden második kockának megfelelő helyre, annak virágjával egy tengelybe helyezte el a hímző. Tehát mintázatban és elrendezésben egyaránt összhangban van a mesterke a középmintával, s beleolvadása nem okozna nagy nehézséget, vagy lényeges változtatást sem tenne szükségessé.

A Pusztakamarásról való hímzésminta (31. kép) eddigi tapasztalataink szerint a Mezőségen igen általános és e területre sajátosan jellemző, a fentiekben már többször említett módon keresztöltéssel, illetőleg szálánvarrottal (piros pamuttal) és vagdalással készült. Mintázata is elég gyakorinak mondható e vidéken. Különlegessége, hogy mesterke nélküli (mérete 57×18 cm) vagy inkább, hogy a mesterke már teljesen beleolvadt a középmintába. Csupán egyes kiemelkedő részei emlékeztetnek valamikori különállásra. Mint az előbb tárgyalt aranykúti hímzésen, e minta egy korábbi változatán még bizonyára elválasztó-vonal ékelődött a középminta és mesterke ismétlődő virágbokrocskái közé. Ez utóbbiak alakja még így is tisztán kivehető.

Igen érdekes darab, bár művészi szempontból talán kifogásolható a Kolozsborsáról való hímzés (32. kép). E munka egykori mintaképe is egy ismétlődő virágbokros hímzéscsík lehetett, amelyen, amint azt az imént leírt mezőköbölkúti munkán láttuk, egy-egy különálló keskenyebb virág ékelődik a virágbokrok közé. A virágbokor függőleges irányban több részre hullott szét és e részek mindenike önálló, független elemmé kezd alakulni. Érdekes, hogy ugyane mintának hasonlóan széthullt változatát már ismerjük egy példányban, tehát itt sem véletlenről, esetlegességről van szó, ha-

nem egy általánosan használt típusról, illetőleg változatról. E borsai hímzés testvére a Néprajzi Múzeum gyűjteményében van (93.639 lt. sz.), de nyilván téves leltározás következtében ott Aranyosgyéresről vagy Székelykocsárdról származónak van feltűntetve.[18] Minthogy a borsai hímzéssel való stílusbeli együvétartozása kétségtelen, s mivel a minta széthullásának hasonló példáival e gyűjtemény darabjai között már többel is találkoztunk, bizonyos, hogy ez is a Mezőségről került a Néprajzi Múzeum gyűjteményébe. Ezt a vélekedésünket a mindkét mintán látható sok kisebb részlet azonossága is megerősíti. A borsai mintán a középső virág még részletekben gazdag, formai kiképzése gondos, s ennyiben közelebb áll őséhez. Alsó szegélycsíkja is sokban emlékeztet az ilyenféle úri munkákon használatos mesterke-szegélyekre. A térkitöltő, járulékos elemek szinte hozzákapcsolódni látszanak az eredeti minta egyes szétesett részeihez és lehetséges, hogy összeolvadásukból — valamely későbbi változaton — a további alakulás folyamán már új formák, új díszítmények adódnak, s ezeknek eredete éppen ennek a közbeeső állomásnak ismerete alapján lesz csak felderíthető. — A borsai hímzés piros pamuttal, mezőségi öltésmóddal és láncöltéssel készült.

Megjegyezzük, hogy egyikünk helyszíni tapasztalatai szerint Kolozsborsán ma már nem is emlékeznek arra, hogy ilyen szabadrajzú minták valaha is készültek volna, evvel szemben keresztöltéses (szálánvarrott) hímzések elvétve ma is akadnak idősebb asszonyok ládáiban. Több példányban láttuk egyebek közt azt az e gyűjtemény itt ismertetendő anyagában egyáltalán nem szereplő — Erdélyszerte kedvelt „kakastaréjos"-nak nevezett mintát, melyet Fejérden is, s a környék más falvaiban is ismertek.[19]

3.

Szépkenyerűszentmárton, Vice és Pujon hímzései

A következőkben a gyűjtemény szolnokdobokamegyei hímzéseit ismertetjük[1]; hozzávesszük azokat az érdemesebb darabokat is, amelyek az EME 1942. évi dési vándorgyűlése alkalmával rendezett néprajzi kiállítás anyagából fényképeztettek le.

Elsőben az e megyéből való, számban legtekintélyesebb csoportot, a Szépkenyerűszentmárton-ból való hímzéseket mutatjuk be. Az, hogy e gazdag és mintázatban változatos sorozatban számbeli többségben vannak a kötött technikájú minták, nem csak véletlennek tulajdonítható. Egyikünk helyszíni tapasztalatai szerint 1936-ban elenyészően csekély

[18] Közöltük i. h. 72. ábra.

[19] A Mezőség szolnokdobokai részéből az EME. 1942. októberében rendezett dési vándorgyűlése alkalmából volt kiállítva két ilyen mintájú darab.

[1] A vándorgyűlési kiállítás anyagának bemutatása különösen azért látszik indokoltnak, mert ez a kiállítási anyag újból visszakerült a tulajdonosokhoz, s így nemcsak a további vizsgálat számára hozzáférhetetlen, hanem hihetőleg előbb-utóbb el is pusztul. Mind az itt ismertetett gyűjteményben lévő, mind pedig a kiállítás anyagából lefényképeztetett széki hímzésekkel csak később szándékozunk foglalkozni, mert az idevaló hímzések legnagyobb részükben külön típust képviselnek. — A képek aláírásában a községnevek után álló *SzD* betű Szolnok-Doboka megye nevének, a []-ben lévő *Dv* a dési vándorgyűlés anyagára való utalás rövidítése.

számúak voltak a szabadrajzú minták a náluk jóval gyakoribb kötött technikájúak mellett.[2] A keresztöltéses, illetőleg szálánvarrottas technikát Szépkenyerűszentmártonban „sinoröltés"-ek, vagy „brînel"-nek (rumén kölcsönszó!) nevezik a magyar asszonyok. Mind e kötött technikájú, mind pedig a szabadrajzú mustrák között megvannak a Mezőségre jellemző, típusos minták.

Az 1. kép mintája az Erdélyben máshelyütt is kedvelt, s a Mezőségen sűrűn előforduló részarányos, átlós díszítmény ismétlődéséből adódott. Feltűnő itt az egyébként szinte elmaradhatatlan térkitöltő elemek teljes hiánya, valamint az is, hogy a középminta és az ezt a mesterkétől elválasztó zegzúg-vonal között milyen nagy a hímezetlenül hagyott tér. A hímző művészi érzékét dicséri a tömött felületek és a vékony vonalak kellemes váltakoztatása. Mint mezőségi jellegzetességre, már többízben rámutattunk a mesterke-csík díszítőelemeinek a középmintához való hasonulására. E munkán is ugyane folyamat szép, immár befejezett példáját láthatjuk. A mesterkeminta díszítményei teljesen azonosakká váltak a középmintáéval, mindazonáltal nem olvadtak abba bele s tőle elrendezés tekintetében épp oly függetlenek maradtak, mint ahogy az a középtől elütő mintájú mesterkéknél szokásos. A derékaljvég hossza 100, szélessége 22.5 cm; ebből a középminta szélessége 13, egy-egy mesterkecsíkra pedig 4.6 cm esik. A hímzést piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrottal) dolgozták.

A sűrűn varrt felületek és vékony vonalak közötti helyes, arányos megoszlás, a tömött foltként kezelt virágok és a levegős, könnyed hajlású szárak, indák váltakozása még inkább jellemzi a 2. kép különleges mintáját. A szokatlan minta érdekessége, hogy nemcsak hosszanti irányban folytatható a végtelenségig, mint ismétlődő díszítményekből összetevődött társai, hanem szélességben is. A néző csak figyelmesebb szemlélődés után veszi ki a mintának az egész felületet betöltő, mértanias szerkezet-hálóját, mely azonban itt nem elválasztó vonal, hanem szervesen összefügg magával a mintázattal. A kisebb díszítőelemek ezúttal is térkitöltő szerepűek, de egyben szervesen hozzá is tartoznak a mustrához, mely sohasem válik zsúfolttá. Ezidőszerint nem tudunk rámutatni e hímzés mintabeli rokonaira. Lehetséges azonban, hogy felsőbb társadalmi osztályok munkáinak hatását kell benne látnunk. Mesterkenélkülisége jellemzően mezőségi. E kék pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrottal) készült derékaljvég-hímzés hossza 101, szélessége 22 cm. Az oldalak összevarrása igen szép tűzött csipkével készült. A hímzés Kiráj Mányi vicei származású asszony kb. 50 évvel ezelőtt készült munkája. Itt tehát tulajdonképpen vicei hímzésről van szó.

Mértanias elrendezésű és mintázatú a 3. képen látható munka; ennek mesterkéje már szervesen egybeolvadt a középmintával. Ez a fejlődés olyan módon mehetett végbe, hogy a szélső, térkitöltő négyzeteket tükörkép-

[2] Itt érdemesnek tartjuk megjegyezni, hogy egyikünk helyszíni tapasztatlatai szerint az id. munkánk 68. ábráján bemutatott szabadrajzú hímzés Szépkenyerűszentmártonból is ismeretes. Már ott feltűnőnek mondottuk, hogy a Néprajzi Múzeum gyüjteményében egy ilyen jellegzetes hímzés Székelykocsárdról valónak van leltározva. Valószínűnek látszik, hogy ez is téves leltározás.

szerűen megismételték, s a mesterke jellemző virágbokrait ezek közé helyezve, a középminta tengelyéhez igazították. Érdekes példa ez a munka arra, hogy a mesterke — anélkül, hogy mintázatában megváltoznék és a középmintához igazodnék — tisztára az elrendeződés következtében szervesen beleolvadhat a középmintába. Ez az egybeolvadás még az esetben is létrejöhet, ha — mint itt is — a mesterkét elválasztó csík, kissé megokolatlanul, továbbra is megmarad. Az egész munka levegős, világos rajzú, elemei határozottak, s a tömöttebb és ritkább mintaelemek váltakozására itt is ügyelt a hímző. Mérete 62×19 cm, piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrottal) hímzett.

A 4. kép mintájára a középtengelyes elrendezés jellemző, valamint a mesterke hiánya is. Mindkét sajátosság helyi jellegű. A középtengelyes elrendezés kialakulása, de még teljesen be nem fejeződött volta is, jól szemlélhető, s ugyancsak világosan látszik a valamikori mesterke virágainak a középmintába való olvadása. A minta szerkezete mértanias ugyan, de az elemek maguk, — a középső négyzet kivételével — növényiek. Érdekesek az ismétlődő mintarészek közötti kehelyvirágok, melyek eredetileg bizonyára a térkitöltés célját szolgálták. A piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrottal) hímzett párnavég mérete 68×19 cm. A munka Kocsis Jánosné Harangozó Birinek kb. 55 éve készült munkája.

Szerkezetben rokona e mintának a 5. képen látható hímzésé. A középtengely itt végérvényesen kialakult, s átszeli a négyzeteket, amelyeknek — feltehetően — a minta valamely korábbi változatában csak kisebb, térkitöltő szerep juthatott. Ezt látjuk Erdély más vidékéről származó, ismétlődő virágbokrokkal díszített hímzésein. Itt a térkitöltő négyzeteken kívül még apró, a mintához nem tartozó díszítőelemek is ékelődnek az ismétlődő virágbokrok közé. A középtengely két oldala mentén végighúzódó virágbokrok sorával már nemcsak a Mezőségen találkozunk[3], hanem egy feltűnően hasonló mustrával a felsőmarosmenti hímzések között is.[4] A mesterke a hímzésen már teljesen elmaradt. A piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrottal) készült munka mérete 60×31 cm, a gyűjtő feljegyzése szerint Kocsis Sándorné Harangozó Irma kb. 25 évvel ezelőtt varrta.

Mind elrendezés, mind szerkezet tekintetében nagyon közel áll ehhez a munkához a 6. kép mintája. Itt is virágbokrok nőnek ki a középtengely két oldalából. Művészi szempontból nézve, e minta azért tökéletesebb az előbbinél, mert idegen térkitöltő elemek nélkül oldja meg a felület hiánytalan és arányos betöltésének feladatát. A levegős, jól elosztott elemek áttetsző rajza részben annak is tulajdonítható, hogy a virágoknak csupán a körvonalát hímezték ki. A mesterke itt is hiányzik, s jellemző, hogy az a zegzúgvonalas sáv, amely más mezőségi hímzésen a mesterkét elválasztja a középmintától, itt a középtengely helyére került. A munka piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrottal) hímzett; mérete 64×18.5 cm.

[3] Vö. a 2. rész 2. és 29. képével.

[4] Közöltük id. munkák 90. ábrájaként (A Néprajzi Múzeum Értesítője XXXIII, 30 és kny. 30.)

Két aprólékos kidolgozású, mértanias elrendezésű mintát látunk a 7. és 8. képen. Egyes díszítőelemek itt már mindkettőn növényi formákká alakultak. A felső kép mintáján világosan látszik a középtengelyes elrendezés felé való törekvés. Érdekes a még teljesen különálló, független mesterkének mintabeli hasonulása a középcsík egyik díszítményéhez. Ugyanezt a mozzanatot figyelhetjük meg egyébként az alsó mintán is, ahol a mesterke virágbokrai a középmintában szintén szerepelnek. Az ismétlődő díszítmény különben a kedvelt átlós mustra egy gazdag, jól tagolt, s amellett aprólékos és finoman részletező változata. Mindkét hímzésen zegzúgvonalas csík választja el a mesterkét a középmintától. A két hímzés arányai is eléggé hasonlóak: mindkettő 60 cm hosszú, a felsőnek szélessége 16.5 cm, amiből 4—4 cm esik a mesterkére, az alsóé 18.5 cm, s egy-egy mesterkecsík 2.5 cm széles. Mindkettő piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrottal) hímzett.

Mértanias beosztású és részben ilyen mintázatú a 9. és 10. képen bemutatott két hímzés is. A felső képen láthatónak hossza 62.5, szélessége 21 cm; ebből egy-egy mesterkecsík 2.5 cm-nyi, az alsó minta 66 cm hosszú, 19 cm széles, mesterkéje pedig 2—2 cm-nyi. Mindkettő keresztöltéssel (szálánvarrottal) hímzett. A 9. sz. mintán feltűnő a csillagok közé helyzett virágok sommás, elnagyolt kezelése, a részletezés hiánya, s a mesterke füzérindája. Ilyen szegélyfűzért a Néprajzi Múzeum egy pujoni lepedőszéléről ismerünk.[5] A 10. kép mintája az Erdélyszerte kedvelt, különösen a Székelyföldön gyakori háló-mustrának igen aprólékos és finom változata. Stílusban hozzáilleszkedik a mesterkének kicsiny virágbokrok ismétléséből adódó csíkja, mely díszítményeiben független a középmintától, de az elemek elhelyezése tekintetében már hozzá igazodik. A tulajdonos nevének kezdőbetűi *(H E)* a tulajdonjegyek és kezdőbetűk megszokott helyére hímzettek.

A 11. és 12. képen egyazon mintának különböző modorban és kivitelben való dolgozását látjuk: mindkettőn szegletre állított négyszögek ismétlődése alakítja a középmintát. E minta, úgy látszik, kedvelt lehetett a Mezőségen; Válaszútról és Vajdakamarásról származó változatait már korábban bemutattuk.[6] Jellemző, hogy mint némely más hímzéspéldányon, itt is negatív hatásra törekedett a hímző, s a négyzetek széles körvonalát hímzéstelenül hagyott mintával bontotta meg. A 11. kép kissé merev mustrájával szemben a 12. képen láthatón feltűnően gazdag, aszimetrikus mintát hagyott fehéren a varróasszony. Nagyon hasonló felületmegbontó mintázatot a már említett vajdakamarási lepedőszél négyszögeinek sávjában szemlélhettünk. — A 11. kép hímzésének mérete 58.5×21.2 cm (mesterkecsíkja 3—3 cm), a 12. képé 60×20 cm (mesterkéje 2.2 cm-nyi), A 11. kép mesterkemintájával mezőségi munkákon már többízben találkoztunk,[7] a 12. képen feltűnő módon egy nagyobb és egy kisebb díszítőelem váltakozó ismétlődése látható. A felső kép hímzésén ugyanazt a tulajdontjelző *H E* betűt látjuk, mint a 10. képen, de ez még nem jelenti a két hímzés készítőjének kétségtelen azonosságát, különösen a sok

[5] Uo. 41. ábra.
[6] L. az 1. rész 14. és 15. képét, s a 2. rész 4. képét.
[7] Vö. az 1. rész 16. és a 2. rész 14. képével.

azonos nevű személy közösségében (Szépkenyerűszentmártonban sok a Harangozó nevű család). Mindkét minta piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrottal) hímződött, kivéve természetesen az alsó mintának fehér vagdalással készült részeit. A piros hímzésű munkákon ez a felületkitöltésként alkalmazott vagdalás a Mezőségen igen kedvelt.[8] Az alsó minta egyik szélén, üresen maradt felület betöltésére, csillag-idomot varrt a hímző; lehetséges, hogy tulajdonjegyet kell benne látnunk.

A 13. kép mintájának Magyarpalatkáról való édestestvéreit már korábban bemutattuk.[9] A szépkenyerűszentmártoni mintát ezekkel összehasonlítva, feltűnik a hiányzó mintarészek helyébe kétoldalt illesztett madáralak. Az átlók közötti terület fenn és lenn üresen marad. A minta keletkezőben lévő középtengelyét a madárkák-alkotta csík fogja képezni. Érdekes a mesterkét elválasztó vonal helyébe varrt fűzérszerű tört inda, mely már a szegélynek a középmintához kapcsolódását jelzi. A fűzérből befelé növesztett térkitöltő elemek a középmintában is szerepelnek, s megvannak a szegélyen ugyanazok a madarak, amelyeket a középmintában látunk. Ahhoz, hogy a mintában már azonosult mesterke a középcsíknak szerves részévé is váljék, itt voltaképpen nem hiányzik már egyéb, mint hogy azt hozzá néhány centiméterrel közelebb varrják. A piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrottal) és négyzetöltéssel hímzett minta mérete 68×20 cm, amiből 4—4 cm esik a szegélycsíkra. Figyelemreméltó, hogy ez a merőben szokatlan mesterkeminta is mennyire ragaszkodik a Mezőségen általános mérethez.

A 14. minta ugyancsak átlós szerkezetű, de határozottan növényi elemekké alakult részletei vannak. Ezt az alakulást talán olyan módon kell elképzelnünk, hogy a hímző az átlók helyébe illesztette a természetszerű kehelyvirágot, ami nyilvánvalóan újkeletű járulék. Ezt a fődíszítményt a mintához szorosan hozzá nem tartozó térkitöltő elemekkel középtengely kapcsolja össze. Mesterkéje nincsen. Ugyanennek a mintának hasonlóan mesterkenélküli változatát, amelyen az erélyesebben megvont középtengely már elválasztó vonalként szerepel, a Szilágyságból is ismerjük.[10] A 92 cm hosszú és 17 cm széles derekaljvéget piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrottal) Szilágyi Istvánné Kis Anikó a közeli Mezőveresegyházáról Szépkenyerűszentmártonba került asszony kb. 50 évvel ezelőtt hímezte. — A hímző a mintát „nagyrózsás"-nak nevezte.

A 15. és 16., valamint a 17. és 18. képen négy olyan hímzést mutatunk be, amely közül a két-két hasonló mintázatú egyazon kéz varrása. Hímzésgyűjtőink mindezideig kevés figyelmet fordítottak egyazon személy alkotásainak megismerésére, az egyéni alakító-, változtató-készség e becses példáinak megmentésére. Pedig a folkloristák mese- és népdalgyűjteseikben erre már jóideje nagy gondot fordítanak, és ilyen szempontok szerint gyűjtött anyaguk sok becses néprajzi tanulsággal szolgál. — A 15. és 16. kép mintájának testvérét Válaszútról már korábban bemutattuk,[11] s ismerjük még egy — közelebbről meg nem határozható helyről, de kétségkívül

[8] Vö. az 1. rész 2, 12, 15, 16. és 2. rész 4, 17, 31. képét.
[9] Vö. 2. rész 14. és 15. képével.
[10] Közöltük id. munkánk 16. ábrájaként.
[11] Vö. az 1. rész 13. képével.

a Mezőségről származó — példányát magántulajdonból.[12] Bizonyos tehát, hogy a Mezőségen általánosan kedvelt, máshonnan mindezideig nem ismeretes mustrával van dolgunk. A két szépkenyerűszentmártoni hímzést mesterke is szegélyezi, s a vagdalásos négyszögek nincsenek — a választútiak módjára — pirossal körülvarrva. Egyébként ez a két munka is épp oly aprólékos, csipkeszerűen finom, mint másik két társa, s itt is piros keresztöltéssel (szálánvarrottal) és fehér vagdalással dolgozott a hímző. Az egyik változatra (felső kép) a hímző stílusban a középmintához igazodó mesterkét varrt, ezen kisebb és nagyobb, egész és fél vagdalásos négyszögek váltakoznak (a kisebbek felett piros laposöltéses levelek vannak). Itt a vagdalásos felületeket körülvarrták piros pamuttal. A másik hímzésen (alsó kép) már nem igazodik a mesterke-minta a középcsíkhoz, hanem egy jellemzően mezőségi szegélyt alkalmaz, melyhez hasonlót egy vicei párnán láttunk.[13] A hímző ezek szerint a középmintát változatlanul ismételte, variáló kedve mindössze a mesterkére terjedt ki. Minthogy azonban minden népművészeti termék alkotója benne gyökerezik a helyi stílusban, változtató, alakító kedvének minden szeszélye ellenére is egységes, egy stílusú művet hoz létre. Ezt látjuk ez esetben is, amidőn a középmintához nem illő mesterkemustra is éppen olyan aprólékos és finom, ugyanolyan könnyed, mint az előbbi, a mintázatban is hasonló munka mesterkéje. A két mintának méretei, arányai is hozzávetőlegesen azonosak: a 15. kép mintájának hímzésfelülete 56×25.5 cm (mesterkéje 2.7 cm), míg a másik munka mérete 57×28 cm (mesterkéje 4.5 cm). Mindkét párnát az 1937-ben meghalt Vince Istvánné Varga Mari kb. 55 éve készítette.

A másik mintapár (17. és 18. kép) azonfelül, hogy egyazon kéz munkája, még azért is érdekes, hogy annak az országszerte elterjedt „kakasos" mustrának változata, melyet minden valószínűség szerint felföldi „gyolcsos tótok" vittek szerteszét hazánkban, de még határainkon jóval túlra is. Az a feltűnő egyezés, mely a különböző vidékekről előkerült, igen nagyszámú ilyen „kakasos" minta közt alapanyag, kivitel, színezés, valamint technika dolgában — magának a mintának kétségtelen azonosságáról nem is szólva — fennáll, nyilvánvalóvá teszi közös eredetüket. Az itt bemutatott két szépkenyerűszentmártoni mintán olyan eltéréseket észlelünk, amelyek egyfelől elválasztják e hímzéseket a hasonló mintájú, máshonnan előkerült „kakasos" csíkoktól, másfelől kétségtelenné teszik mezőségi származásukat. Evvel elsőízben mutathatunk rá arra a jelenségre, hogy egy bizonyos vidék sajátosan jellemző hímzéstípusát más területen lemásolták, mégpedig az ottani ízlés jegyében elváltoztatva és helyi járulékokkal bővítve. A madáralakok megformálásban olyan elrajzolódások mutatkoznak, amelyek másutt hiányoznak, a vagdalásos részek nem érnek oly közel a színesen hímzettekhez, mint ahogy az egyébként szokásos, a minta színezése pedig merőben eltérő annyiban, hogy a madár- és virágdíszítmények fehér és piros pamuttal hímzettek. E két hímzés mezőségi származása mellett azonban perdöntően mindenekelőtt mesterkemintá-

[12] Parádi Katalin tulajdonában; ő azt a dési piacon vásárolta.
[13] Közöltük id. munkánk 44. ábrájaként.

juk tanuskodik. Már magábanvéve a mesterkét a középcsíktól elválasztó vonal jellemzően fogazott volta is helyi jelleget bizonyít. A 17. kép mesterkéjéhez egészen hasonlót a 3. kép ugyancsak szépkenyerűszentmártoni mintájának mesterkéjén láttunk, de ilyenfajta bokrokból alakított szegéllyel e vidék hímzésein már több ízben találkoztunk. Az e virágbokrokkal váltakozó leveles díszítmény a másik hímzés (18. kép) mesterkéjén is szerepel, ugyancsak váltakozva egy másik elemmel: egy finom hajlatú, aprólékosan dolgozott kis kehelyvirággal. A két hímzés közötti eltérés, a varró egyéni tervező- és alakítókészségének lemérhető bizonyítéka — tehát mint az előző hímzéspárnál, itt is a mesterkeminták különbözőségében nyilvánul legszembetűnőbben, míg a középmintában csak a kivitelben mutatkozik a két darab között némi eltérés. A felső képen látható mesterkeminta jóval szélesebb (8 cm-nyi) az alsónál, amely csupán 2.7 cm, a középminta szélessége az előbbi mukán 12, az utóbbin 14.5 cm. (A két minta mérete: a 17. képen levőé 58×28, a 18. képé 64×20 cm). Mindkét munkát Vince Istvánné Varga Mari hímezte és így érthető, hogy magában a középmintában csak kevés az eltérés a két hímzés között. Ilyen pl. az, hogy a madár fejének az alsó mintán csupán körvonalát hímezték ki, míg a felsőn teljesen betöltötték; továbbá, hogy más alakú a madár fején levő szarvszerű kiképzés az alsón, mint a felsőn. — Mindkét mintapár (15. és 16., valamint 17. és 18. kép) azzal a tanulsággal szolgál, hogy a hímző nemcsak függetlennek tekinti a középmintát a mesterkétől, hanem az utóbbit tetszés szerint változtatja egyazon középminta újradolgozásakor. De mint a helyi ízlés ismerője és a helyi mintakincs letéteményese, a keze közül kikerülő munka mindig olyan lesz, mint amilyen stílusban és kivitelben, formában és színezésben az itteni hagyományoknak és a közösség kívánalmainak megfelel. Ebből az esetből látjuk, hogy ez még akkor is bekövetkezik, ha idegen eredetű mintakép nyomán dolgozik a hímző.

Azonos fűzérmintát látunk a 19. és 20. képen bemutatott hímzésen. A kettő közötti eltérést csak figyelmesebb szemlélődés után látjuk meg egyes részletek különböző módon való kialakításában. Lényeges különbség a két hímzés között csak annyiban mutatkozik, hogy az egyiket finom és a középmintához szépen illeszkedő mesterkével szegélyezték, míg a másik hímzés mesterkenélküli. A hímző tudatos művészi elgondolására vall egyébként, hogy a mesterkenélküli példányon egyes mintarészeket jobban megnyújtott, mint ahogyan azt a másik munka készítője tette, nyilván a felület teljes kitöltése érdekében. Ez a fűzérminta egyébként Erdély más vidékein is kedvelt; egy, e két mustrával csaknem azonos változatot a Néprajzi Múzeum gyűjteményéből (84,307. lelt. sz.) a Felső-Marosmentéről mutattunk be.[14] A torockói párnavégeknek ez a fűzér közismert mintája, mégpedig nemcsak a hasonlóan szálszámolásos technikájú munkákon, hanem a szabadrajzú laposhímzéseken is. E vastag fonallal dolgozott, zsúfolt és folthatású torockói szálánvarrott példányokkal szemben a két mezőségi hímzés világos, levegős szerkezetében különbözik amazoktól s kapcsolódik egyszersmind a mezőségi hímzések csoportjába. A

[14] Közöltük id. munkánk 97. ábrájaként.

két piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrottal) hímzett kézimunka mérete hasonló, amennyiben a mesterkés minta hossza 59, középmintájának szélessége 19 cm (egy-egy mesterkecsíkja 3.2 cm), míg a mesterkenélküli 61 cm hosszú és 16.5 cm széles. Utóbbinak egyik sarkába *V K* betűt hímeztek.

Ugyancsak egész Erdélyben, illetőleg annak hímző vidékein kedvelt az a fűzérminta, amelyiket a 21. képen mutatunk be. A Mezőségen is nagy keletje lehetett, mert Pujonból és Devecserből is került belőle egy-egy a gyűjteménybe: ezekről, meg egy vicei változatáról a továbbiakban szólunk. Mint általában a mezőségi keresztöltéses (szálánvarrott) munkáknak, ennek is nagyon finom, aprólékos a kidolgozása, a díszítmények jól tagoltak, részletezők. Az 56×19 cm nagyságú, mesterkenélküli mintát kb. 50 évvel ezelőtt piros pamuttal hímezte Vince Istvánné Varga Mari szépkenyerűszentmártoni asszony. A más párnavégeken előforduló szélösszeerősítő díszvarrás (tűzött csipke) helyén itt horgolt csipkét toldottak a szélek közé.[14a]

A 22. képen is fűzérmintát látunk, mégpedig különleges, aszimetrikus megformálásban, amennyiben az ismétlődő virágbokroknak csupán egyik oldalából nő ki egy virágos ág. Szakasztott ugyanez a minta egy a Néprajzi Múzeumban őrzött, Székelykocsárdról származónak jelzett hímzésen (93,645. lelt. sz.) is szerepel;[15] ez tehát talán szintén inkább a Mezőségről volna eredeztethető (Már rámutattunk arra, hogy e Néprajzi Múzeumban levő hímzéscsoport eredetmegjelöléséhez kétség fér, s hogy számos máshonnan valónak jelzett darabja egészen mezőségi jellegű). Mint e minta korábbi ismertetésében jeleztük, valószínűnek tartjuk, hogy úri mintakép másolásából keletkezett, s hogy a virágbokor kagylósan, rokokósan hajló szárai mellett — az említett mintán balfelől, az itt bemutatotton pedig jobboldalt — kinövő ág valamikor bizonyára különálló díszítmény lehetett, mely utóbb olvadt eggyé a virágbokorral. A 139×22 cm nagyságú lepedőszél mintáját csupán egyik — alsó — szélén szegélyezi mesterke; erre 4 cm esik a minta előbb említett szélességéből. Lepedőszéleken egyébként nem egyszer fordul elő, hogy csak a minta alsó széle mentén varrtak mesterkét. Ez a mesterkeminta, de maga az azt elválasztó tört vonal is, egészen helyi jellegű. Hasonló mesterkemintával egyébként a gyűjtemény más darabjain is találkozunk (17. és 24. kép). A lepedőszél másik szélét a vászon behajtogatásából adódó fogazás szegélyezi; ilyent is többet láttunk már e vidék vászonneműin. A hímzést piros pamuttal varrták. Feltűnő, hogy a minta középcsíkja keresztöltéses (szálánvarrottas), mesterkéje pedig laposöltéses.

A 23. kép fűzérmintája is használatos Erdély más hímző tájain; a budapesti Wolfner-gyűjteményből ismerjük egy kék pamuttal hímzett, közelebbi helymeghatározást nélkülöző hasonmását. E piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrottal) hímzett lepedőszél hossza 150, szélessége

[14a] Id. munkánk 17. és 18. képén a szilágysági Diósadról közöltünk két érdekes változatot. — Megjegyzendőnek tartjuk, hogy a kisküllőmegyei Dányán református eklézsiájának egy 1704-ből való úrasztali terítőjén a középen végighúzódó virágfűzérben e minta ősét kétségtelenül felismerhetjük.

[15] Közöltük id. munkánk 70. ábrájaként.

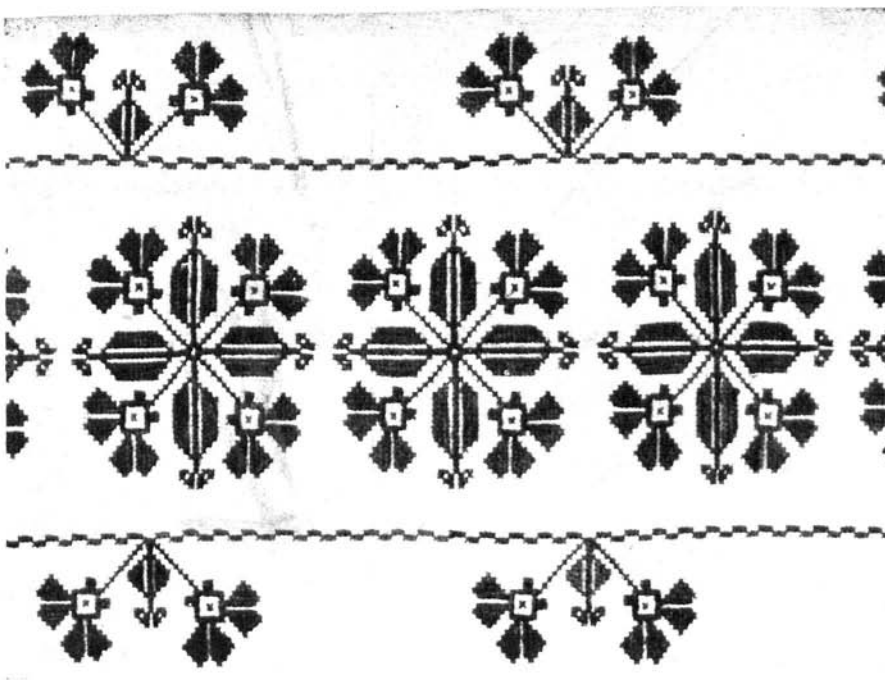
25 cm; a mesterkére ebből 3.5—3.5 cm esik. E vidék hímzésanyagából annyiban válik ki, hogy a díszítmények igen nagyok, s inkább csak a mesterke az, mely a helyi stílushoz alkalmazkodik.

Mértanias mintának piros laposöltéssel és fehér vagdalással kivarrt példáját látjuk a 24. képen bemutatott lepedőszélen. Kétféle technikának ilyenmódon való keverésére, mint jellemzően mezőségi munkamódra már több ízben rámutattunk. Ilyen, rézsútos sávokkal szeletekre osztott, s e részekben is ismétlődő mintájú csíkok régi úrihímzéseinken is előfordulnak. A szépkenyerűszentmártoni — helyi hímző hagyományok szerint — a laposöltéses négyzeteket, amelyekből a rézsútos csíkok tevődnek össze, ugyanúgy tagolta hímezetlenül hagyott kockákkal, mint ahogy azt egy válaszúti kézimunkán is láttuk.[16] Elsőízben látjuk itt azt az eljárást, hogy a hímző a vagdalásos felületeket is részekre tagolta, mégpedig mértanias mintában, s így tölti ki a színes hímzés mellett fennmaradó teret. A mesterke mindenben alkalmazkodik a középcsík mintájához, s egyben a helyi gyakorlathoz is: a más hímzésekről jólismert virágbokrot vagdalásos részekkel tarkítja. Itt is zegzúgvonal választja el az 5 cm széles mesterkét a 10.5 cm széles középmintától. A lepedőszél hossza 137 cm.

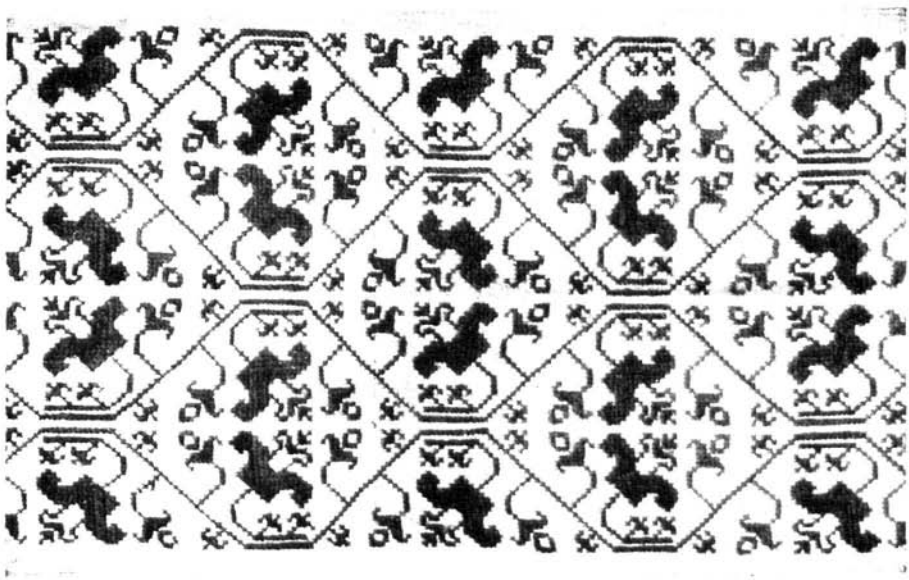
Azt az abroszt, melyet a 25. képen közlünk, egy Nagydevecserből való, Szépkenyerűszentmártonba férjhezment asszony készítette (Mérete 188×148 cm). Piros pamuttal, láncöltéssel kivarrt mintázata körbefutó szegélydísz, valamint a négy sarokban és — különös módon — csupán az egyik oldal közepén egy-egy szabadrajzú virágág. Ez utóbbi nem csupán mintázatában, hanem finom hajlataival, részleteinek gondos rajzával is, XVII—XVIII. századi úrihímzéseink sarokdíszítményeire emlékeztet. Különös ellentétben áll ezzel az értelmetlen rajzú, vérszegény és eléggé ügyetlen szegélyminta. Talán elcsökevényesedett fűzért kell benne látnunk, hasonlót egy vajdakamarási kis terítő szegélyéhez.[17] Egyes részleteinek különösen a szegély virágocskáinak kivitelezésében e munka nagyon emlékeztet a Néprajzi Múzeum egyik vicei párnahímzésére (92.039. lelt. sz.), melyet régebben közöltünk.[18] A vászonszéleket fehér varrt csipkével toldották össze, a terítő szélére pedig horgolt csipkeszegélyt varrtak.

Szabadrajzú minta, mint amilyen az imént említett is, az itt közölt szépkenyerűszentmártoni hímzések sorában aránylag kevés adódik; ez azonban nem puszta véletlennek tulajdonítható. A 26. képen egy piros pamuttal hímzett párnavéget mutatunk be,[19] melynek szárai és körvonalai láncöltéssel, felületei pedig margitöltéssel hímzettek. Mérete 95×25 cm. Mesterkenélküli. Érdekes fűzérmintája némileg hasonlít a Néprajzi Múzeum két vicei párnavégéhez,[20] amennyiben itt is egyetlen erőteljesen megvont hullámvonal alkotja a középtengelyt, de amazoknál sokkal finomabb, részletezőbb kidolgozásban. A szépkenyerűszentmártoni mustra szárainak finom hajlatai még emlékeztetnek a feltehető úri mintaképre. Érdekes, hogy az egy-egy hullámvölgy két végét határoló azonos virágágak

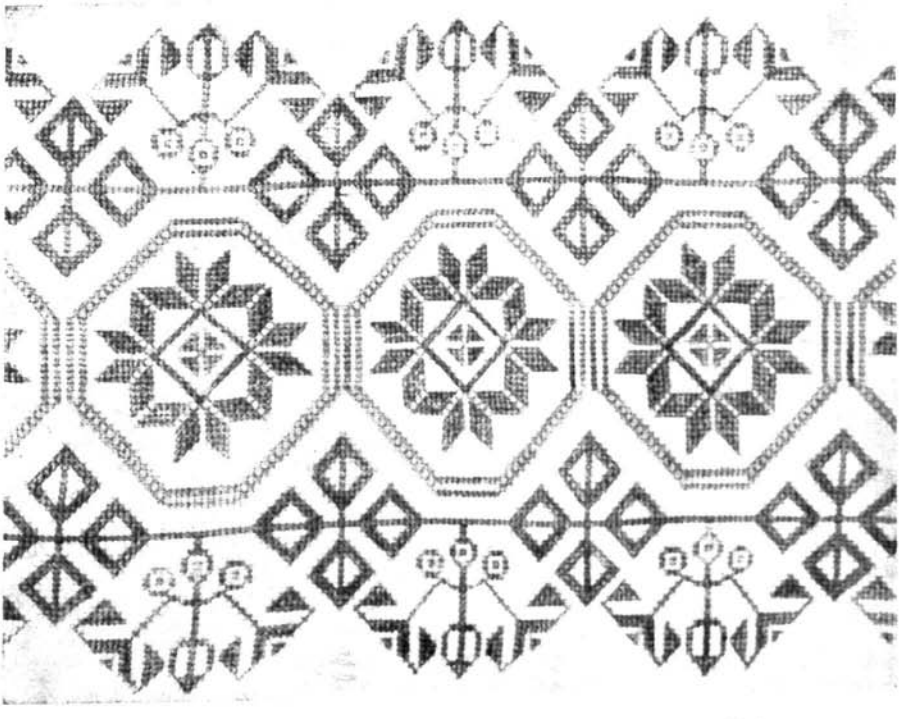
[16] L. az 1. rész 15. képét.
[17] L. a 2. rész 6. képét.
[18] Közöltük id. munkánk 46. ábrájaként.
[19] Lajtha László (Budapest) tulajdonában.
[20] Közöltük id. munkánk 48. és 49. ábrájaként.

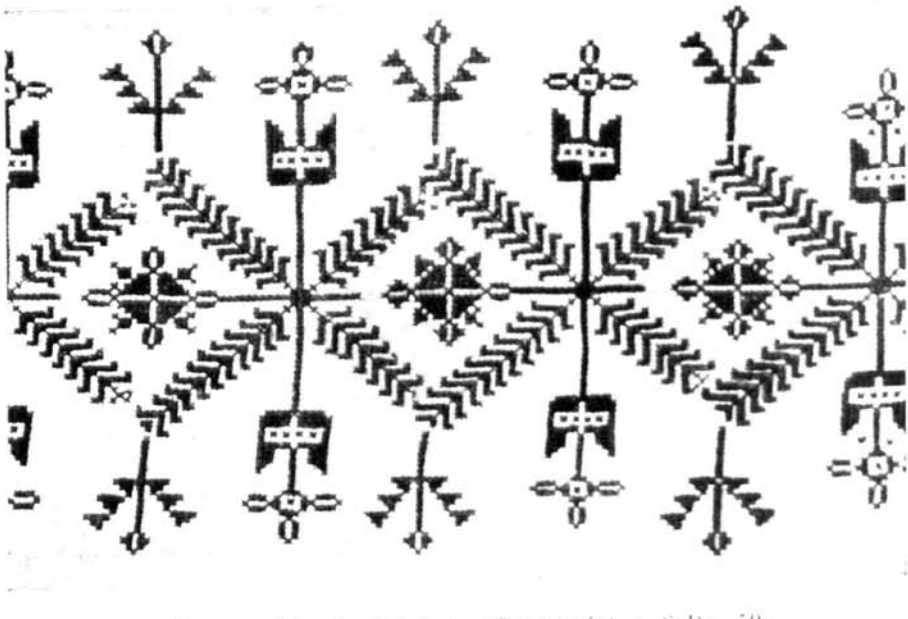
1. Derekaljvég hímzés (Szépkenyerűszentmárton, SzD.) [34].

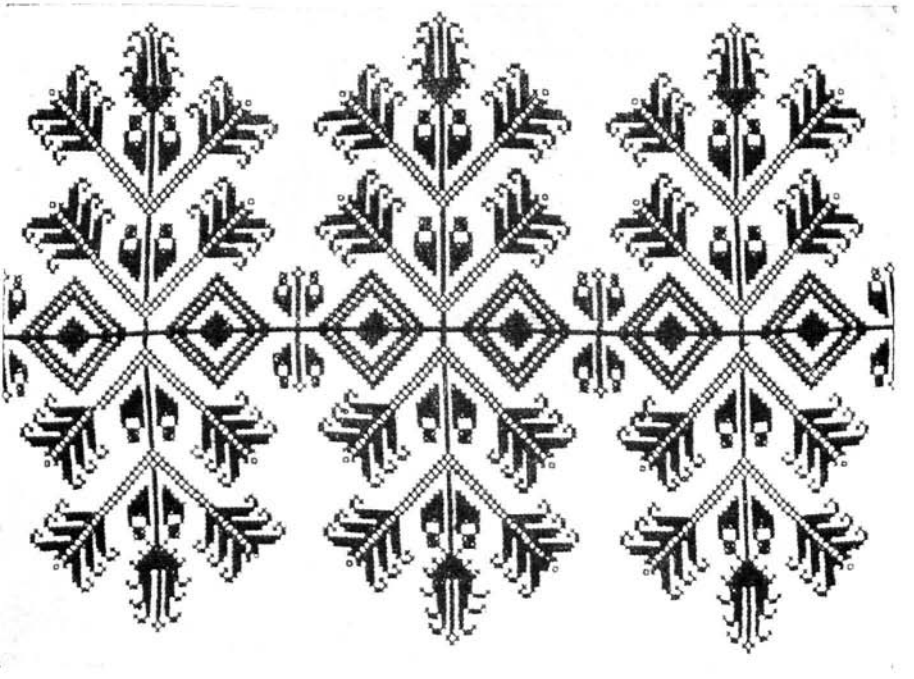
2. Derekaljvég-hímzés (Szépkenyerűszentmárton, SzD.) [2].

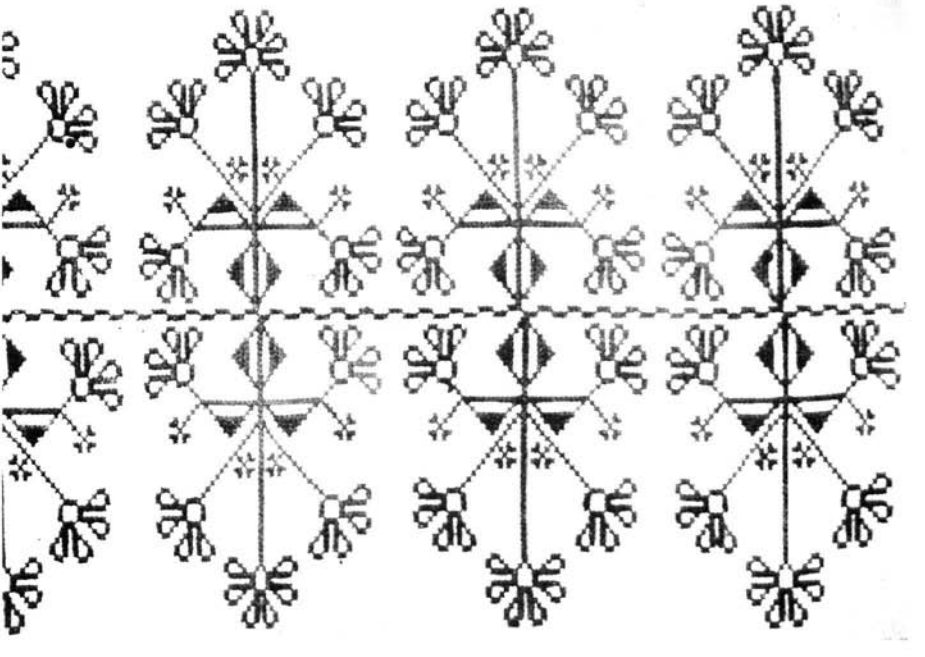
3. Párnavég-hímzés (Szépkenyerűszentmárton, SzD. 50).

4. Párnavég-hímzés (Szépkenyerűszentmárton, SzD. 59).

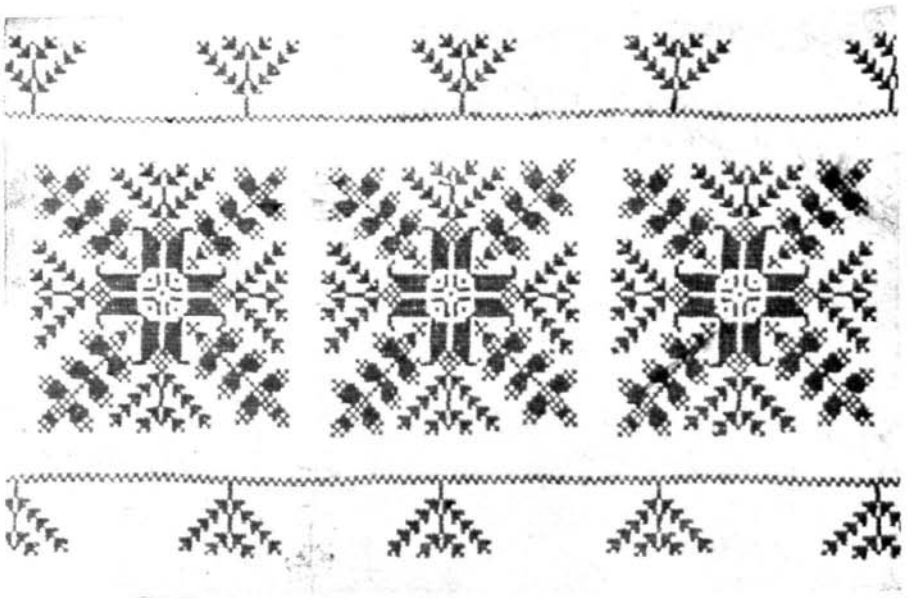
5. Párnavég-hímzés (Szépkenyerűszentmárton, SzD.) [56].

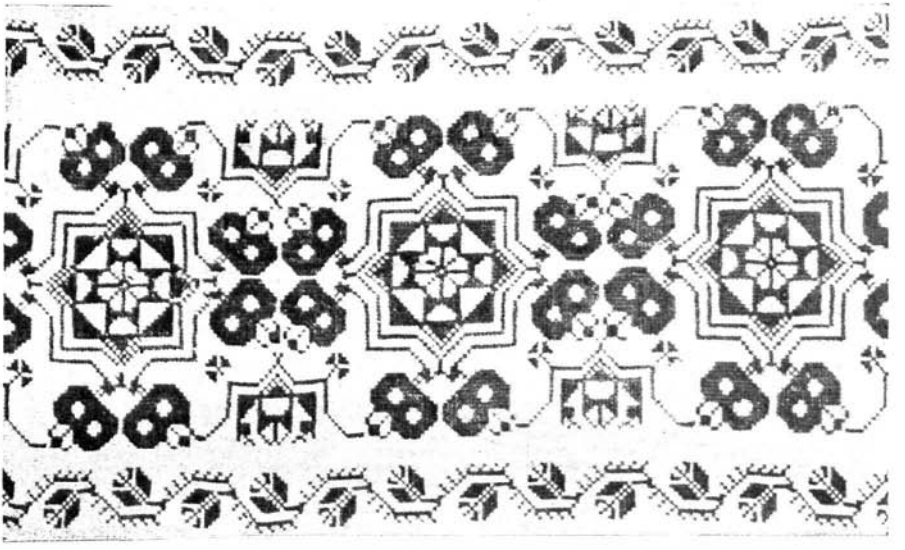
6. Párnavég-hímzés (Szépkenyerűszentmárton, SzD.) [10].

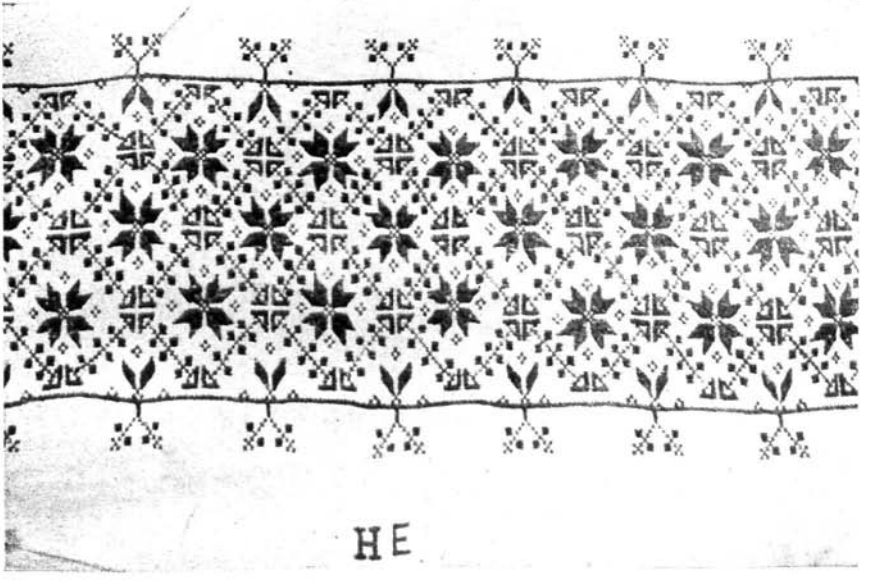
7. Párnavég-hímzés (Szépkenyerűszentmárton, SzD.) (Dv.).

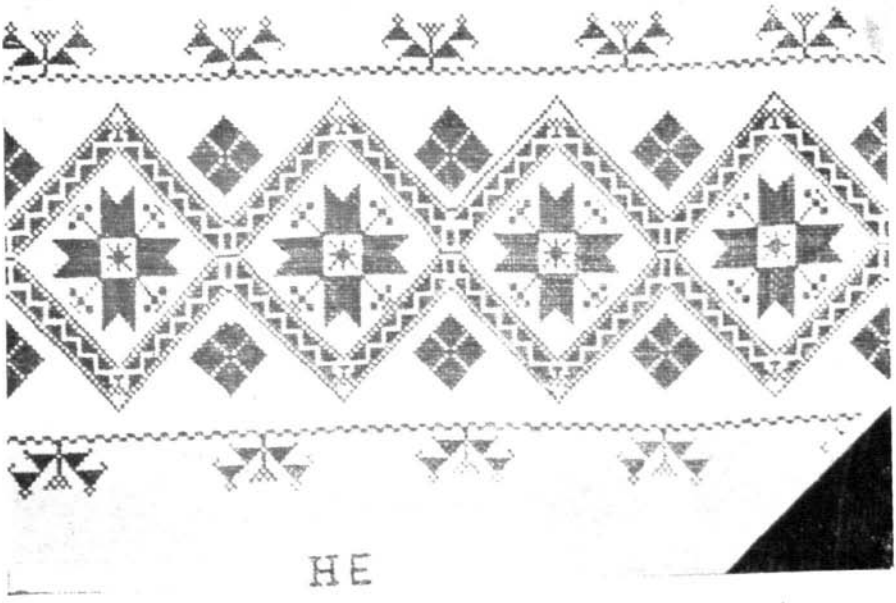
8. Párnavég-hímzés (Szépkenyerűszentmárton, SzD.) (Dv.).

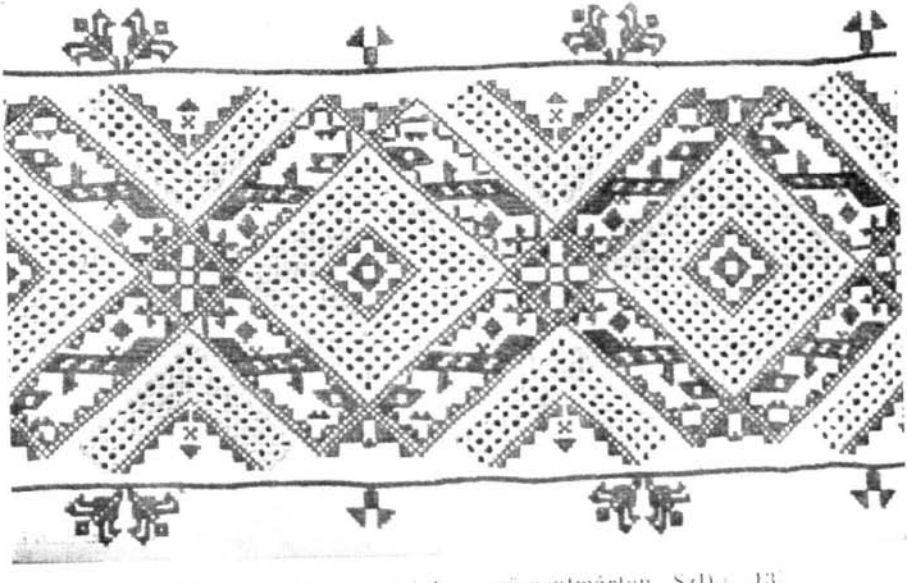
9. Párnavég-hímzés (Szépkenyerűszentmárton, SzD.) (Dv.).

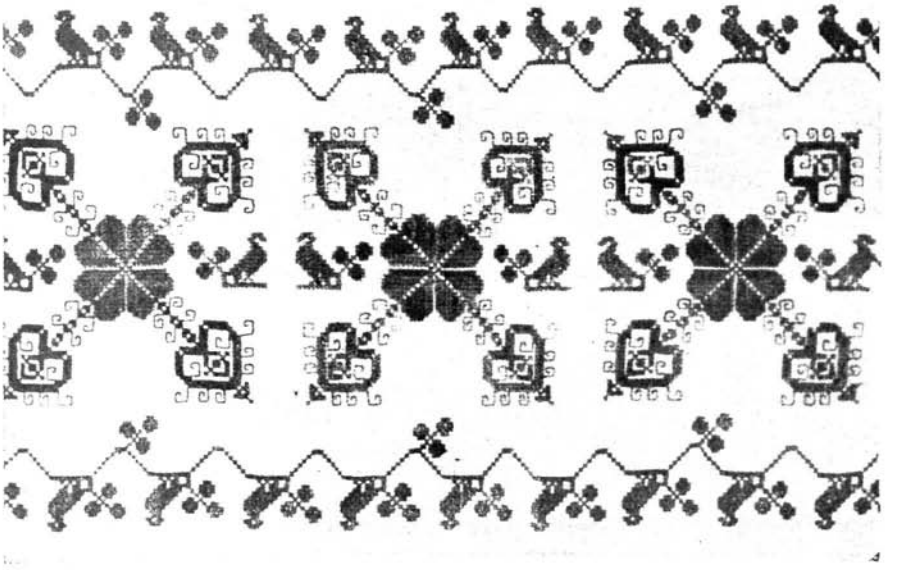
10. Párnavég-hímzés (Szépkenyerűszentmárton, SzD.) (Dv.).

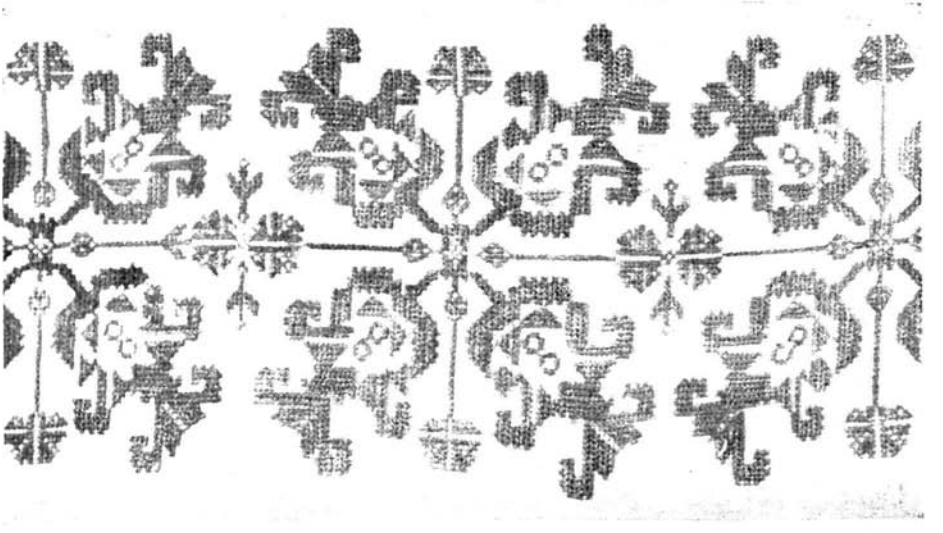
11. Párnavég-hímzés (Szépkenyerűszentmárton. SzD.) [Dv.].

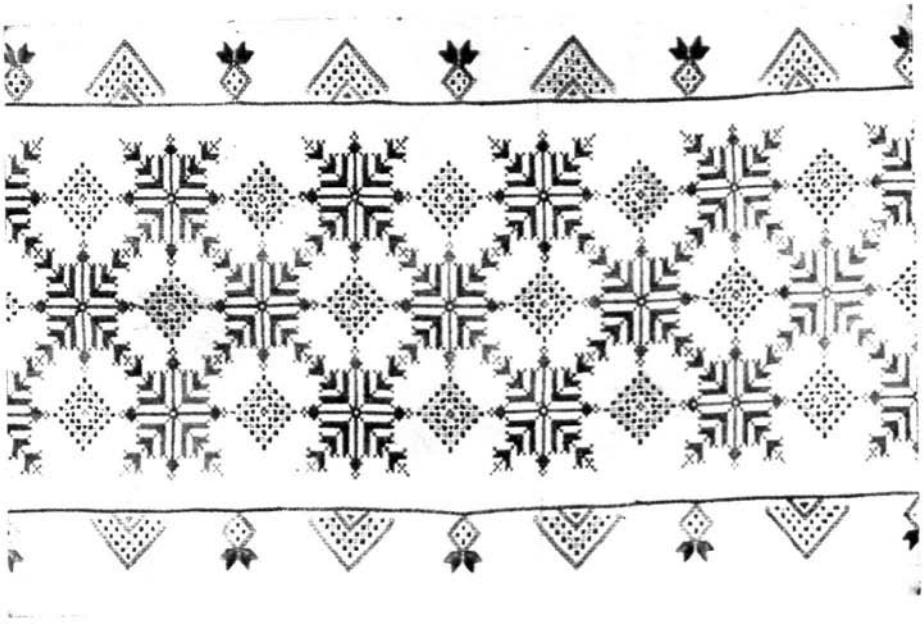
12. Párnavég-hímzés (Szépkenyerűszentmárton. SzD.) [13].

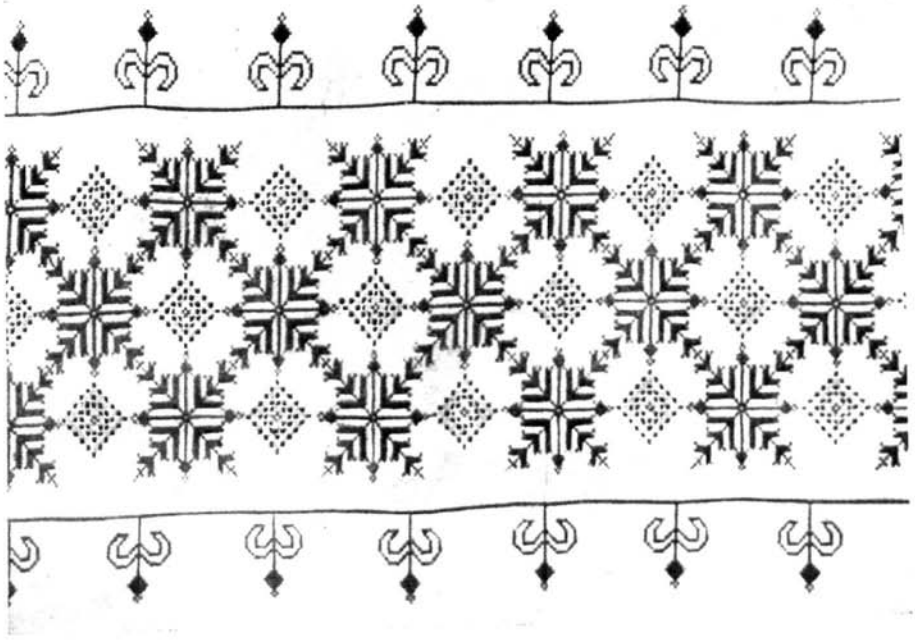
13. Párnavég-hímzés (Szépkenyerűszentmárton, SzD.) [Dv.].

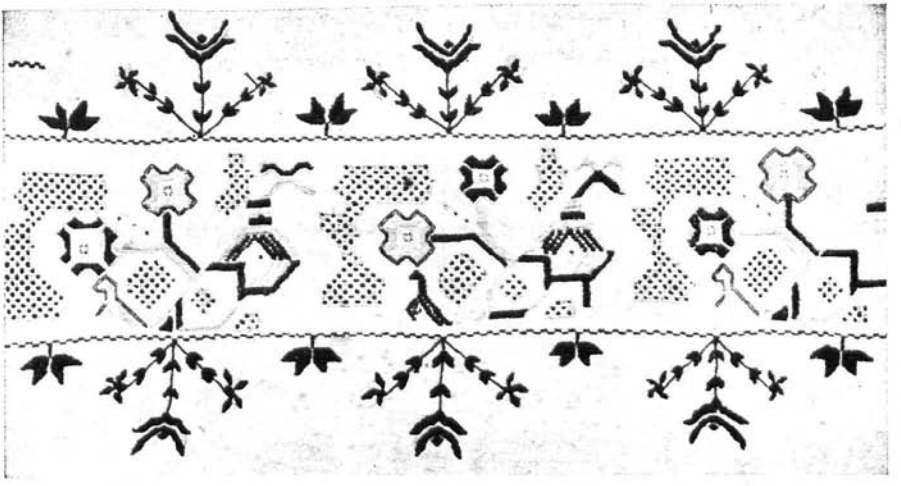
14. Derekaljvég-hímzés (Szépkenyerűszentmárton, SzD.) [20].

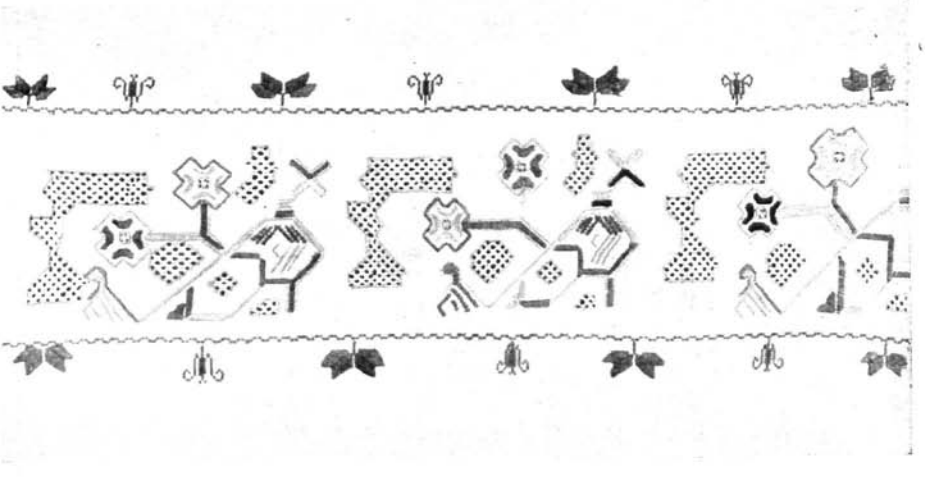
15. Párnavég-hímzés (Szépkenyerűszentmárton, SzD.) [11].

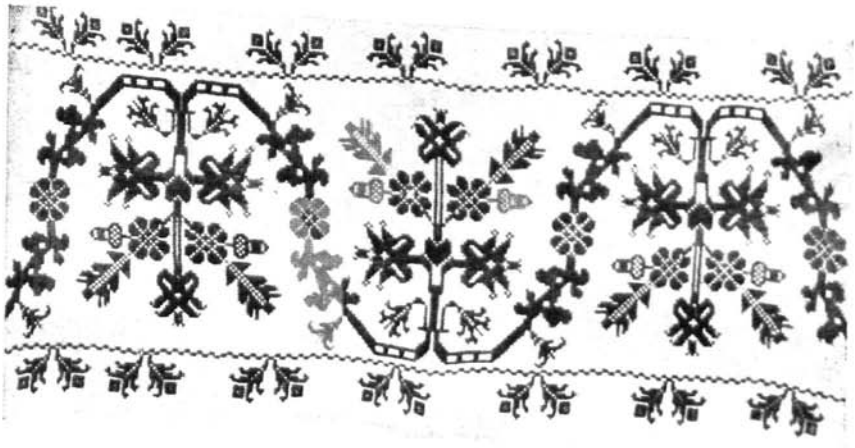
16. Párnavég-hímzés (Szépkenyerűszentmárton, SzD.) [18].

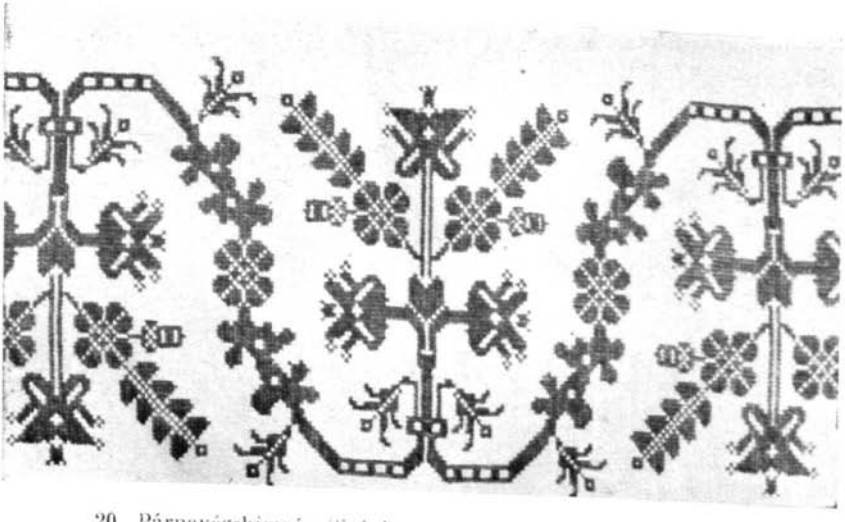
17. Párnavég-hímzés (Szépkenyerűszentmárton, SzD.) [28].

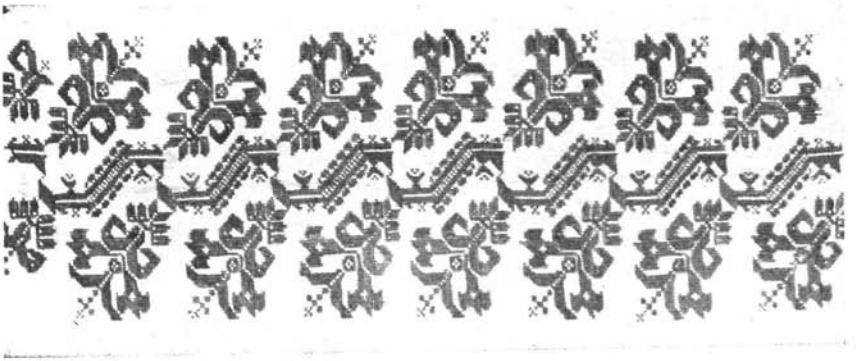
18. Párnavég-hímzés (Szépkenyerűszentmárton, SzD.) [46].

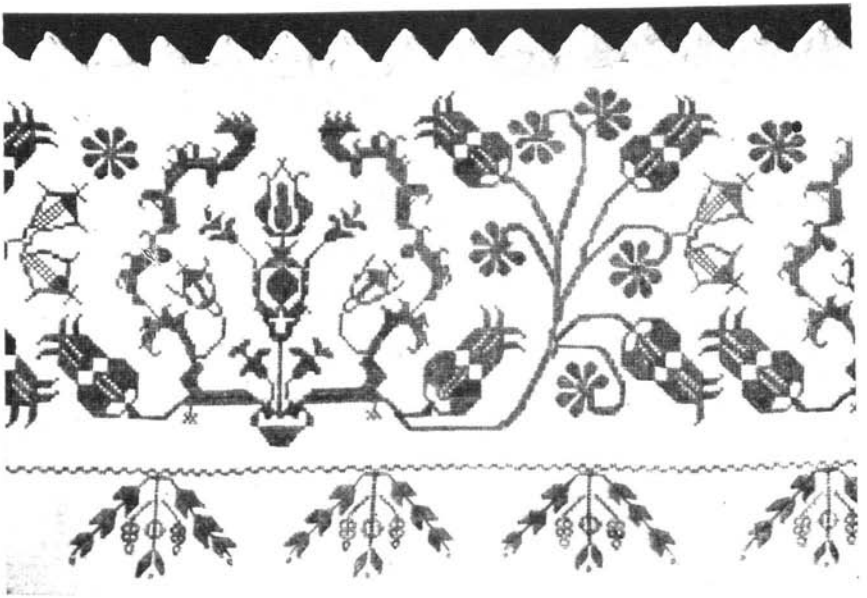
19. Párnavég-hímzés (Szépkenyerűszentmárton, SzD.) [237].

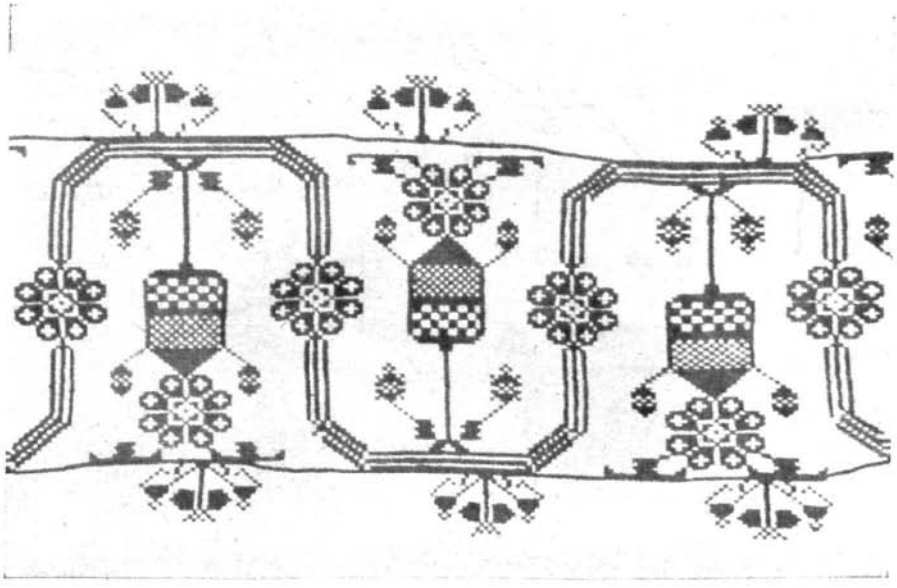
20. Párnavég-hímzés (Szépkenyerűszentmárton, SzD.) [Dv.].

21. Párnavég-hímzés (Szépkenyerűszentmárton. SzD.) [29].

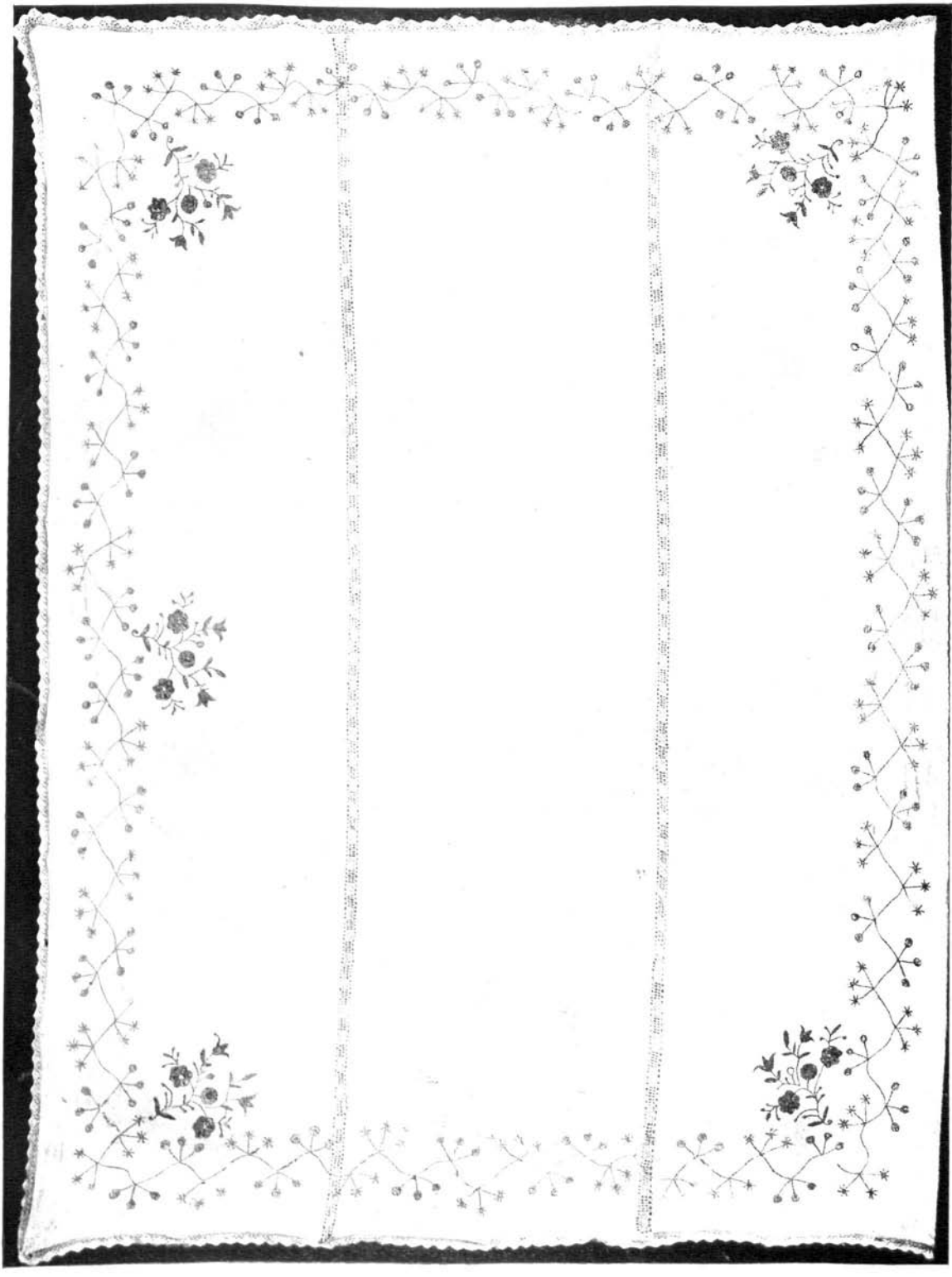
22. Lepedőszél-hímzés (Szépkenyerűszentmárton. SzD.) [53].

23. Lepedőszél-hímzés (Szépkenyerűszentmárton, SzD.) [Dv.].

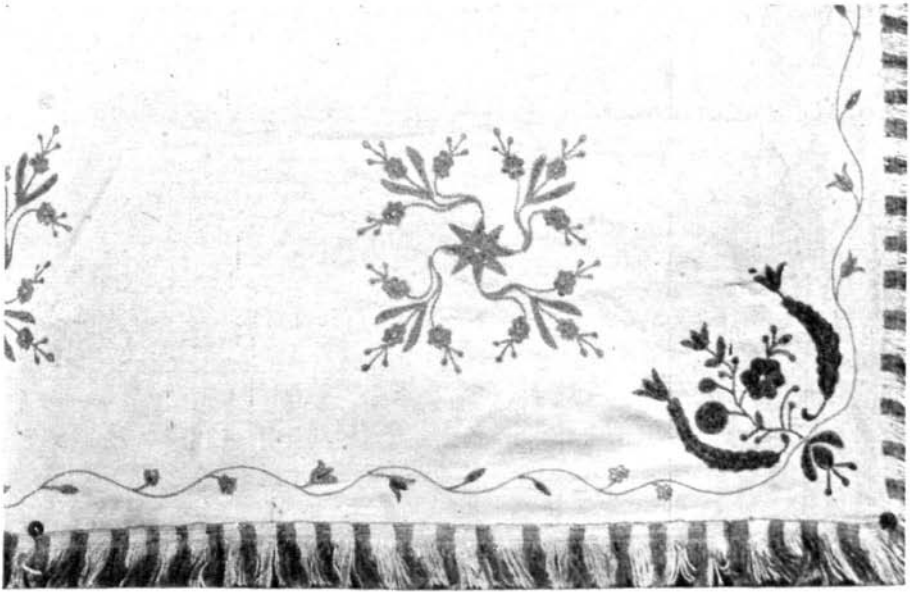
24. Lepedőszél-hímzés (Szépkenyerűszentmárton, SzD.) [22].

25. Hímzett ágyterítő (?) (Szépkenyerűszentmárton, SzD.) [49].

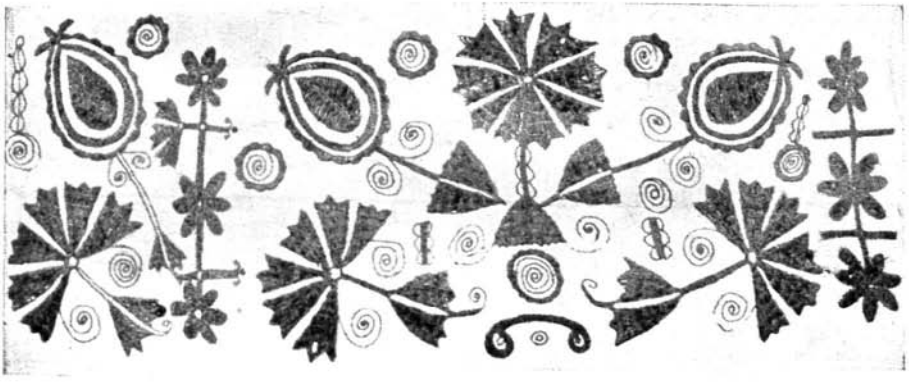
26. Párnavég-hímzés (Szépkenyerűszentmárton, SzD.)
[Lajtha László dr. (Bpest.) tulajdonában]

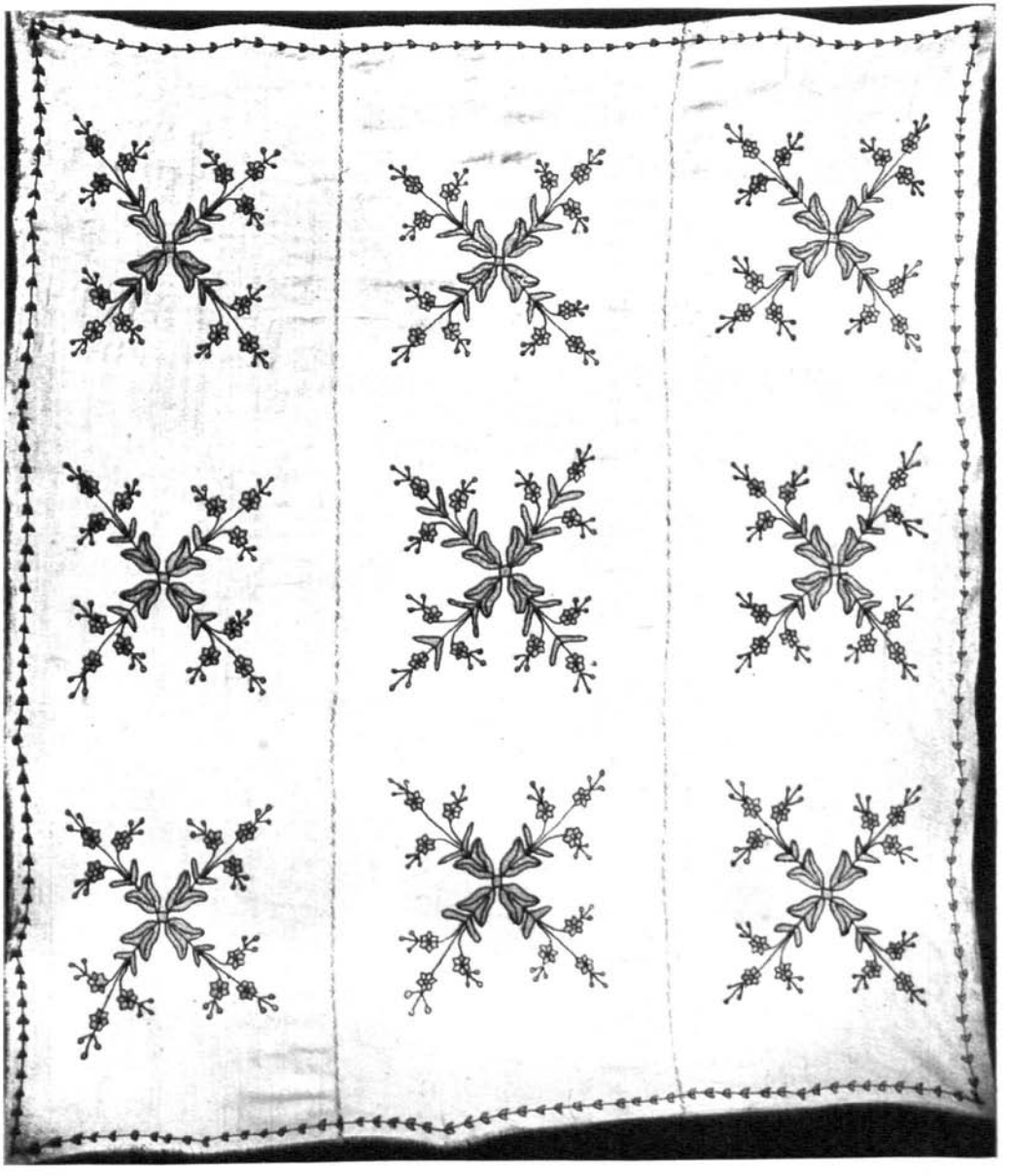
27. Hímzett abrosz sarka (Szépkenyerűszentmárton, SzD.)
[Szenthe István dr. (Bpest.) tulajdonában]

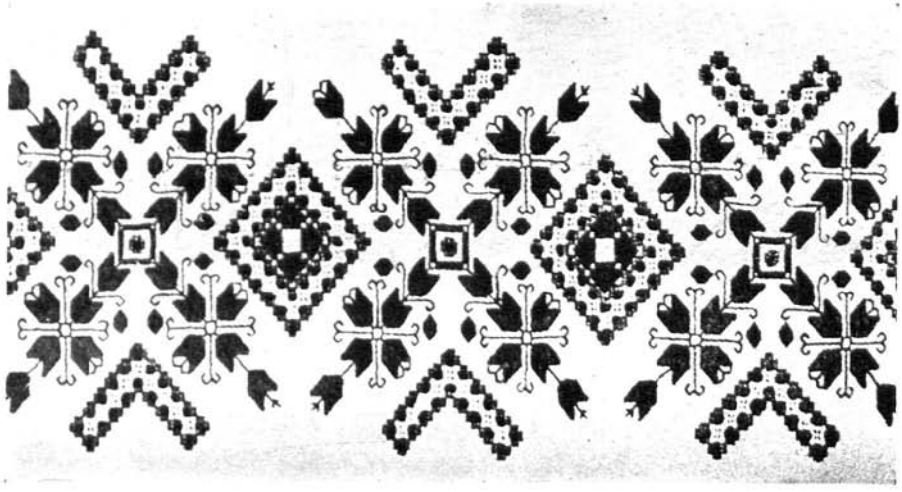
28. Párnavég-hímzés (Szépkenyerűszentmárton, SzD.) [60].

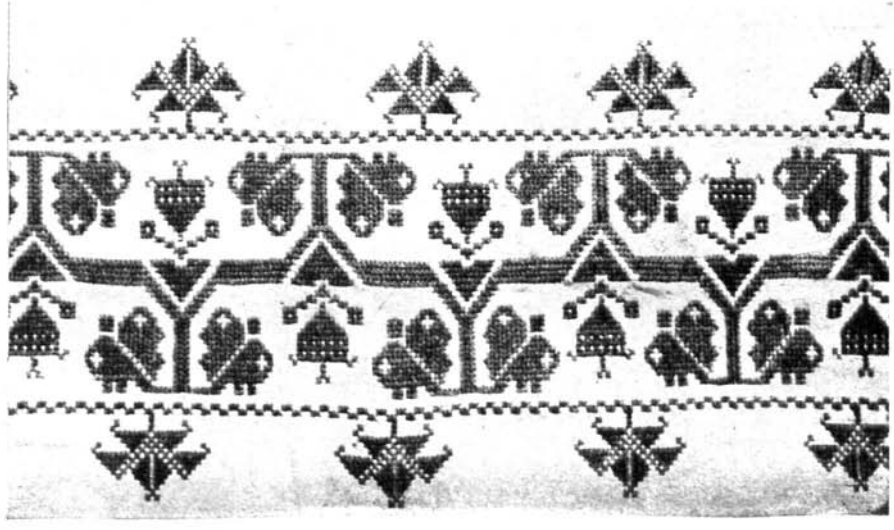
29. Párnavég-hímzés (Szépkenyerűszentmárton, SzD.) [51].

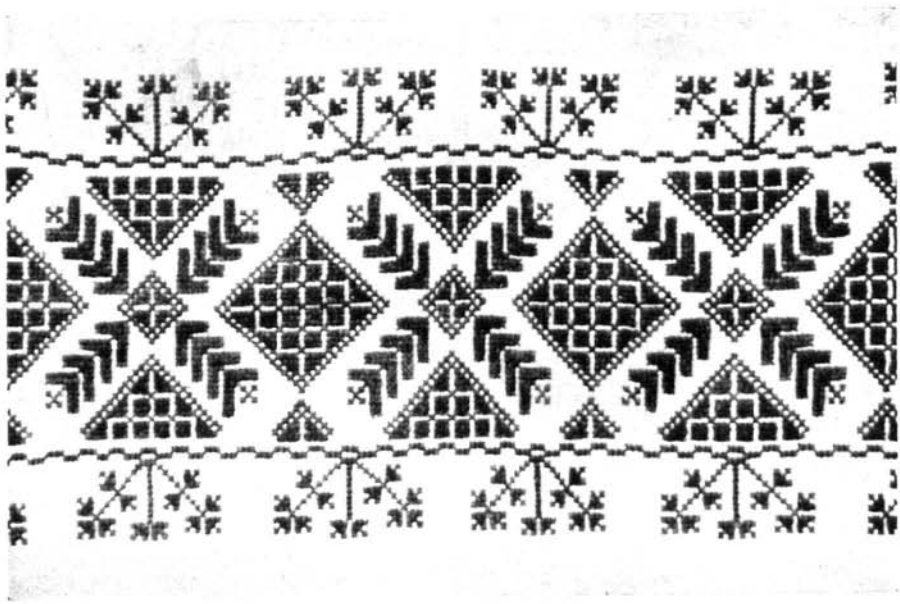
30. Hímzett abrosz (Vice. Szl).) [A vicei ref. egyházközség tulajdonában].

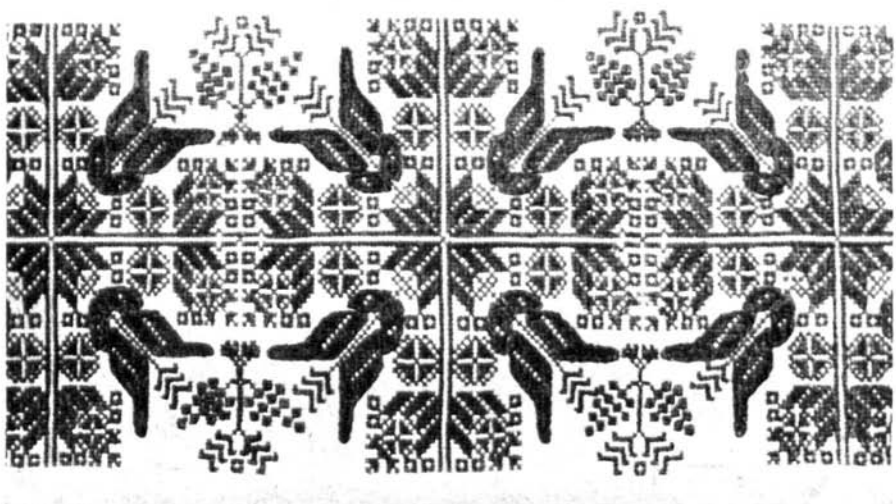
31. Párnavég-hímzés (Vice, SzD.) [Dv.].

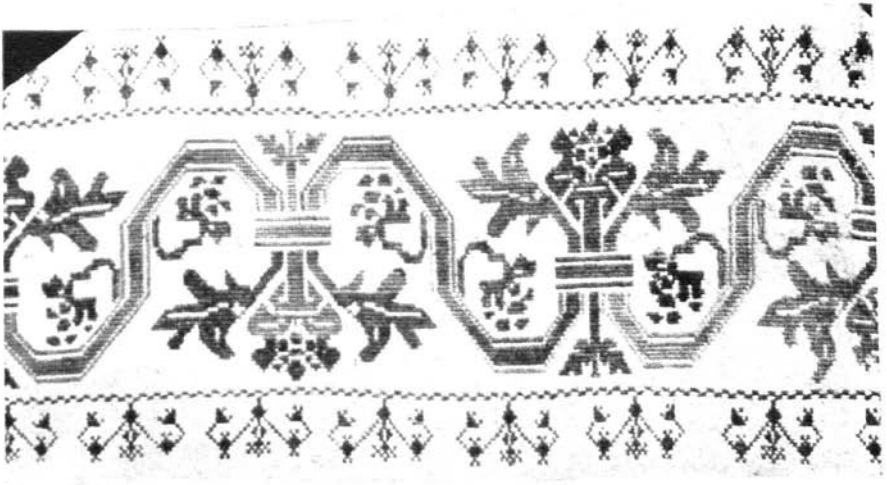
32. Párnavég-hímzés (Vice, SzD.) [Dv.].

33. Párnavég-hímzés (Vice, SzD.) [Dv.].

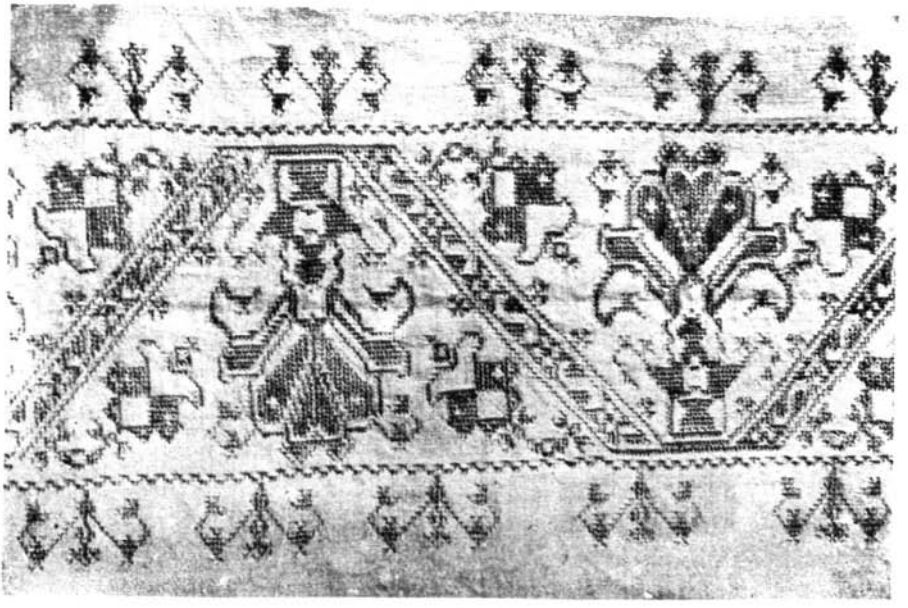
34. Párnavég-hímzés (Vice, SzD.) [Dv.].

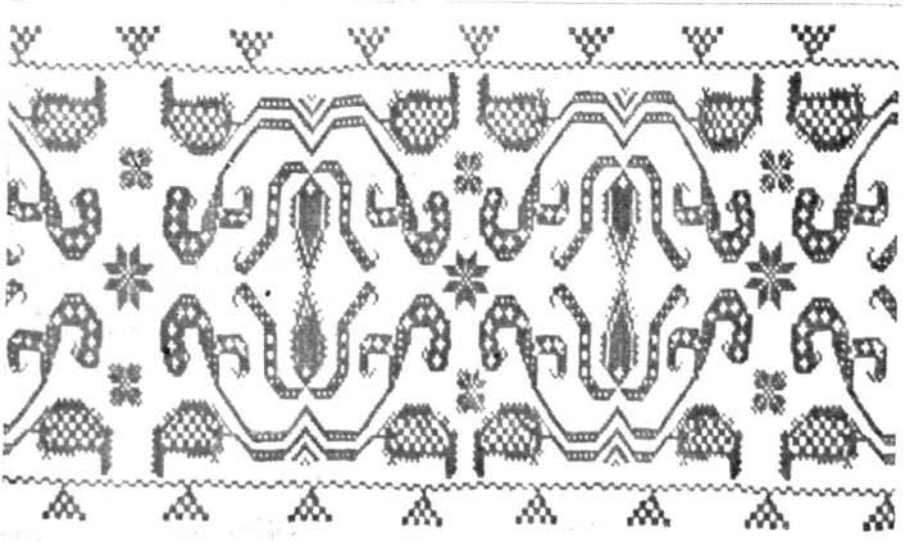
35. Párnavég-hímzés (Vice, SzD.) [Dv.].

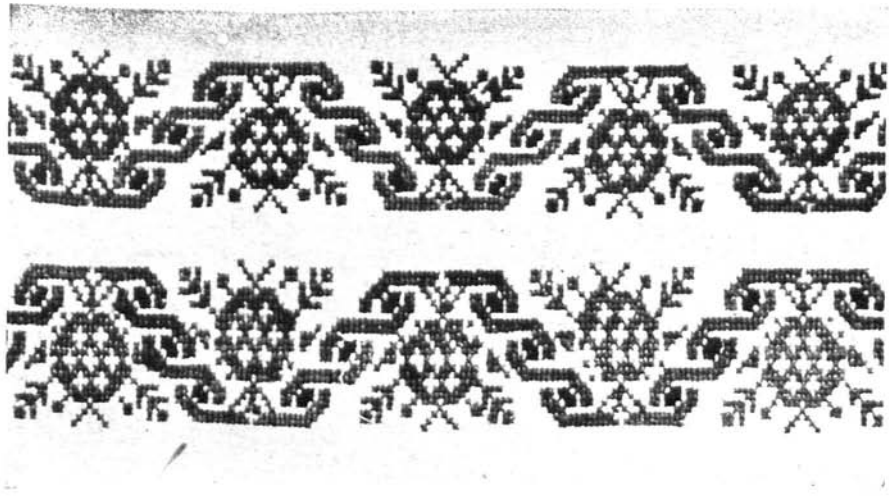
36. Párnavég-hímzés (Vice, SzD.) [Dv.].

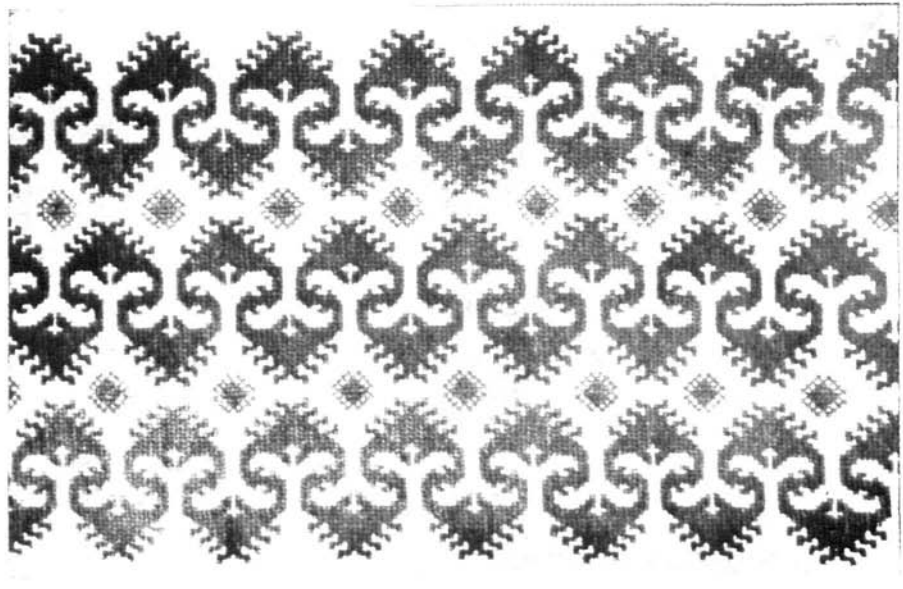
37. Párnavég-hímzés (Vice. SzD.) [Dv.j.

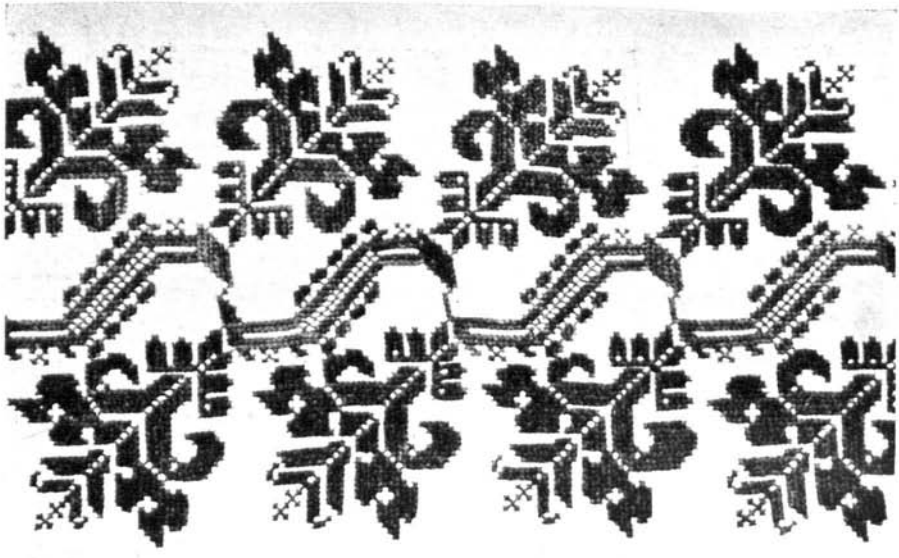
38. Derekaljvég-hímzés (Vice. SzD.) [Dv.j.

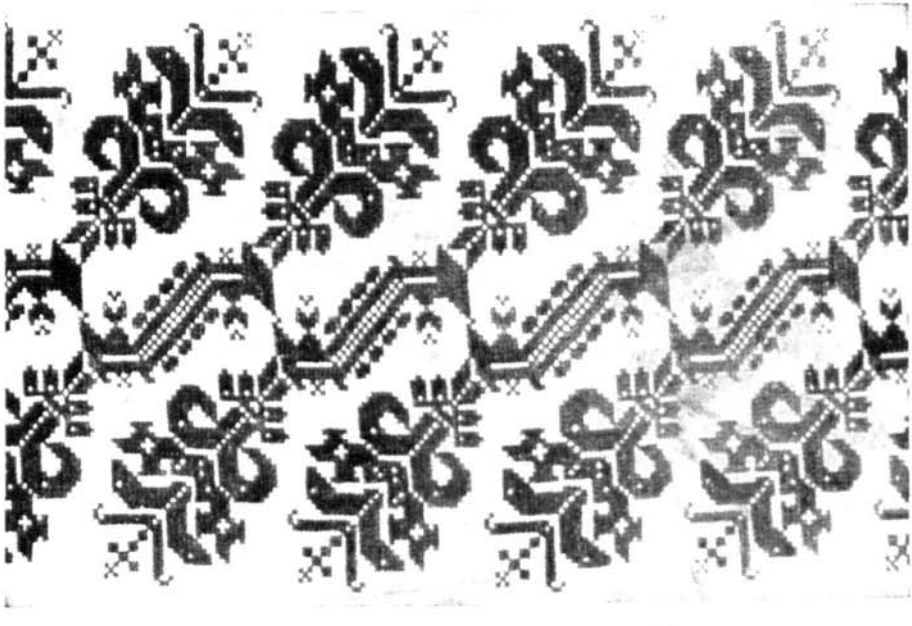
39. Derekaljvég-hímzés (Vice. SzD.) [Dv.].

40. Párnavég-hímzés (Vice. SzD.) [Dv.].

41. Párnavég-hímzés (Vice, SzD.) [Dv.].

42. Párnavég-hímzés (Pujon, SzD.) [66].

egymásfelé hajoltukban mintegy félköralakú ívet alkotnak; ennek közepében foglal helyet egy-egy másféle virágág. E virágágak különlegessége, hogy az alsó, szembenézetben ábrázolt virág mögött láthatatlanul folytatódik a szár. Ez az ábrázolásmód törökös jellegű úrihímzéseink nyomán szivároghatott erdélyi paraszthímzéseink mintakincsébe. A térkitöltő elemként sűrűn alkalmazott csillag-virágok nagyban hozzájárulnak a minta egységes, jól egyensúlyozott díszítményeloszásához. A mintába ékelődve, alig észrevehetően a díszítmények közé rejtve, tulajdonjegyet varrt a hímző. Ez a képen baloldalt, a minta felső felében látható.

Egy 172×152 cm nagyságú, három vászonszélből összeállított abrosz egyik sarka látható a 27. képen.[21] Köröskörül piros-fehér pamutból készült rojtozással szegték, az anyagszéleket keskeny tűzött csipkével varrták össze. Az abrosz sarkaiban olyan díszítményeket látunk, mint aminőkhöz hasonló a Néprajzi Múzeum egy pujoni abroszának sarkait díszíti (96,719 lelt. sz.).[22] Még inkább helyi jellegűnek mondható a szegély fűzérmintája; ilyen nemcsak a jelzett múzeumi darabon és a gyűjtemény egy később leírandó devecseri abroszának két szélén szerepel, hanem e gyűjtemény korábban bemutatott keszüi abroszán is.[23] Az abrosz felületét kilenc azonos, egymástól egyenlő távolságra lévő díszítménnyel töltötték be. Ez a csillagszerű, külső díszítőelem nagyon közel áll egy vicei úrasztali abrosznak ahhoz az ugyanilyen elrendezésű mustrájához (30. kép), amelyről a következőkben bővebben szólunk. Másfelől — mozgalmasságában — ez a díszítmény az ágak megtörő vonalából adódó forgás-látszatban egy magyarpalatkai abrosz mintaelemével rokon.[24] Helyi jellege tehát elvitathatatlan. A készítő fejlett művészi érzékét dícséri e mustra finom megmintázása, a díszítmény-részleteknek egymásközötti kellemes aránya és a rajz hibátlansága. Piros pamuttal, láncöltéssel és margitöltéssel, a szokott modorban kivarrott. — Megjegyzendő, hogy ezt az abroszt 1937 táján egyikünk a helyszínen szerezte Zăgrăanné Crişan Anna 44 éves rumén nemzetiségű asszonytól; az abroszt állítólag az eladó anyja varrta.

A szépkenyerűszentmártoni hímzések sorát két olyan munkával zárjuk (28. és 29. kép), amelyeknek egyikét, a felső képen láthatót Harangozó Miklósné Varga Mari szépkenyerűszentmártoni asszony, másikát pedig a Vicéből származó, Szépkenyerűszenmártonba férjhez ment Kiráj Mányi, a hímzést eladó Varga Istvánné Harangozó Anna, 1937 táján 58 éves asszonynak, akkor már meghalt nagynénje fiatal leány korában varrta. A minta neve „mákos". A két hímzés mérete csaknem azonos: a felső minta valamivel szélesebb, 60×29 cm, az alsó pedig 60×23 cm nagyságú. Mindkettő mesterkenélküli. Egyike ez a mustra a Mezőségen oly gyakori, szétesőben lévő virágbokroknak, s közeli rokona az ugyane gyűjteményben lévő Magyarpalatkáról és Keszüből való két széteső virágbokor-mustrának.[25] A díszítményrészek közötti összefüggés még az alsó képen látható mintán van meg valamennyire, a felsőn az elemek még

[21] Dr. Szenthe István (Budapest) tulajdonában.
[22] L. id. munkánk 59. ábráját.
[23] L. a 2. rész 28. képét.
[24] L. a 2. rész 16. képét.
[25] Uo. 22. és 23. kép.

inkább széttolódtak egymástól s egyben el is távolodtak eredeti helyükről. A virágcserép maga itt már teljesen eltűnt, széteséséből más elemek adódtak. Az alsó hímzésen (29. kép) a minta részarányossága csak annyiban szenved csorbát, hogy baloldalán a hímző — nyilván térkitöltő célzattal — a minta néhány elemét összefüggéstelenül és szervetlenül ismétli, míg a másik munkán egyes díszítmények megokolatlan növekedése folytán a minta túllépi a megszabott határokat. A két hímzés egyazon minta szétesési folyamatának két egymáshoz nagyon közeli állomását jelzi, s nemcsak szétesö virágbokor-voltában jellemzően mezőségi, hanem részletei alapján is annak mondható.A szegfűk és gránátalmák ugyanilyen módon stilizált, leegyszerűsödött és tagolatlan megmintázásával az említett két párnavégen kívül egy másik keszüi hímzésen is találkoztunk.[26] A szélső, egymás fölé helyezett három virágot is ismerjük már e lezáró, szélkitöltő szerepében, s a felső minta felületkitöltő kis kerek virágai, meg az alsó minta (baloldalt legszélen lévő) eleme, a kettős hullámvonalas szárú köralak is előfordult már e gyűjtemény korábban ismertetett itt jelzett darabjain. Úgy látszik, hogy a hímző egyéni elgondolásának, alakítókészségének megnyilatkozását e minták kivitelezésének esetében a térkitöltés módjában kell látnunk, amely e két, csaknem azonos mustrájú kézimunkán merőben különböző; a szépkenyerűszentmártoni születésű asszony mintáján (28. kép) szertekanyargó, ágas-bogas indák mintegy könnyed hálót vonnak a nehézkes, vaskos díszítmények közé, míg a másik példányon (29. kép) a mintaelemekhez szervesen hozzákapcsolódó kacskaringók vékony vonalai, hajlatai képviselik a művészi egyensúly szempontjából kívánatos ellentétet. Ez a két minta is azt bizonyítja, hogy a térkitöltő elemek könnyebben cserélődnek fel és változnak meg, mint a minta lényegesebb alkotóelemei.

A v i c e i hímzések sorát egy olyan munkával nyítjuk meg, mely egyházi tulajdonként maradt fenn: a vicei református templom úrasztali abroszainak egyike. Újabb adalék ez ahhoz a már többízben tapasztalt jelenség ismeretéhez, amely szerint régibbfajta népi fonalasmunkáink sok olyan becses emléke őrződött meg falusi templomaink textilis készületei között, melyet a parasztasszonyok ládáiban ma már hiába keresnénk.[27] Az egyházi műemlékgondozásnak és a néprajzi kutatásnak közös feladata lenne e ma még jobbára ismeretlenül lappangó textilfélék felfedése, tudományos vizsgálata és megőrzése. — A szóbanforgó vicei abrosz elrendezésében is közel áll a már ismertetett mezőségi terítőkhöz. Mintája — mint fennebb már jeleztük — egy szépkenyerűszentmártoni abrosz ugyancsak kilencszer ismétlődő mustrájához áll közel (27. kép), amely szintén négyküllős, részarányos díszítményű, s minden küllője hármas virágban végződik itt is. A vicei úrasztali abrosznak kivitelezése is jellemzően mezőségi: a körvonalakat, szárakat kék láncöltéssel, a felületeket pedig piros margitöltéssel varrta ki az ismeretlen kegyes adományozó. Ez a kétszínűség nemcsak jól hangsúlyozza a mintarészeket, hanem elevenebbé, változato-

[26] Uo. 21. kép.

[27] L. ehhez egyikünktől: *A magyar református templomok úrasztali terítői.* Magyar Református Templomok, Budapest 1942. I, 311—2.

sabbá is teszi az egész munkát. Az abrosz mérete 160×143 cm; a három darabból álló abrosz vászoncsíkjait 1—1 cm széles varrt csipke tartja össze.

A Vicéről származó hímzések egyébként, mint az alábbiakban is látjuk, ugyanazt a mintabeli sokféleséget, változatosságot láttatják, mint amit más, több hímzéspéldánnyal szereplő mezőségi községek anyagában eddig is megfigyelhettünk. Szabad rajzú, illetőleg az anyag szálainak számolása nélkül készült hímzést, igaz, mindössze egyet mutatunk be Vicéről, éppen az imént ismertetett templomi terítőt, de a Néprajzi Múzeum gyűjteményéből tőlünk korábban ismertetett vicei munkák azt bizonyítják, hogy ott ez a hímzésmód is kedvelt volt.[28]

A 31. képen bemutatott hímzésmintához hasonlóval az előbbiek során már találkoztunk, ez a mustra is a laposöltéssel és vagdalással keverten dolgozott, mértanias elrendezésű mustrák csoportjába tartozik. Figyelemreméltó, hogy ez a régebbi típusú minta milyen szívósan él tovább; a hímzőfonal színezése és minősége ugyanis arra enged következtetni, hogy egészen új darabbal állunk szemben. Elrendezés tekintetében ez a minta rokon egy pusztakamarási párnavégmintával,[29] amely ugyanígy mesterkenélküli, illetőleg a mesterke beolvadt a középmintába, s annak részévé vált. A barnásvörös pamuttal hímzett munka hossza 61, szélessége 14 cm.

A 32. képen közölt hímzés mintájának rokona a Mezőségről még nem került elő, de megvan a Néprajzi Múzeum egyik felsőmarosmenti párnahéján.[30] A két hímzést egybevetve, azonnal szembetűnnek azok a helyi jellegek, amelyek a két mintát hasonlóságuk ellenére is elválasztják egymástól, s amelyek egyben mindkettőre rányomják származásuk bélyegét. A disznajói hímzés szászos elválasztócsíkjával és széles mesterkéjével szemben a vicei kézimunka jellemzően mezőségi fogazott elválasztóvonala, s mesterkéje nyomban elárulja eredetét. Csaknem ugyanezt a mesterkemintát egy válaszúti, két magyarpalatkai,[31] és fenneb egy szépkenyerűszentmártoni (11. kép) hímzésen is láttuk. A szétesőben lévő fűzérminta a középtengelyes elrendeződés irányába fejlődik. Piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrottal) hímzett, hossza 61, szélessége 17 cm, a mesterkecsík ebből 3.5 cm.

Mértanias elrendezésű és mintázatú a 33. képen bemutatott párnavég Erdélyszerte eléggé általános mintája is. Ezen, mint a minta székelyföldi rokonain, az átlók irányában haladó elemek lassan növényi díszítményekké alakulnak át. A középmintához viszonyítva, melynek hossza 18, szélessége 14.5 cm a mesterkecsík (3.5 cm) mintája aprólékosabb, könnyedebb, levegősebb.

Meglehetősen idegenszerű, s a Mezőségről ismeretes hímzések csoportjában általánosnak nem mondható a 34. kép hímzésmintája. Még leginkább az itt közölt egyik (14. kép) szépkenyerűszentmártoni derekaljvéghez áll közel. A mértanias hálózat, mely a mintát mereven részekre tagolja, nem

[28] L. ehhez id. munkánk vonatkozó képeit.
[29] L. ehhez a 2. rész 31. képét.
[30] Id munkánk 106. ábrája.
[31] L. 1. rész 16. és a 2. rész 14. és 16. képét.

igen illik a túlságosan nagy és hangsúlyos kehelyvirágok természetszerű alakjához, e virágok foltszerűen kezelt felülete pedig a minta többi, rendkívül elaprózott és szétszóródó egyéb részeihez. Hasonló módon, különféle stíluselemekből szervetlenül összerakott mintával sem a Mezőségen, sem Erdély más magyar vidékein nem találkoztunk, de az erdélyi szászság nem egy keresztöltéses hímzésén többízben megfigyeltünk már hasonló tervezési sajátságokat. A mesterkenélküli, piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrottal) készült párnavég hossza 66, szélessége 16 cm.

A 35. és 36. képen két olyan fűzérmintát mutatunk be, amilyent eddig mezőségi munkákon nem láttunk. Ez a renaissancekori mustra — mint minden más fűzérminta is — nyilván úrihímzéseink közvetítésével került a nép kezére, ahol azután több-kevesebb elváltozással, s helyi járulékkal bővülve, tovább él. A rajz épsége, a körvonalak vonalvezetése az úri mintaképhez közelállónak láttatja mindkettőt. A dús levélzetű középminta virágja a 36. képen kissé kiemelkedik, s nyilván ez késztette a hímzőt arra, hogy az elválasztóvonalat e helyeken megtörje. Az oldalvirágok megrajzolásában már látszik némi elváltozás; ezek mindkét hímzésen kissé alaktalanokká váltak. Helyi jelleg a mesterkén mutatkozik leginkább: a 35. kép mesterkéjéhez hasonlót már láttunk e vidék párnavégein, szintúgy a mesterkét elválasztó fogazott vonalat is. A hímzések aránya, mérete is az itten szokásoshoz igazodik: a 35. kép mintája 62 cm hosszú, 19.5 cm széles (mesterkéjére ebből a szélességből 3.5 cm esik), a 36. kép mintájának hossza 70 cm, szélessége 22.5 cm (ebből a mesterke 5.5 cm). Mindkét hímzés keresztöltéssel (szálánvarrottal) hímzett. Jellemző, hogy az egyik (35 kép) a régebben használatos piros mosópamuttal, a másik (36. kép) pedig fényes, barnásvörös hímzőfonállal varródott, s egészen újkeletűnek látszik. Ebből arra következtethetünk, hogy a két nagyon hasonló mintázatú hímzés közt lényeges korkülönbség lehet, így annál figyelemreméltóbb, hogy mily kevés az eltérés közöttük.

Ugyancsak fűzérminta díszíti a 37. képen látható párnavéget. A fűzér maga itt merevebb vonalvezetésű, mint az előző kettőn, de mind az, mind pedig a virág- és levéldísz gazdagsága, művészi szempontból is kifogástalan rajza a hímző dicséretére válik. Fejlett művészi érzékre vall a betöltött és hímzetlenül hagyott felületek ötletes váltakoztatása, amelyek révén a díszítményeknek minden részlete jól kidomborodik. Így a csak körvonalakkal jelzett levelek, virágszirmok s a hímzetlenül hagyott negatív-minta a fűzéren kitűnően érvényesül. Ismét csak a fogazott elválasztóvonal, meg az itt szokásos arányok gondos megtartása tanusítja e munka mezőségi eredetét. Hossza 63, szélessége 21 cm, ebből egy-egy mesterkecsíkra 3.5 cm jut. Piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrottal) hímzett.

A 38. képen közölt derekaljvég különös mintázata talán fűzér szétszakadásából adódott. De lehet az is, s ez látszik valószínűbbnek, hogy két, egymással szembefordított mintacsík összeolvadásából keletkezett. Figyelmesebb szemlélődés után könnyen kivehető az ismétlődő virágbokrok szokatlanul elrajzolt alakja. A közibük ékelt csillagszerű idomok a térkitöltés célját szolgálják. Bár hiányzik a középtengely, e mustrát mégis a középtengelyes elrendezésű mustrákhoz sorolhatjuk, mert a két, tükörképszerűen elhelyezett mintacsík valójában egy képzeletbeli tengely két

oldala mentén húzódik. Jellemző a kisebb díszítőelemek teljes elmaradása, a formák egyszerűsödése; ebből hosszas népi gyakorlatra következtethetünk. A díszítmények egyes felületeit itt is hímzetlenül hagyott részekkel bontották meg. Ehhez, illetőleg a nagy levelek sakktáblaszerű felületkitöltéséhez látszik igazodni a mesterke kitöltésmódja. Hozzá hasonló rajzút egy fennebb leírt szépkenyerűszentmártoni hímzésen láthattunk (15. kép). E mesterkéhez különösen jól illik a zegzúgos elválasztóvonal. A hímzés piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrottal) készült, hossza 102, szélessége 25 cm; ebből a mesterkecsíkokra egyenként 2—2 cm esik.

Hasonló elgondoláson alapszik a 39. kép derekaljvég-mustrája, mely két, egymással szembefordított fűzérből adódik. A hiányzó középtengelyt itt hímzetlenül hagyott vászonfelület helyettesíti. A fűzérminta szép és ép, világos és határozott rajza, a részletek gondos megmintázása még nem láttatja az „elnépiesedés" szokásos jellegeit. Az aprólékos, finom kidolgozás, legfőként pedig a virágokból kinövő ágacskák már sajátosan mezőségiek (Az utóbbiakhoz hasonlót a 15. és 16. képen láthattunk). A minta kétszínű, s a hímző a színkülönbségeket ügyesen használta fel az egyes mintarészletek hangsúlyozására: a fűzér belsejében (a képen sötétebbnek látszó), illetőleg két szára között lévő részletek kék pamuttal, a minta többi része pedig piros keresztöltéssel hímzett.

A 40. képen megint egy Erdélyszerte kedvelt és csaknem valamennyi erdélyi magyar hímzéstípusban fellelhető „kakastaréjos"-nak nevezett mintát mutatunk be; ez a Mezőségről mindezideig nem volt ismeretes. A minta megkötöttségéből adódik, hogy egyéni változatok vagy helyi sajátosságok érvényrejuttatására nemigen van a hímzőnek módja. Mindössze a mintához szervesen nem illeszkedő, térkitöltő csillagidomok, amelyek már más mezőségi hímzésen is előfordultak, minősíthetők talán helyi járuléknak.

A 41. és 42. képen két, Erdélyben ugyancsak általánosan kedvelt és csaknem azonos mintát mutatunk be; ezeknek egyike Vicéből került az EME 1942-i dési vándorgyűlése alkalmából rendezett kiállításra (41. kép), a másik pedig Pujonból jutott az itt ismertetett gyűjteménybe (42. kép). Ez a minta e gyűjteményben több példánnyal szerepel a Mezőségről; fennebb Szépkenyerűszentmártonból mutattunk be (21 kép), a továbbiakban pedig Buzáról származó változatát fogjuk ismertetni. A vicei és pujoni példány közt mindössze egyes részletek tekintetében mutatkozik némi eltérés, míg e kettő és a szépkenyerűszentmártoni munka közt már valamivel nagyobb a különbség. Nem tudhatjuk, hogy e különbségek időrendiek-e, avagy egyes, szűkebb területre korlátozódó sajátosságok, esetleg egyéni elváltoztatások. Mind a négy, a Mezőségről ismeretes minta mesterkenélküli. A vicei és a pujoni példány a szépkenyerűszentmártoninál apróbb varrású, igen finom munka. E két utóbbinak mérete, arányai csaknem azonosak: a viceinek hossza 62, szélessége 17.5 cm, a pujoni 64×17 cm. Mindanynyia piros pamuttal, keresztöltéssel hímzett. — Pujonról ezúttal csak egyetlen hímzést áll módunkban bemutatni, de szükségesnek látjuk megjegyezni, hogy Pujon éppen olyan gazdag és változatos hímzésanyaggal rendelkezhetett, illetőleg rendelkezett legalább is még 1937 táján, mint az itt több darabbal szereplő szomszédos községek; ezt a Néprajzi Múzeum gyűjtemé-

nyében lévő, tőlünk korábban bemutatott[32] kilenc pujoni hímzés, meg egyikünk helyszíni tapasztalata is bizonyítja. — Egyébként az itt közölt munkák közül a pujoni változat mintáját a hímzés készítője, egy kb. 70 éves öregasszony „kőrtis"-nek nevezte.

4.

Búza, Feketelak, Nagydevecser, Szásznyíres, Bálványosváralja, Apanagyfalu, Sajóudvarhely, Mezőveresegyháza hímzései

A szóbanforgó gyűjteményben B ú z a község aránylag szépszámú hímzéssel: 12 darabbal szerepel. Ez a tucatnyi mustra is ugyanazzal a tanulsággal szolgál, mint az eddigi anyag, mind a mértanias, mind pedig a szabadrajzú minták előfordulnak egyazon község hímzés-kincsében. Az előbb említettek csoportjába tartozik az a két csillagmustra, amelyet az 1. és 2. képen közlünk. A felső képen ábrázoltnak székelyföldi társait jól ismerjük, de amazokon nem leljük a felületkitöltésnek azt az — úgy látszik, jellemzően mezőségi — módját, hogy a megszakítatlan körvonalon belül minden második négyzetnyi helyet varrtak ki egy-egy keresztszemmel, s hagyták hímezetlenül a mellettelévőt. Hasonló felületmegbontó eljárásra az előbbiek során már többízben rámutattunk. Egyébként az egész munka maga is hasonlít egy ily módon dolgozott, általunk közölt fejérdi mintához,[1] csakhogy azon vagdalás is szerepel. A csillagok közeit kitöltő rózsák is ismeretesek — ily alkalmazásban — székelyföldi hímzéseken. A rózsa egyik felének megismétlésével a hímző a párnavég egyik szélét tulajdonjeggyel látta el. A piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrottal) készült mesterkenélküli hímzés mérete 87×21 cm.

Nagyon hasonló ehhez a 2. kép mintája, ezen azonban a csillagok közötti felületet tömören betöltötték. A betöltött és hímzetlenül hagyott felületek megoszlása itt is szembetűnően gondos, bár az előbbinél kevésbbé könnyed a minta összhatása. A mesterke jellemzően mezőségi; ilyen apró, egyszerű virágbokrocskákat többször láttunk már az eddigiek során. Nyilván a hímző gyakorlatlanságából adódtak azok az aránytalanságok, egyenetlenségek, amelyek az egyes csillagok szárai közt mutatkoznak, s amelyek a minta szabályosságának, tökéletes kivitelezésének rovására mennek. Az elgondolás hiányát, a megtervezés határozatlanságát példázza az is, hogy egyes csillagidomokból még apró térkitöltő díszítményeket is növeszt a hímző, minden látható rendszer nélkül, tisztára ötletszerűen. A piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrottal) hímzett munka mérete 57×21 cm, a középminta szélessége 12 cm, egy-egy mesterkecsík pedig 3.5 cm.

A keresztöltéses és vagdalásos technikának a Mezőségen oly gyakori és kedvelt keveredését látjuk ismét a 3. kép mintáján. A nagyobb, szálánvarrottas felületek tagolatlansága és megbontatlansága az erdélyi szász hímzések hasonló módon való kivitelezésére emlékeztet. Feltűnő a nagyon tömött, vaskos felületeket összekötő vonalak aprólékos finomsága, mely

[32] L. ehhez idézett közleményünk 40, 41, 51, 53, 54, 55, 57, 59. és 60. ábráját.
[1] L. ehhez 1. közleményünk 2. képét.

éppúgy jellemzően mezőségi, mint a vagdalásos részek piros keresztszemkörvonala. E vagalásos felületek alakjával a hímző ügyesen illeszkedett a fődíszítmény formai elgondolásához, illetőleg ennek vonalvezetését hangsúlyozta. Érdekes, hogy a mesterke, mely mintázatában teljesen különálló és független a középcsík díszítményeitől, elrendezés tekintetében ehhez pontosan alkalmazkodik. A mesterkét a középmintától elválasztó tört vonal igen gyakran látható mezőségi hímzéseinken, maga a mesterkeminta díszítménye, illetőleg annak kiágazó, elnyújtott kacsai kissé idegenszerűek. A piros keresztöltéssel (szálánvarrottal) és fehér vagdalással dolgozott munka mérete 55×25 cm, amiből a középcsík szélességére 15 cm, a mesterkeminta mindegyikére kb. 4.5 cm esik.

Erdélyben, különösen a Székelyföldön gyakori csillagmintát látunk a 4. képen. A nagyobb hímzésfelületeket, a minta levegősebbé tételére, sűrűn elhelyezett, hímzetlenül hagyott apró keresztekkel bontják meg. A kihagyásos keresztekkel való felületmegbontást az erdélyi szász hímzések is gyakran alkalmazzák, de nem ily sűrűn és aprólékos modorban. Ugyancsak hímzetlenül hagyott vászonkockák alkotják a csillagok rézsutos tengelyét; ehhez hasonló megoldással már többízben találkoztunk a mezőségi hímzések vizsgálata során. A középmintát itt is a jellemző tört vonal választja el a mesterkétől, mely utóbbi kedvelt mezőségi minta.[2] Az arányaiban is helyi sajátosságokat tükröző párnavég hossza 54, szélessége 22 cm; ebből 15 cm a középminta, 3.5 cm pedig egy-egy mesterke szélessége. Piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrottal) hímzett.

Az 5. és 6. kép mintája csaknem azonos, de az egyik (5. kép) piros pamuttal készült és párnavéget díszít, a másikat pedig (6. kép) kékkel hímezték a lepedő szélére. Ennek megfelelően az előbbinek hossza mindössze 52 cm, az utóbbié viszont 145 cm, míg szélességük csaknem azonos, az egyiké 20, a másiké 19 cm. A két minta kivitelezése azonban nem egyforma, a párnavégé aprólékos és igen gondos kidolgozású, a lepedőszélé sokkal kevésbbé az. Evvel függ össze, hogy a lepedőszélen egyes, a párnavégen is előforduló elemeket megnőtetve látunk viszont, más részleteket meg elnagyolva, megvaskosodva. A minta maga egyébként ugyanannak a típusnak változata, amelyet Vajdakamarásról már korábban bemutattunk.[3] A középtengely kétoldalán elhelyezkedő ismétlődő virágbokrok általában mindhárom mintán kevés részletezést láttatnak, a legelnagyoltabbak kétségkívül a lepedőszél díszítményei. Mindkét búzai mintán a felületek megbontására helyenként a minden második kockaterület hímzetlenül hagyásával való kidolgozást alkalmazták. Különös, hogy e minta eddig ismeretes változatai mind mesterkenélküliek. Mindkét kézimunkát keresztöltéssel (szálánvarrottal) hímezték.

Búzáról a bemutatottakon kívül még egy csillagmintás párnavég került a gyűjteménybe (7. kép). Ez a minta is, úgy látszik, általánosan kedvelt volt, Pujonból származó változatát a Néprajzi Múzeum őrzi (96.711. lt. sz.).[4] A búzai és a pujoni példány középmintája csaknem azonos, mindössze néhány jelentéktelenebb részlet, így a csillagokból az átlók irányában

[2] Ehhez nagyon hasonlót 1. közleményünk 16. képén is láttunk.
[3] L. ehhez 2. közleményünk 2. képét.
[4] Bemutattuk id. munkánkban. Néprajzi Értesítő. 1940: 13. l. 40. á.

kinövő virág megformálása tekintetében látunk különbségeket. Itt is négyzet (Holbein)-öltéssel varrt ki a hímző egyes díszítmény-részleteket. A két hímzés mesterkecsíkja viszont különböző, aminthogy már többízben láttuk e területen azonos középmintáknak különböző mesterkéjét. A búzai hímzésé egy, a vidéken jól ismert szegélyminta. Az 56 cm hosszú hímzésdarab — amelyikhez egyik oldalán egy 12 cm-nyi részt toldottak hozzá — 23 cm széles. Ebből a középminta szélessége 16 cm-t, a mesterke pedig 3—3 cm-t tesz ki. Piros pamuttal, túlnyomórészt keresztöltéssel (szálánvarrottal) hímezték, a csillagokból kiágazó szárakat pedig négyzetöltéssel.

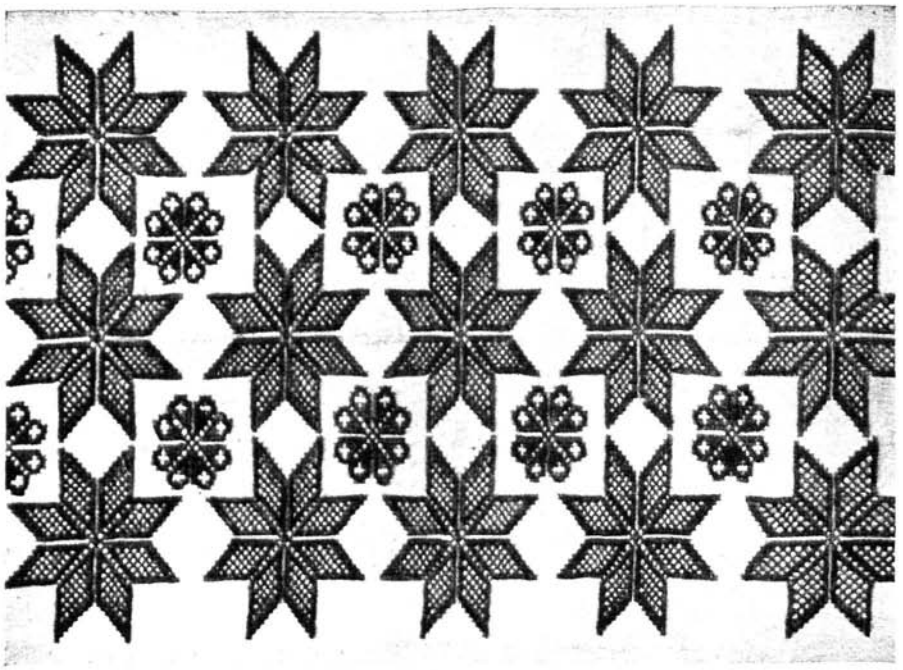
A búzai szabadrajzú mustrák között a 8. képen egy olyan munkát mutatunk be, amelynek keszüi változatát már korábban közöltük.[5] Ezt a mintát is a középtengelyes elrendezésű, a kettős fűzér szétválasztásából adódó példányok közé sorolhatjuk. A keszüi és búzai változat középmintája között alig látunk eltérést, s megint csak egy-egy apró részlet különbözőségét állapíthatja meg a figyelmes szemlélő. A két hímzés mesterkéjének összehasonlításából azonban az a nem érdektelen tanulság adódik, hogy a keszüi munka egy alakulásmenetnek későbbi állomása, míg a búzai egy korábbi típusváltozat képviselője. Kétségtelen ugyanis, hogy eredetileg a mesterke mindössze annyiból állott, mint amennyit a búzai minta láttat; továbbfejlődése során pedig, a középminta stílusbélyegeihez hasonulva, töltődtek be a díszítmények, s ezen egybeolvadási folyamat indíthatta esetleg a hímzőt arra, hogy a virágbokros mesterkecsíkkal szegélyezze munkáját. Tanulságos egyébként e két hasonló mintának egybevetése egy Kalotaszegen otthonos változattal, amelyet *Bátky* közölt Magyarvalkóról.[6] Ennek az „írásos" munkának középtengelye csaknem azonos a két mezőségi hímzésével, a hullámvonalak alsó vége azonban nem fejeződik be hegyben, mint a búzai minta minden díszítménypárjánál, hanem benyúlik egészen a középtengelyig. Valószínűnek tartjuk, hogy ez a kalotaszegi változat a régibb típusú, s a mezőségieken az eltérés a sokszor észlelt mintabeli széttolódás eredménye. — A búzai hímzés piros pamuttal, a Mezőségen szokásos két öltésmóddal: láncöltés-körvonallal és margítöltéses felületkitöltéssel varródott. Mérete: 58×33 cm; a középcsík szélessége 20, a mesterkéé 5—5 cm.

A 9. képen dús mintázatú, részletekben gazdag fűzért látunk, melynek szabályos, világos rajza, a részletek egymásközötti arányának tökéletessége nem igen láttat bármit is a nép elváltoztató-alakító kedvéből. Egyedül talán a két csomószerű részlet megnövekedése, önállósulása s járulékokkal való bővülése enged ilyen törekvésekre következtetni, ha a mustrát renaissancekori úri mintaképeivel vetjük össze. A középcsíkot kétoldalt itt is a jólismert fogazott elválasztóvonal zárja le. Feltűnő a mesterkének még a szokottnál is keskenyebb volta. Bizonyos, hogy ezek az apró és jelentéktelen díszítmények sokkal kevésbbé állandósulók, gyorsabban és könnyebben cserélődnek, változnak, mint a középminta. — A minta piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrottal) hímzett. Mérete 59×24 cm.

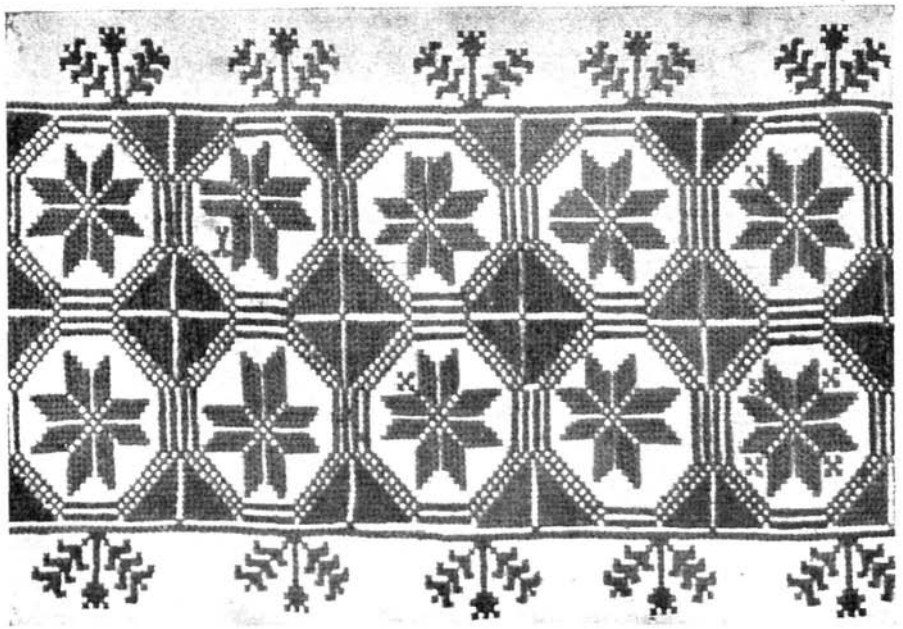
Régi ismerősünk a 10. képen látható fűzérminta; ennek Erdély-szerte

[5] L. ehhez 2. közleményünk 24. képét.

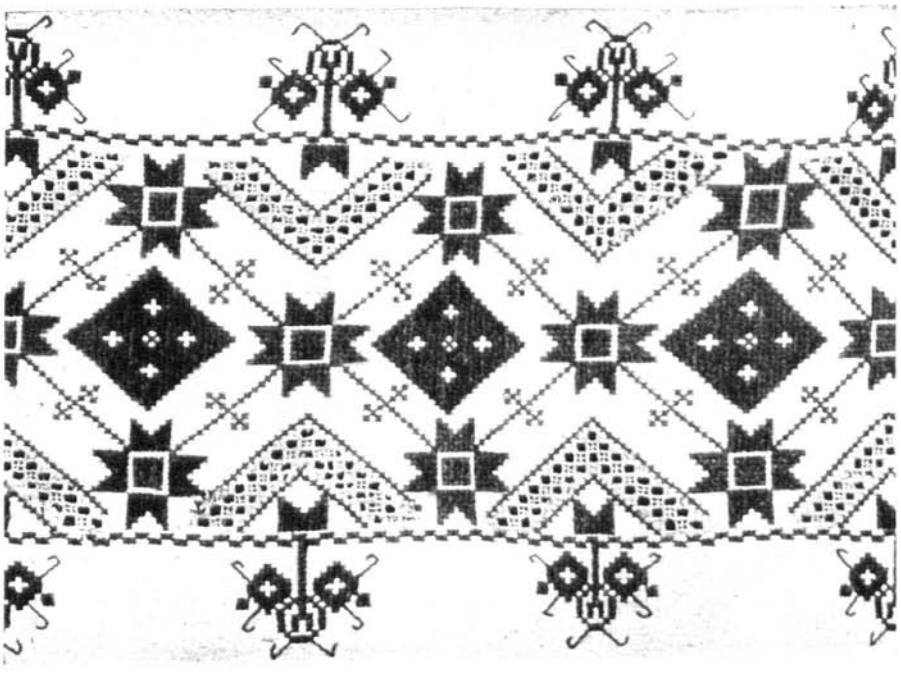
[6] *Kalotaszegi varrottasok* (Magyar Népművészet IX.). Összeállította: Bátky Zsigmond. Budapest, 1924. 7. tábla.

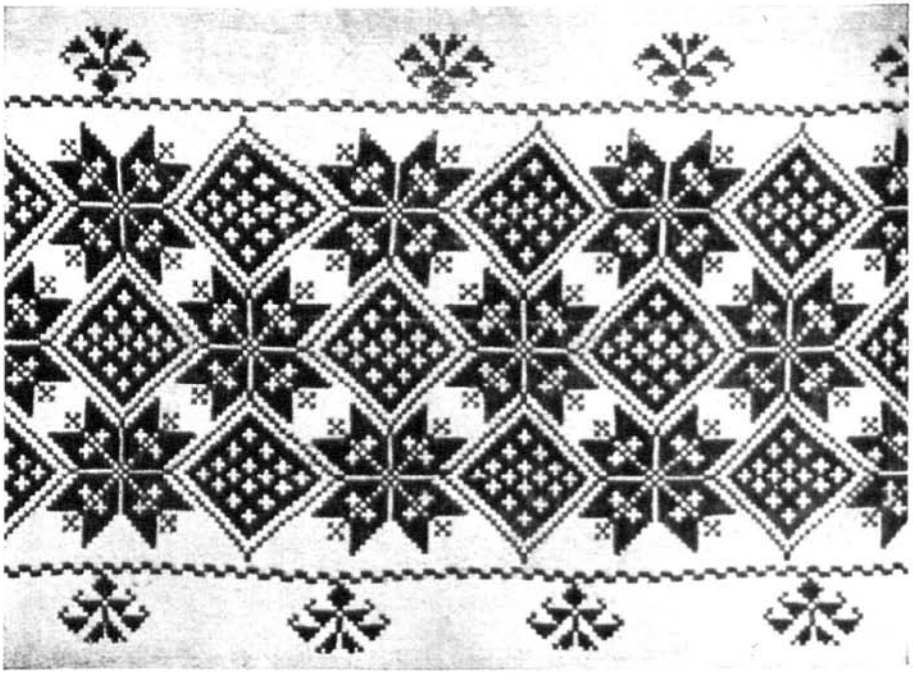
1. Párnavég-hímzés (Búza, SzD.) [Sz. 19].

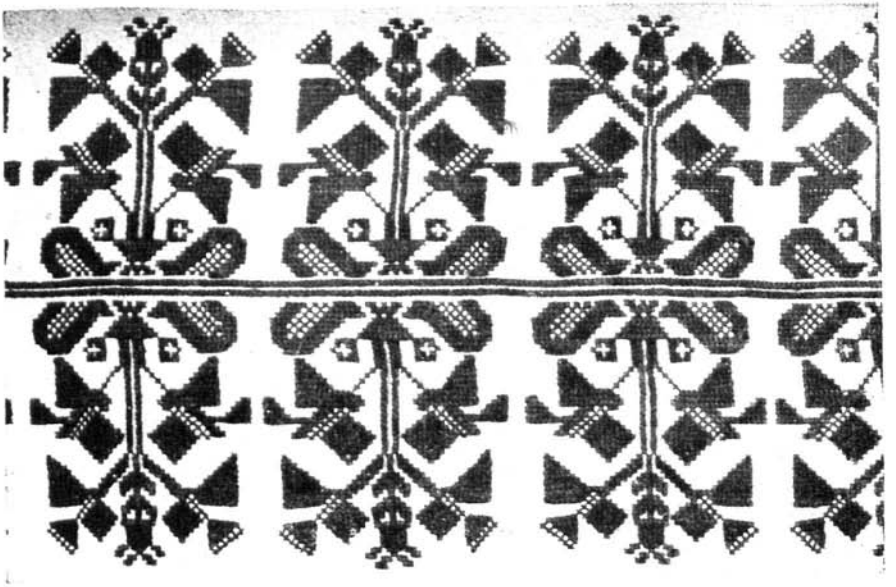
2. Párnavég-hímzés (Búza, SzD.) [Sz. 12].

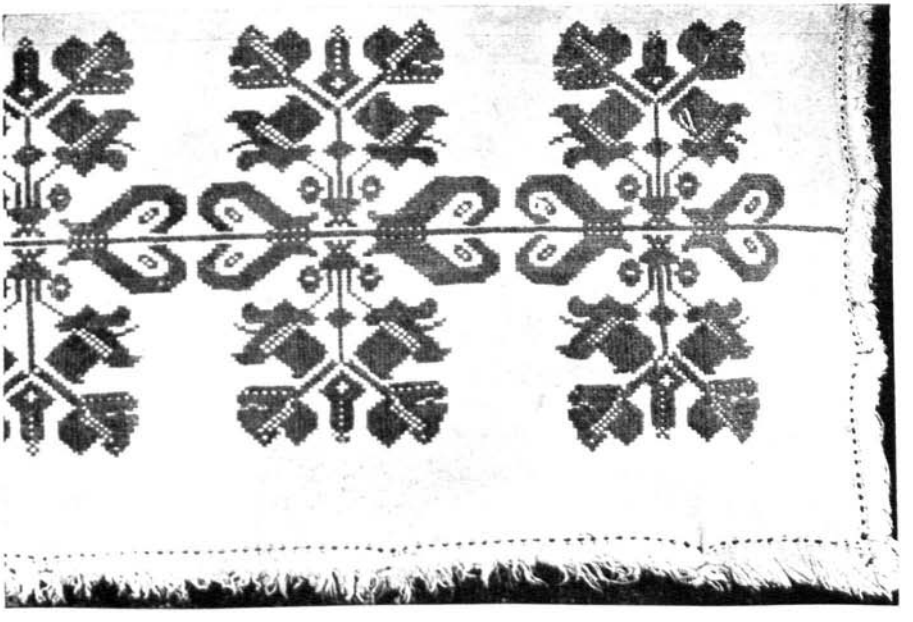
3. Párnavég-hímzés (Búza, SzD.) [Sz. 13].

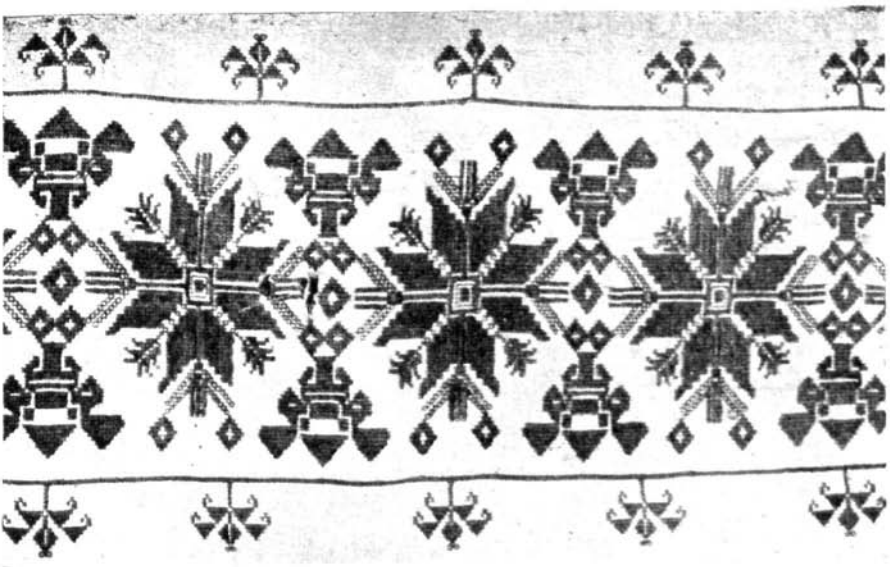
4. Párnavég-hímzés (Búza, SzD.) [Sz. 11].

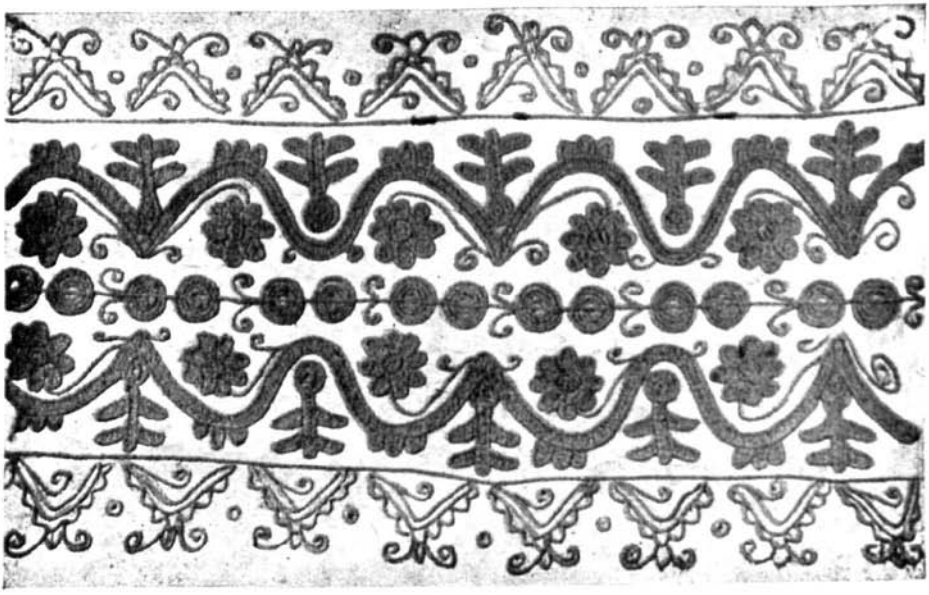
5. Párnavég-hímzés (Búza, SzD.) [Sz. 17].

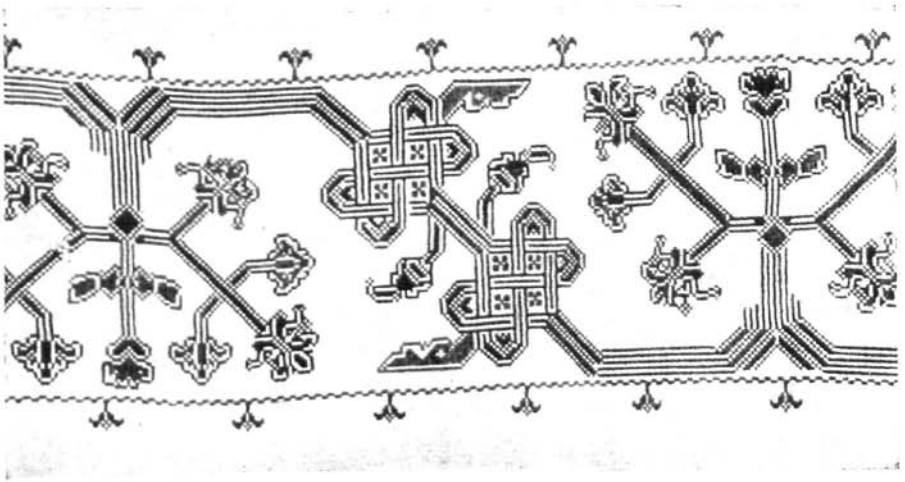
6. Lepedőszél-hímzés (Búza, SzD.) [Sz. 18].

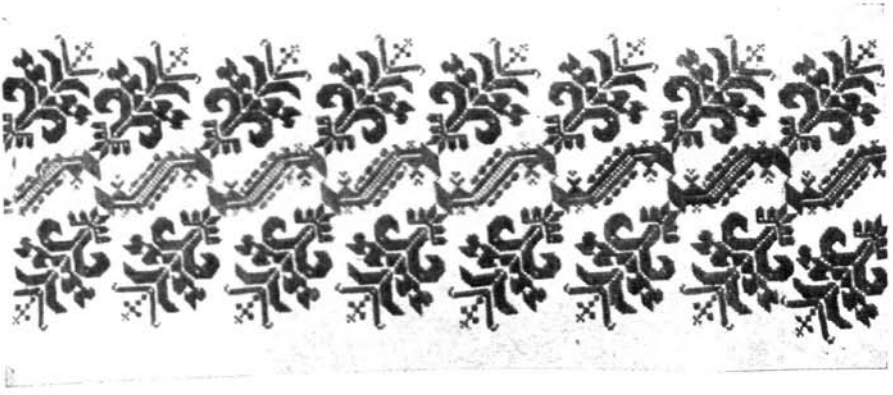
7. Párnavég-hímzés (Búza, SzD.) [Sz. 14].

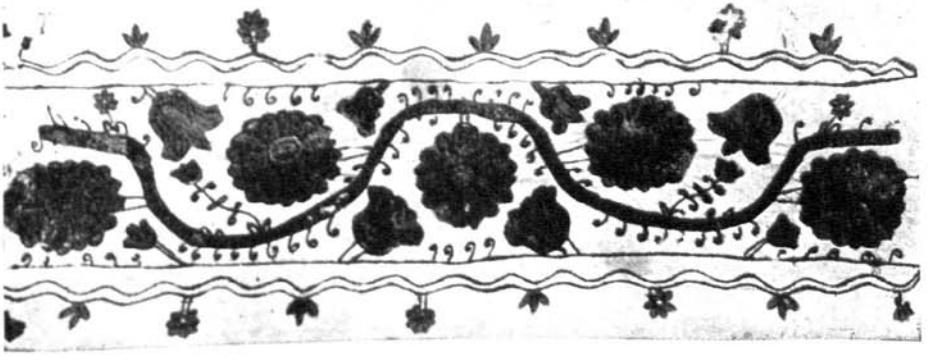
8. Párnavég-hímzés (Búza, SzD.) [236].

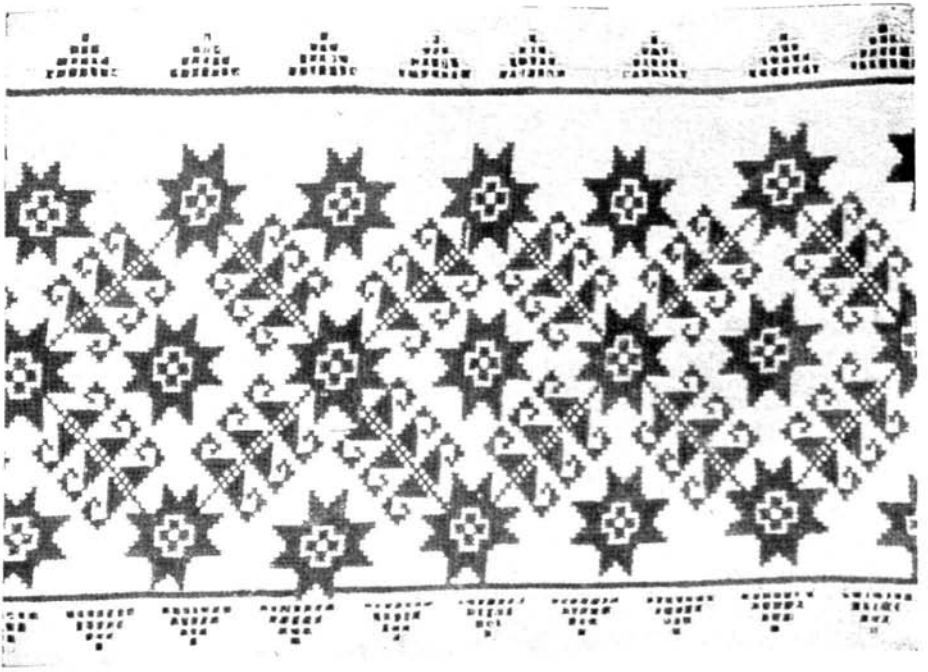
9. Párnavég-hímzés (Búza, SzD.) [Sz. 16].

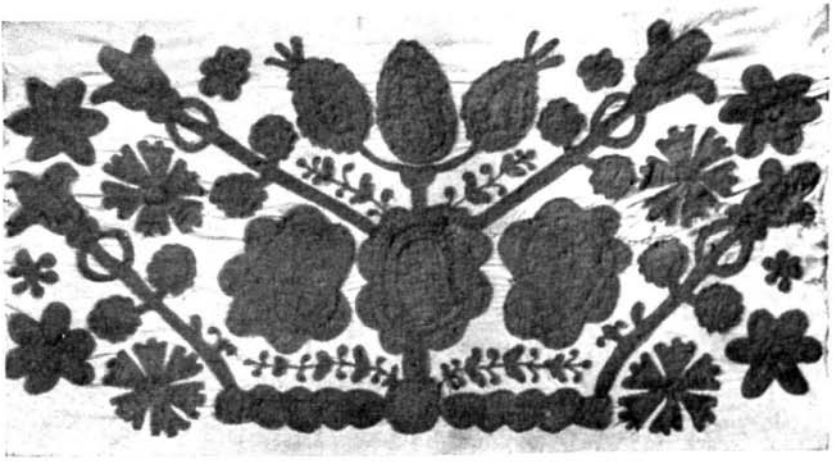
10. Párnavég-hímzés (Búza, SzD.) [Sz. 10].

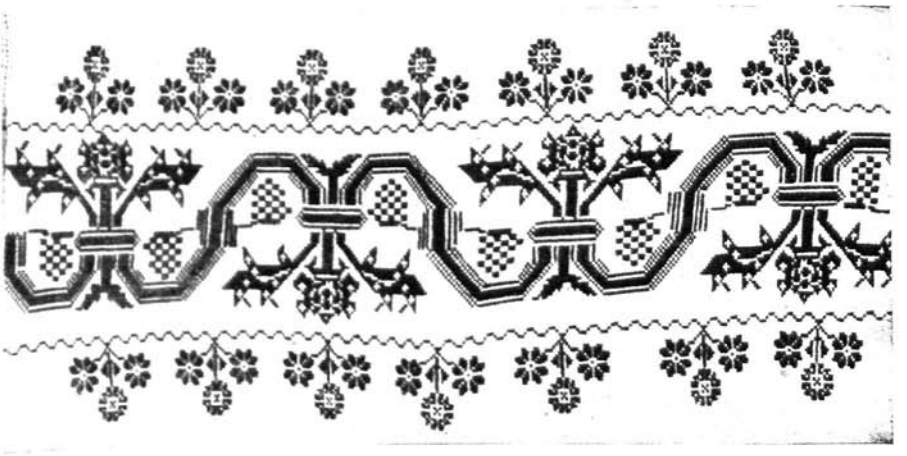
11. Párnavég-hímzés (Búza, SzD.) [233].

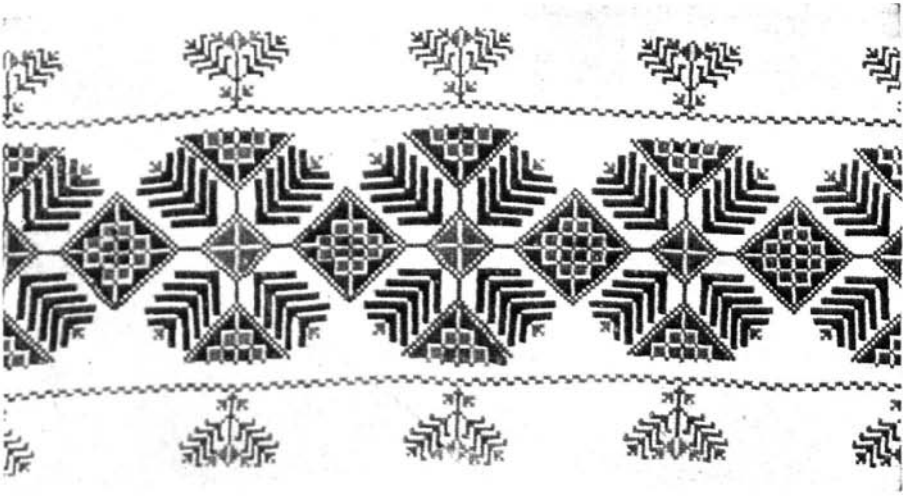
12. Párnavég-hímzés (Feketelak, SzD.) [Sz. 22].

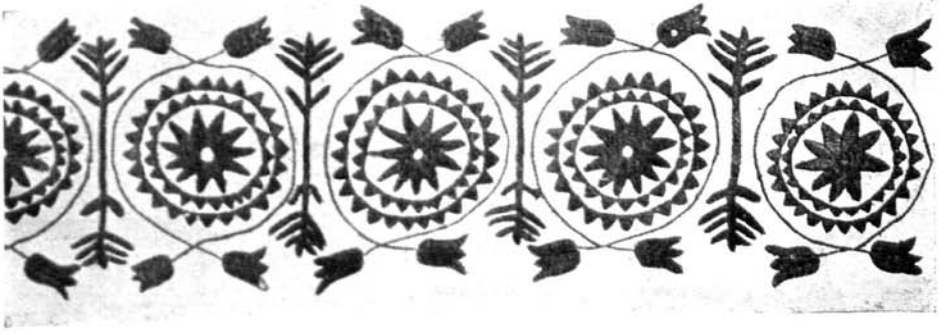
13. Párnavég-hímzés (Búza, SzD.) [233].

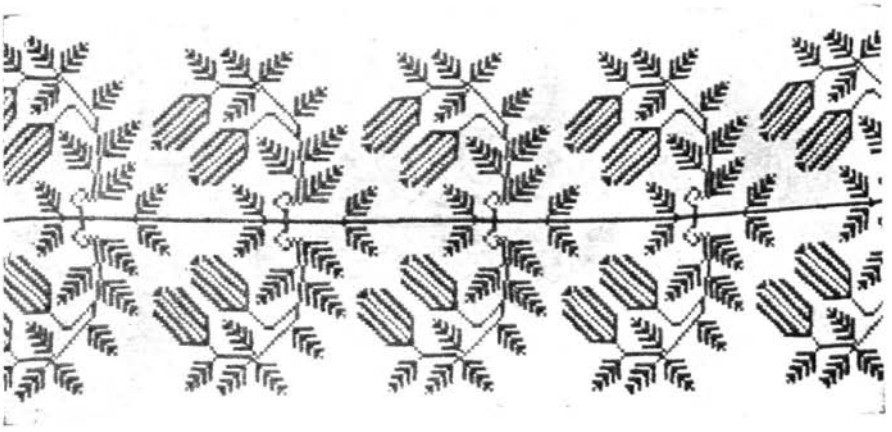
14. Párnavég-hímzés (Feketelak, SzD.) [120].

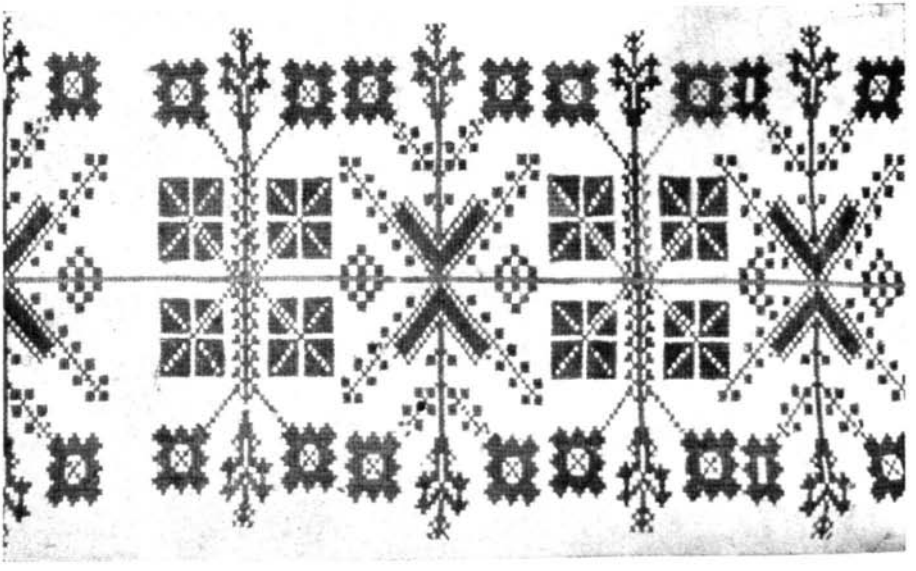
15. Párnavég-hímzés (Feketelak, SzD.) [110].

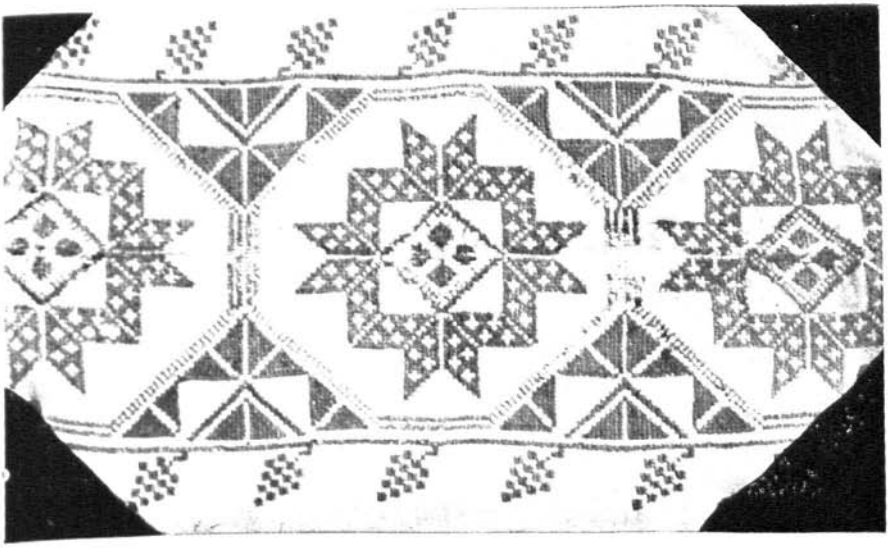
16. Derekaljvég-hímzés (?) (Feketelak, SzD.) [Sz. 20].

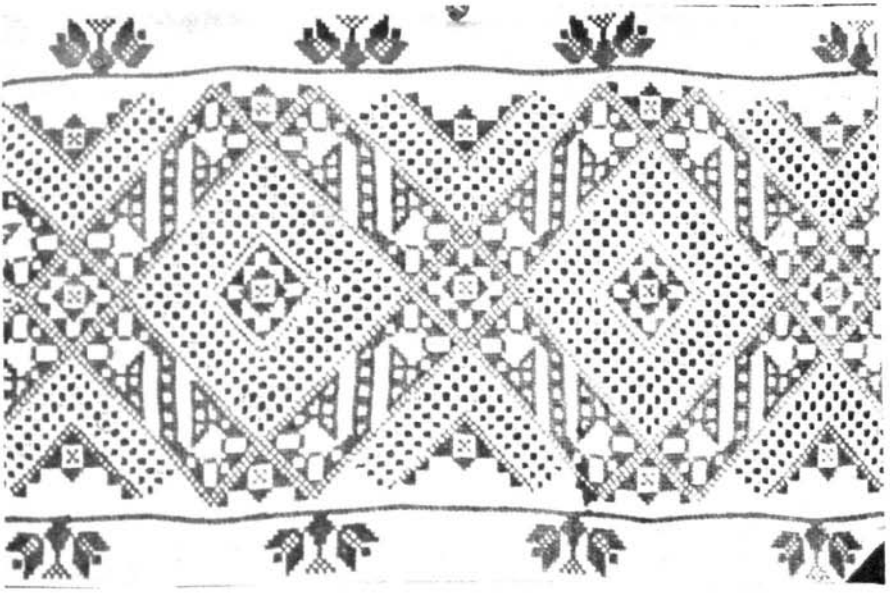
17. Párnavég-hímzés (Feketelak, SzD.) [115].

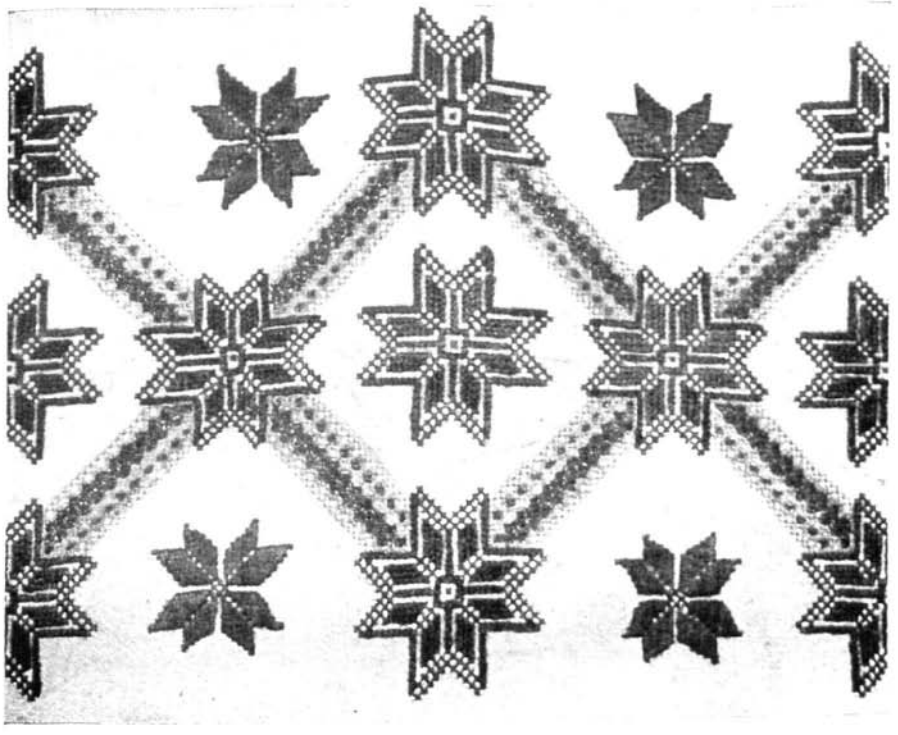
18. Párnavég-hímzés (Nagydevecser, SzD.) [Sz. 32].

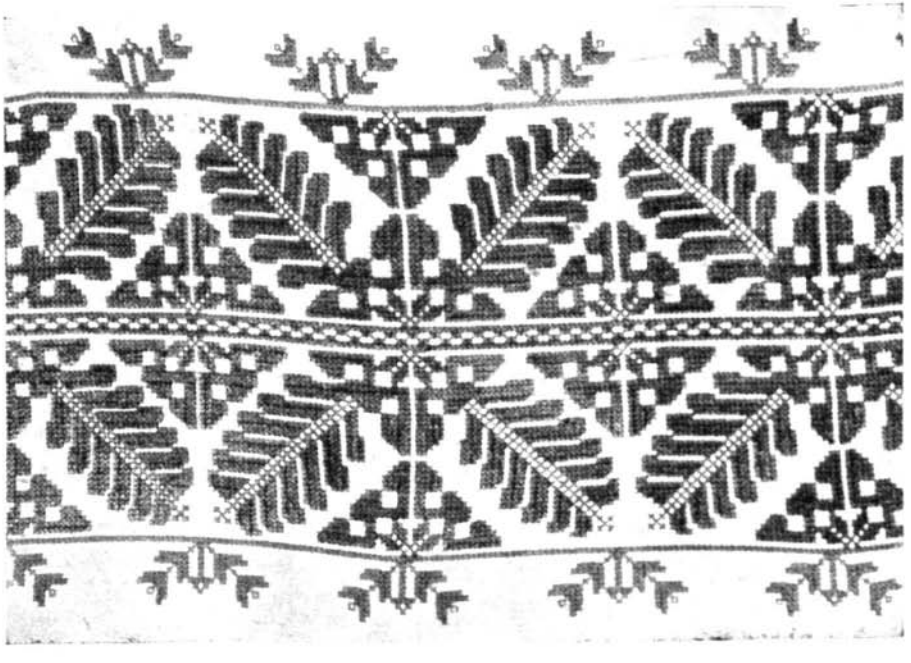
19. Párnavég-hímzés (Nagydevecser, SzD.) [Dv.].

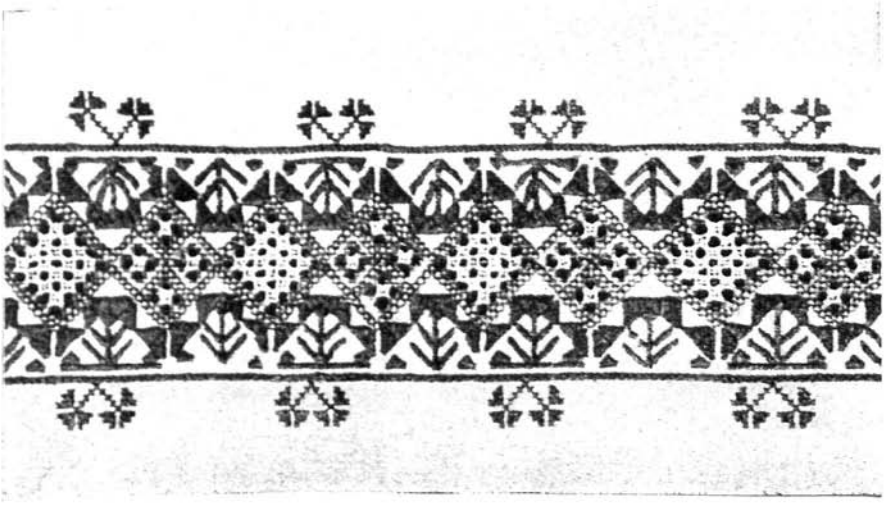
20. Párnavég-hímzés (Nagydevecser, SzD.) [Dv.].

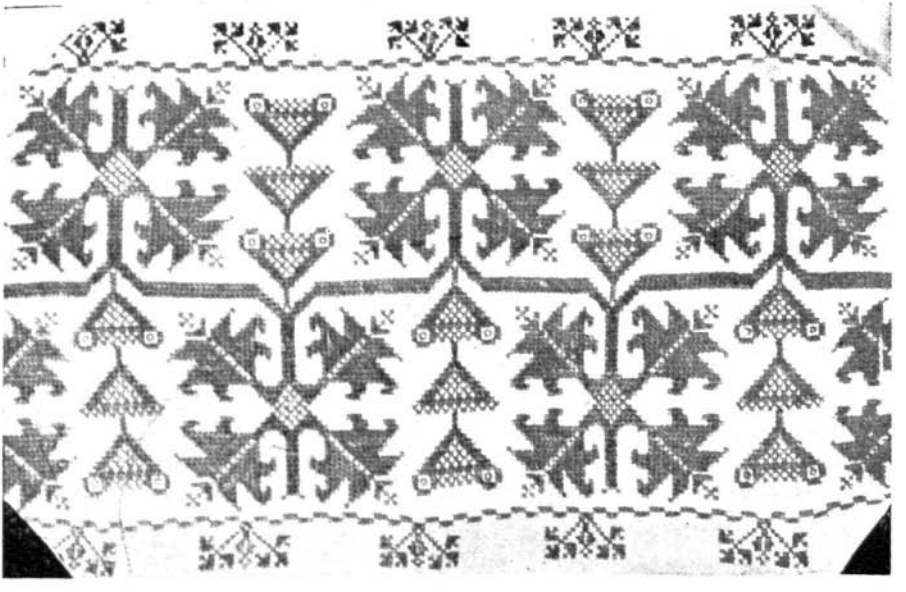
21. Párnavég-hímzés (Nagydevecser, SzD.) [Sz. 33].

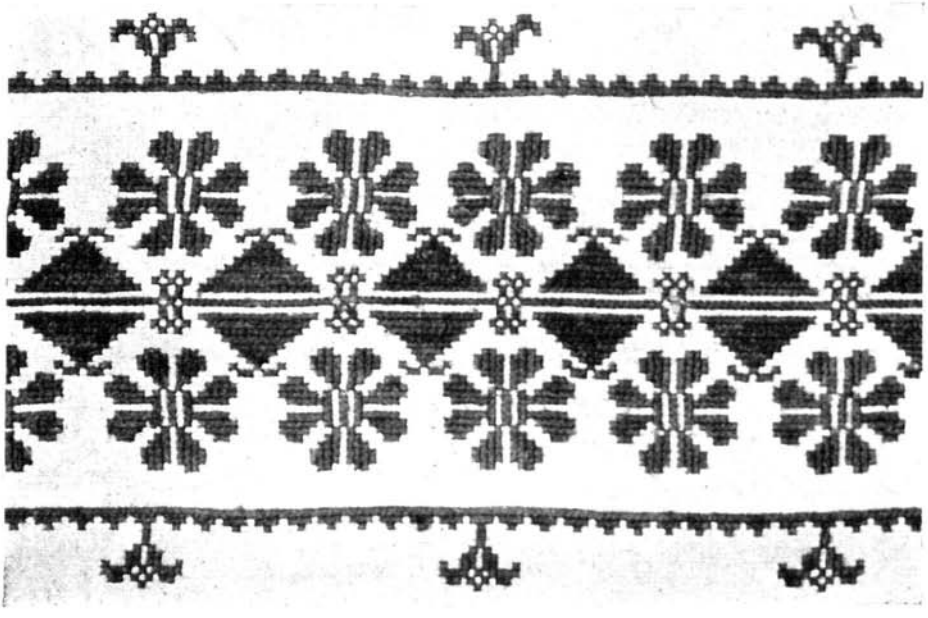
22. Párnavég-hímzés (Nagydevecser, SzD.) [Sz. 23].

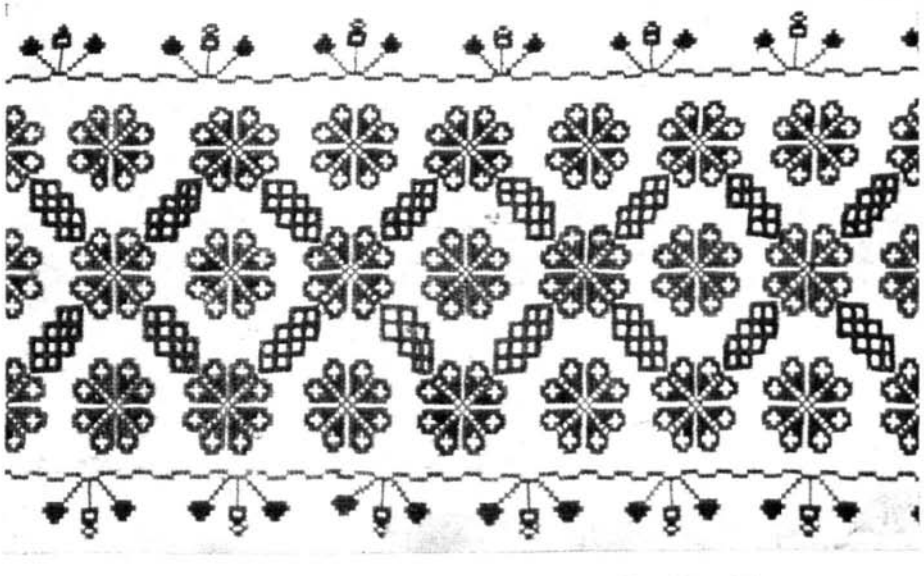
23. Derekaljvég-hímzés (?) (Nagydevecser, SzD.) [Dv.].

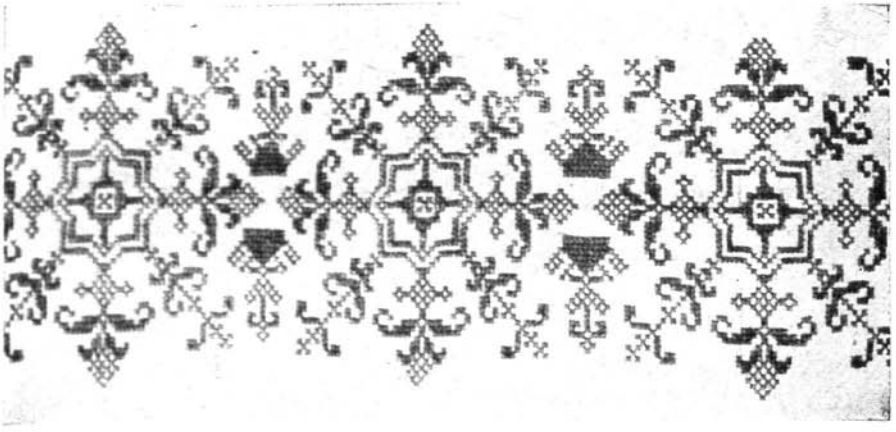
24. Párnavég-hímzés (Nagydevecser, SzD.) [Dv.].

25. Párnavég-hímzés (Nagydevecser, SzD.) [Sz. 30].

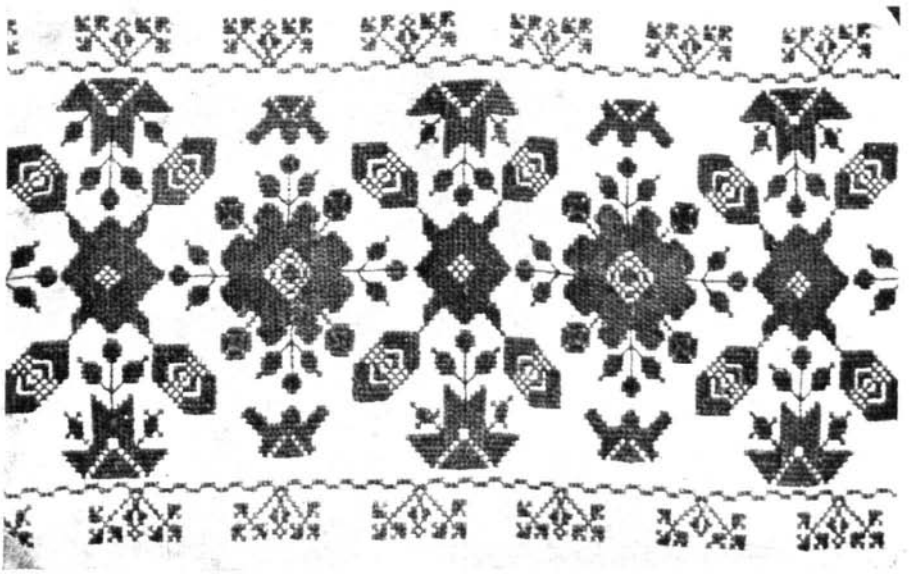
26. Párnavég-hímzés (Nagydevecser, SzD.) [Sz. 31].

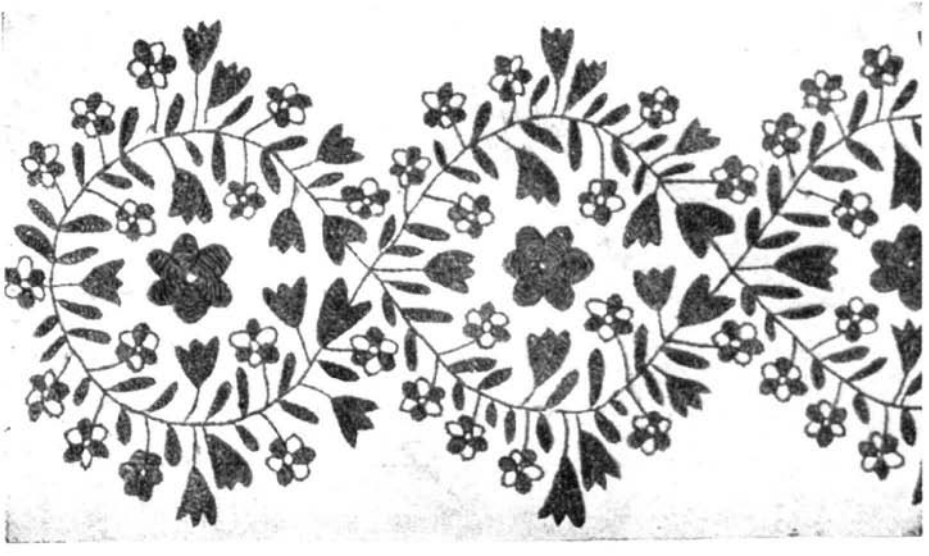
27. Párnavég-hímzés (Nagydevecser, SzD.) [Dv.].

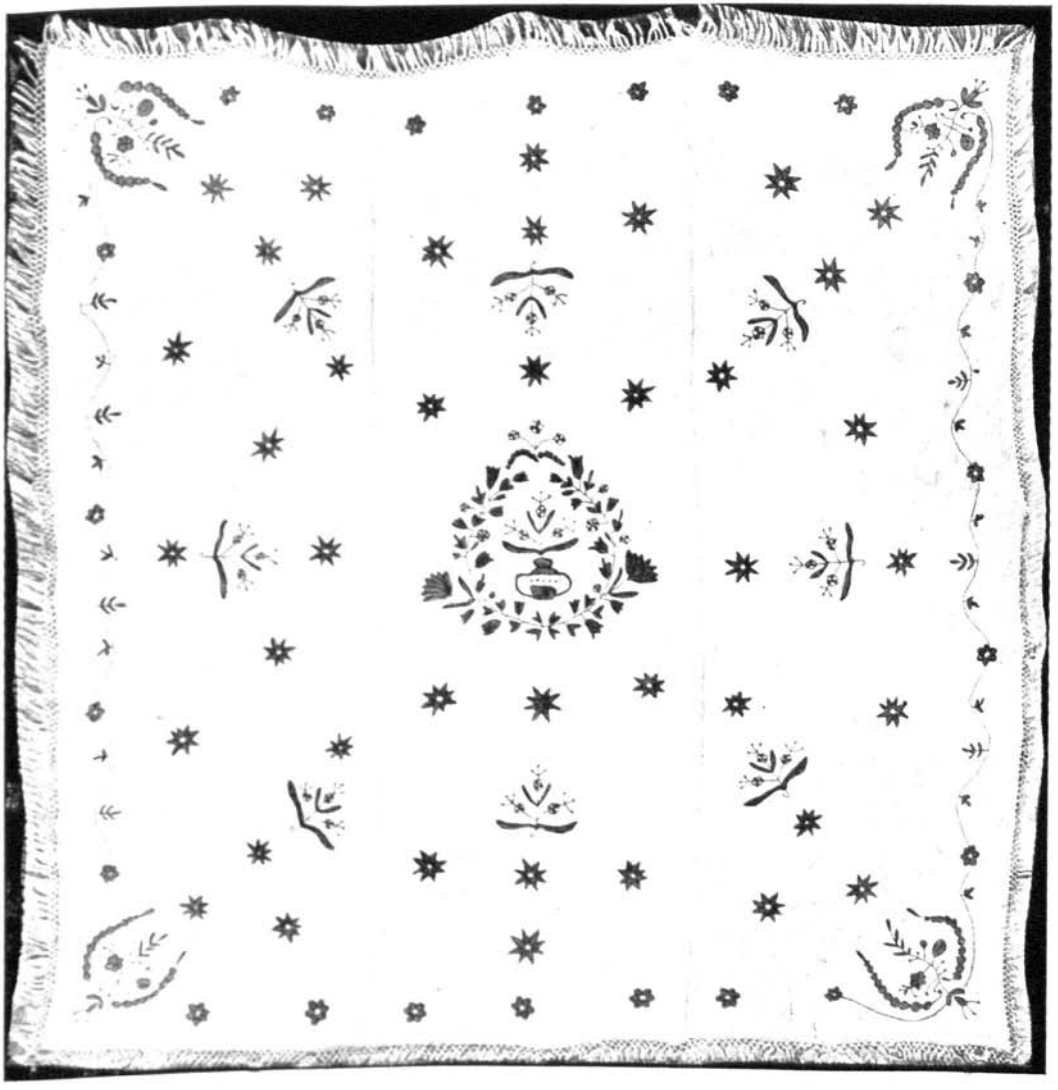
28. Derékaljvég-hímzés (Nagydevecser, SzD.) [Dv.].

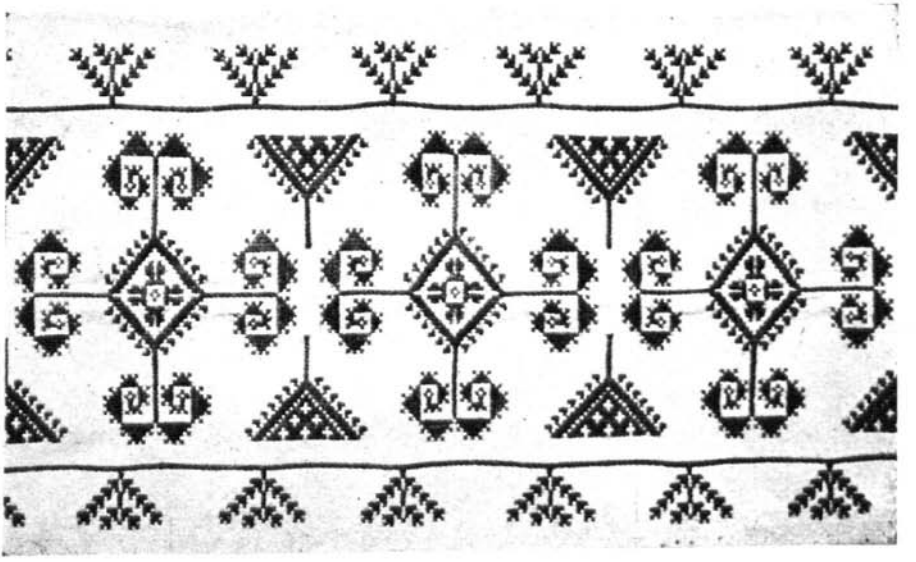
29. Párnavég-hímzés (Nagydevecser, SzD.) [Dv. J.

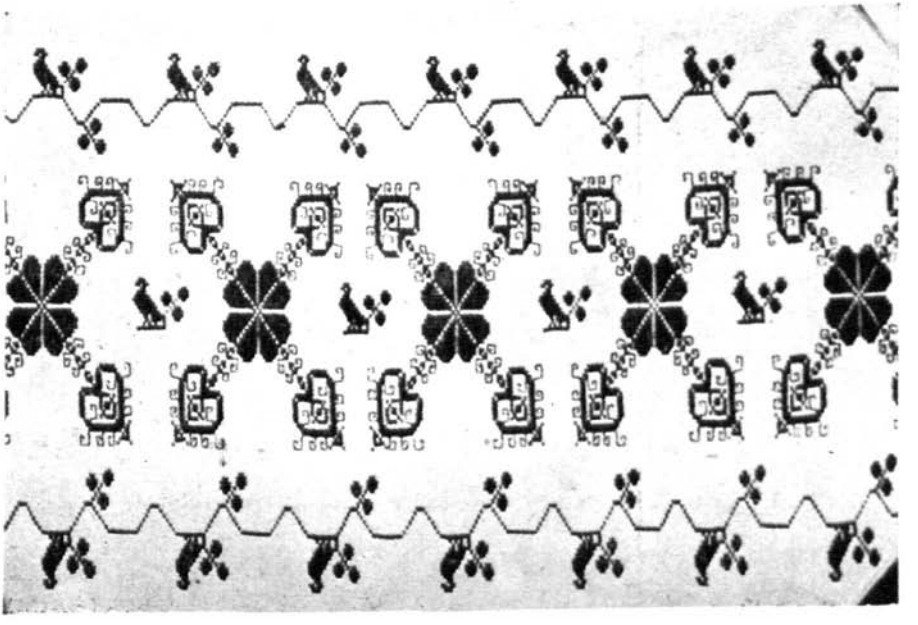
30. Párnavég-hímzés (Nagydevecser, SzD.) [Sz. 9]

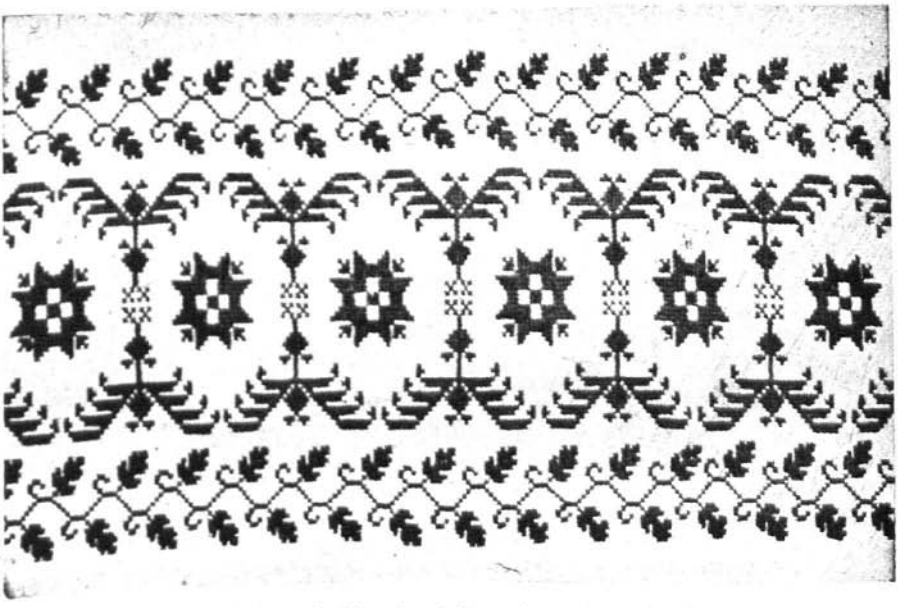
31. Hímzett abrosz (Nagydevecser, SzD.) [Szabó T. A. tulajdonában].

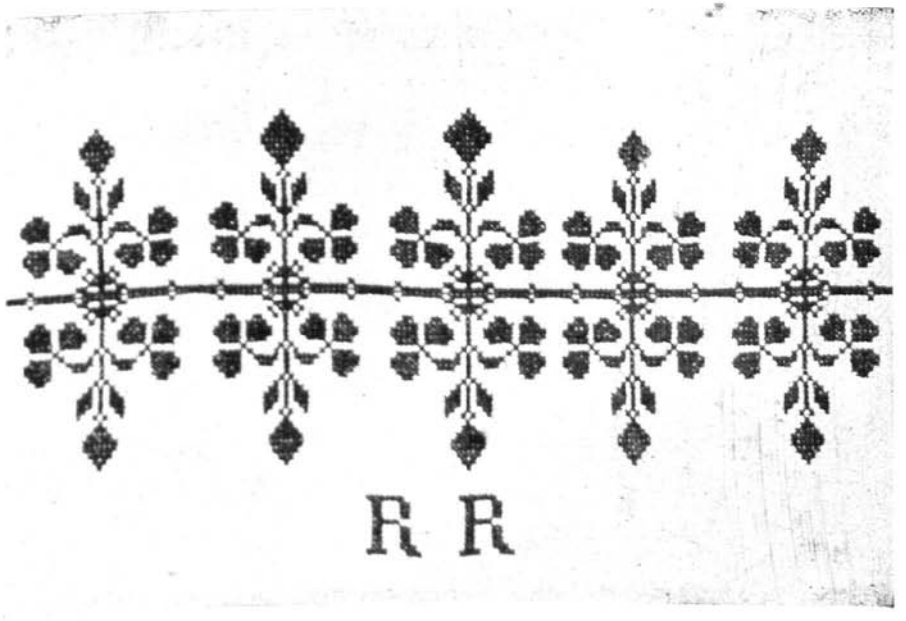
32. Párnavég-hímzés (Szásznyíres, SzD.) [Dv.].

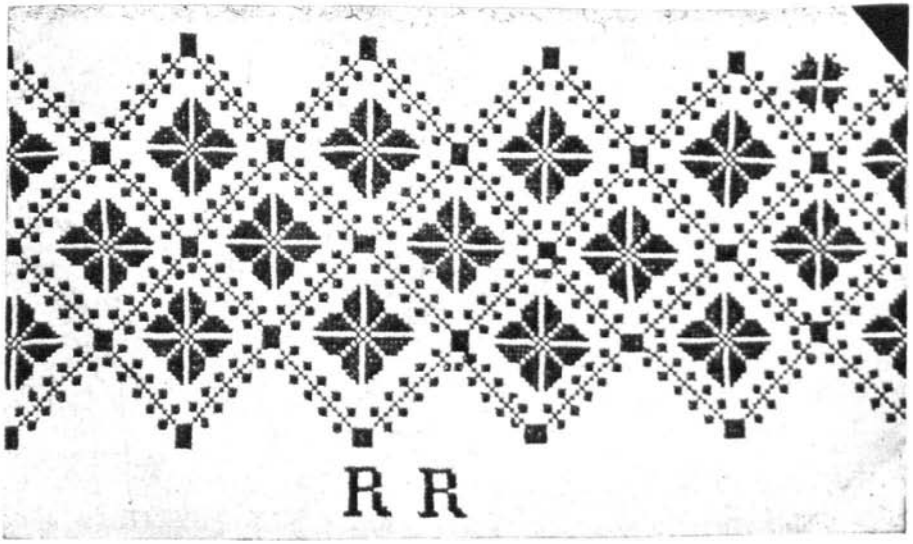
33. Párnavég-hímzés (Szásznyíres, SzD.) [Dv.].

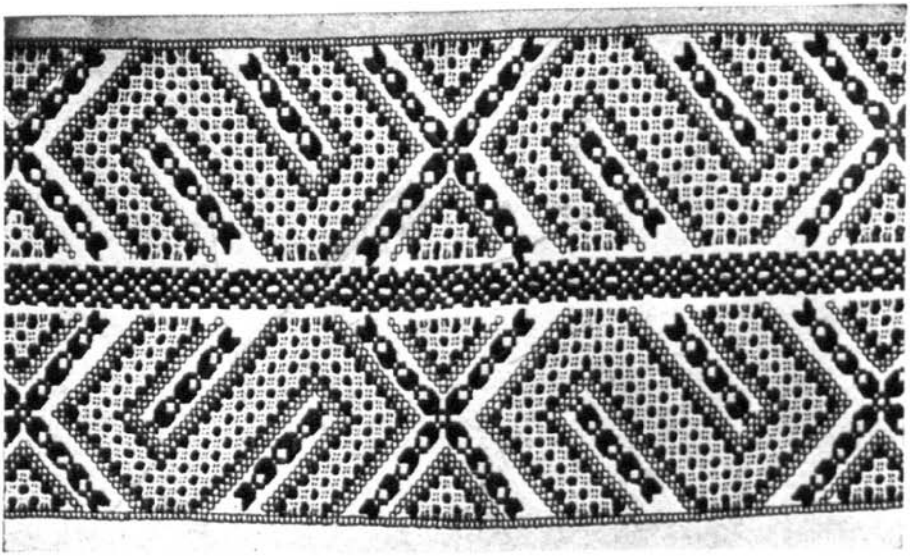
34. Párnavég-hímzés (Szászsyíres, SzD.) [Dv.]

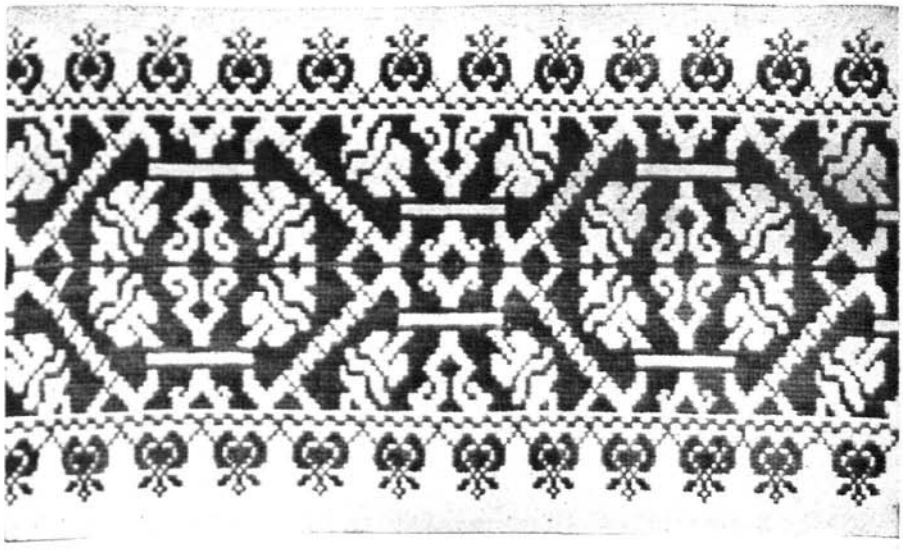
35. Párnavég-hímzés (Bálványosváralja, SzD.) [Dv.]

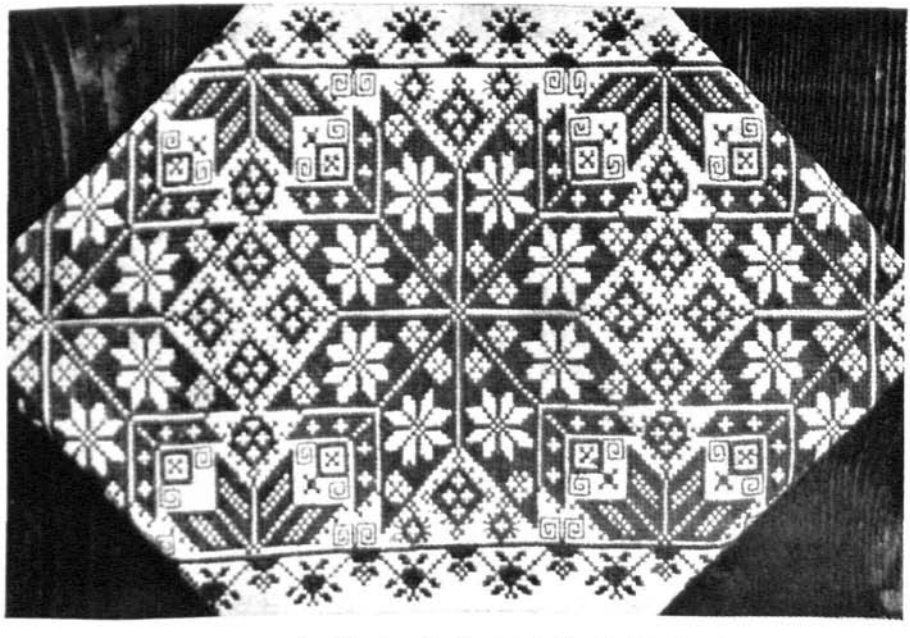
36. Párnavég-hímzés (Bálványosváralja, SzD.) [Dv.].

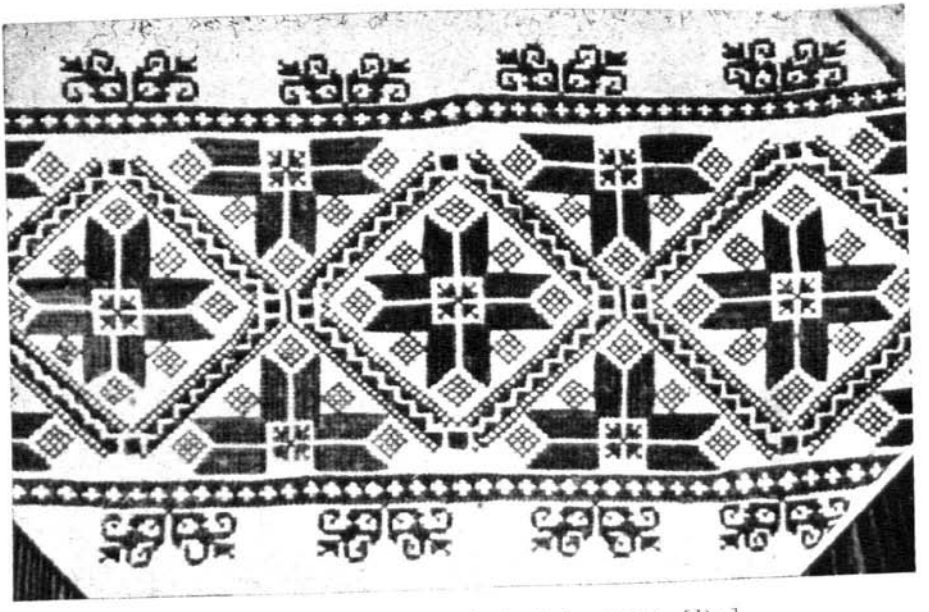
37. Párnavég-hímzés (Apanagyfalu, SzD.) [Dv.].

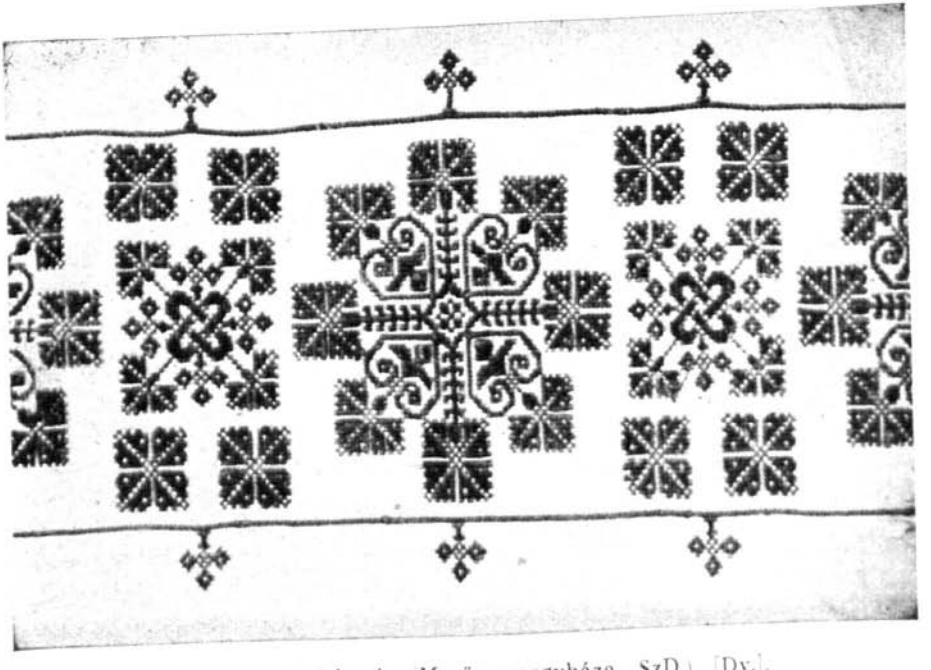
38. Párnavég-hímzés (Apanagyfalu, SzD.) [Dv.].

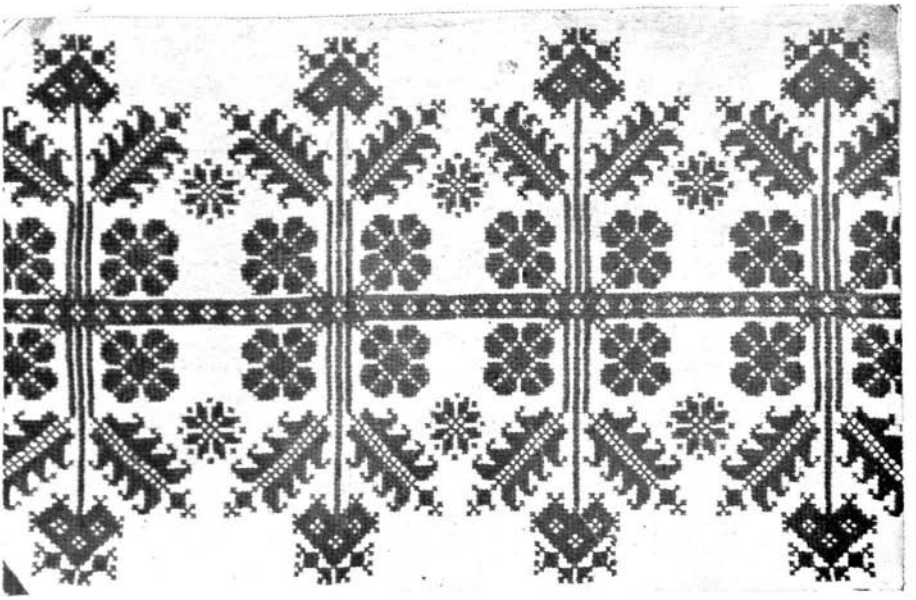
39. Párnavég-hímzés (Sajóudvarhely, SzD.) [Dv.].

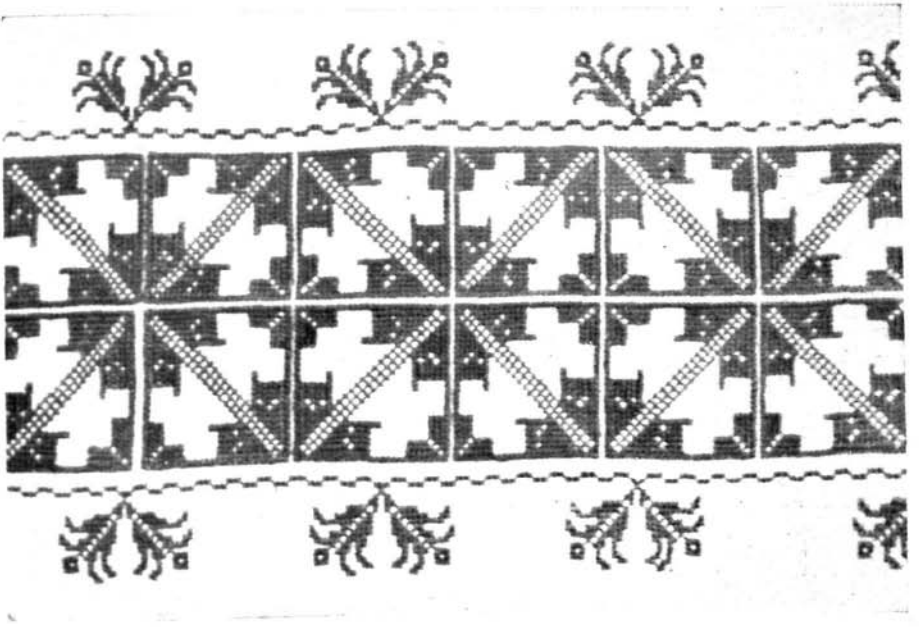
40. Párnavég-hímzés (Sajóudvarhely, SzD.) [Dv.].

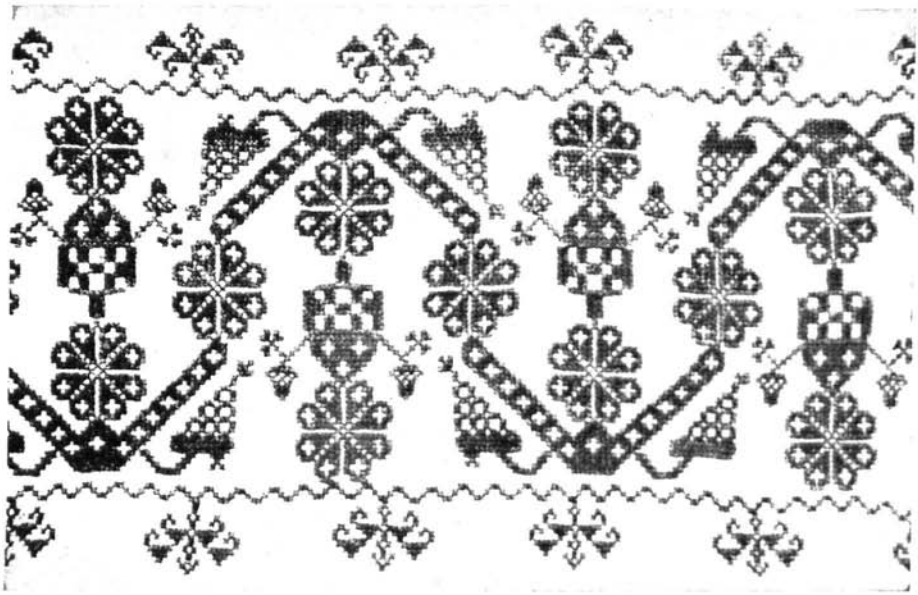
41. Párnavég-hímzés (Mezőveresegyháza, SzD.) [Dv.].

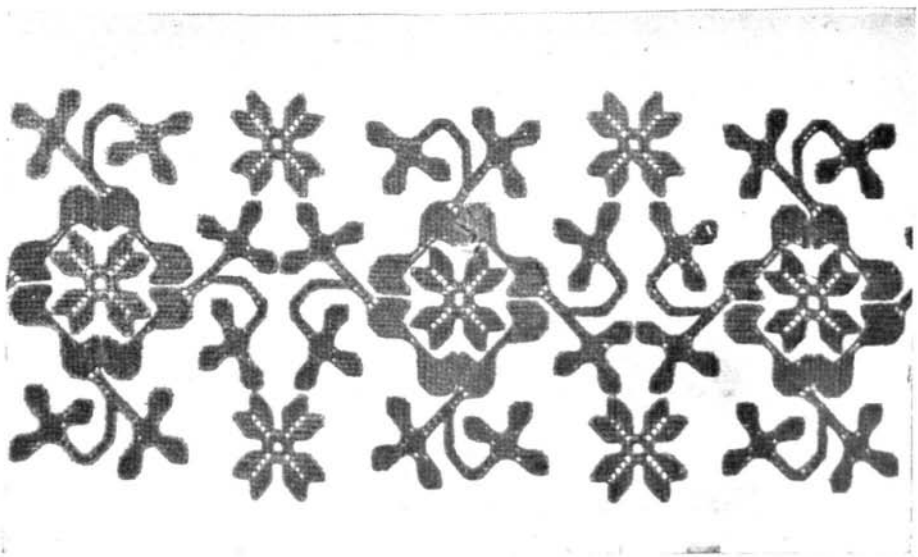
42. Párnavég-hímzés (Mezöveresegyháza, SzD.) [Dv.].

43. Párnavég-hímzés (Mezöveresegyháza, SzD.) [Dv.].

44. Párnavég-hímzés (Mezőveresegyháza, SzD.) [Dv.].

45. Párnavég-hímzés (Mezőveresegyháza, SzD.) [Dv.].

sok változatával találkoztunk már, s mezőségi testvéreiről Szépkenyerűszentmártonból, Vicéről és Pujonból tudunk.[7] A búzai minta is ugyanolyan finom, aprólékos és részletekben dús, mint említett társai, s mint ezek, mesterkenélküli. Piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrottal) hímezték. Mérete 57×20 cm, tehát az említetteknél valamivel szélesebb.

Fűzérmintát mutatunk be a 11. képen is, de nem kötött technikával dolgozottat, mint amilyen az előbb leírt hímzéspéldány volt, hanem — a szabadrajzú mezőségi hímzések modorában — láncöltéssel és margitöltéssel készültet. Típusban közel áll ez a munka a legtöbb példányban Keszüből bemutatott vaskos, elnagyolt hímzés-félékhez.[8] Mintájával csaknem egyezik a Néprajzi Múzeum egy Székelykocsárdról származónak jelzett hímzése,[9] amelynek téves eredethelymegjelölése e feltűnő egyezés alapján is kétségtelen, s amelyet bizvást mezőségi munkának tekinthetünk. Mint e búzai hímzésen, azon is egyetlen vaskos szár a fűzér, s egyben a minta gerince; ebből ágaznak ki az aránytalanul megnövekedett, szétterjedt virágok, míg ezekkel ellentétben a levelek és bimbók jobbára elvesztek, illetőleg kacsokká csökevényesedtek. Ez a vaskos, hullámvonalas szár kedvelt eleme a mezőségi hímzésmintáknak. Vicéről származó példányait a Néprajzi Múzeum gyűjteményéből már korábban közöltük.[10] Nemcsak a középminta mutat feltűnő hasonlatosságot az említett székelykocsárdi jelzésű múzeumi hímzéssel, hanem a mesterke is. Azon is a lezáró csík felett húzódó hullámvonal minden második csúcsából növeszt ki a hímző egy-egy virágot. A búzai hímzésen többfélét is. — A piros gyapjúval, lánc- és margitöltéssel hímzett párnavég-minta arányai is a Mezőségen szokásosak: 85×21 cm, a középcsík 11, a mesterke egy-egy csíkja 3.5 cm széles.

Még inkább vaskosnak és elnagyoltnak mondható a 13. képen bemutatott párnavég, amelyen — a mezőségi munkára jellemzően — egyetlen nagy virágbokor tölti be az egész díszítendő felületet, mint ahogyan azt már az előzőkben többízben láttuk.[11] Mint ezek, mesterkenélküli ez a minta is. A hímző itt is, az egyes díszítményrészek megnövelésével, folthatásra törekszik. A nagy idomok tagolatlanok, s részben le is váltak már a szárakról; ebben a minta másutt tapasztalt szétesési folyamatának kezdeteit láthatjuk. Az apróbb díszítőelemek részletezők és nem egyszerűsödtek még kacsokká. A piros pamuttal hímzett minta körvonalai láncöltéssel, felületei margitöltéssel dolgozottak, mérete 54×26 cm.

A Feketelakról a gyűjteménybe került hímzések közül mindössze egy képviseli a mértanias minták bizonyára e községben is kedvelt típusát (12. kép). Hasonló csillagminták meglehetősen általánosak. Ami e példány helyi jellegére vall, az a keresztöltéses és vagdalásos technikák együttes alkalmazása. Itt — eléggé szokatlan módon — mindössze a mesterke vagdalásos. Ezt a középmintától egyenes csík választja el, amely egy helyen megtörik: a hímző hibás számítása következtében a középminta túllépte az eredetileg megszabott keretet. Egy másik egyéni következetlenséget is látunk még e

[7] Bemutattuk 3. közleményünk 21., 41. és 42. képeként.
[8] L. ehhez 2. közleményünk 19—21. és 24—27. képét.
[9] Közöltük id. munkánk 74. ábrájaként.
[10] Uo. a 48. és 49. á.
[11] L. ehhez 2. közleményünk 21., 22. és 23., meg 3. közleményünk 28—29. képét.

hímzéspéldányon, amennyiben az egyik szélen a háromszögalakú vagdalásos díszítmények felső csúcsából kétfelé ágazó kettős levélke nő ki; ez azonban mindössze két szélső idomon van meg, a többin hiányzik. A hímző eredeti elgondolása bizonyára az lehetett, hogy valamennyi vagdalásos háromszög fölé hímez ilyent, de ettől az ötletétől később ismeretlen okból eltért. Nem gondoljuk, hogy evvel megkülönböztető tulajdonjegyet óhajtott volna munkájára tenni, mert ilyen tulajdonjegy-szerű alakulatot — ugyancsak a hímzés szélén — találunk. Itt ugyanis a középső sor szélső csillagja alatt és fölött egy-egy kék kereszt-alakú jegyet látunk, amely a vörös fonállal készült hímzésből nyomban kiütközik. Valószínűleg a tulajdonjelzés célját szolgálja az az — egyébként értelmetlennek látszó — virágszár-szerű kis díszítmény, mely ugyanezen oldalon a szegély csíkjából a közép irányában nő befelé. A hímzés keresztöltéses (szálánvarrottas) részei — mint jeleztük — piros, vagdalásos felületei pedig fehér pamuttal hímzettek. Hossza 62, szélessége 24.5 cm, egy-egy mesterkére ez utóbbi méretből 2.5 cm esik.

A 14. képen újra fűzérmintát mutatunk be; ehhez hasonlót korábban Vicéről közöltünk.[12] A levelek itt valamivel tagoltabbak, illetőleg felületük áttörtebb, mint amazon a munkán; ezáltal a hímzés összhatása könnyedébb. Művészi szempontból viszont hibáztathatjuk azt, hogy a hímző itt egyenes, merev szárakból növeszti ki az oldalsó virágokat. A szárak kivarrásánál jellemzően mezőségi hímzőmód alkalmazását látjuk: a minden második kockányi felület üresen hagyását. Az ehelyütt általánosan kedvelt zegzúgvonalas elválasztó-csík felett azonos ismétlődő virágbokrok alkotják a szokottnál aránylag szélesebb mesterke-szegélyt. A piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrottal) készült munka hossza 59, szélessége 24 cm; ebből a középminta szélességére 13, egy-egy mesterkére pedig 5—5 cm esik.

Két színnel, kékkel és pirossal, s keresztszemmel (szálánvarrottal) hímezték a 15. képen látható párnavéget. Minthogy a hímzéshez fényes fonalat használtak, nyilván olyan újabb munka, amely azonban egészen a régi minta és szerkezet modorában készült. Tanulságos ezt a munkát egy Vicéről származó, tőlünk közölt[13] hímzéssel egybevetni. Azt látjuk, hogy a két minta teljesen azonos volta ellenére az összbenyomás igen különböző. Ez abból adódik, hogy a díszítmények közötti szabad tér egyiknél több, mint a másiknál, ennélfogva a vicei hímzésen a részek lazábban látszanak egymásbakapcsolódni, mint a feketelakin. Evvel szemben ott a méretek kétoldalán itt hiányzó térkitöltő elemeket látunk. A vicei minta teljesen betölti a középcsík díszítendő felületét, a feketelaki pedig nem. A mesterkét elválasztó zegzúgvonal, s maga a mesterke mintája is ugyanaz a vicei példányon, de ott még nem történt meg a virágbokroknak a középminta tengelyéhez való igazodása. Éppen azért, ott még sűrűbben követik egymást a virágbokrok, mint itt. A hímzés mérete 50×19 cm, a középminta szélessége 12, a mesterkéé 3.5—3.5 cm.

Egyedülálló, különleges minta a 16. képen közölt kézimunkáé. Minden

[12] 3 közleményünk 36. képeként.
[13] L. 3 közleményünk 33. képét.

valószínűség szerint a Mezőségen kedvelt kettősfűzéres minta széteséséből adódott, olymódon, hogy a virágok körül bezáródó körök képződtek a fűzér részeiből. Hasonló alakulásmenetnek egy korábbi állomását már egy vicei hímzésen megfigyelhettük.[14] Ezen átalakulás folyamán rendeződhettek a szélek felé növekvő kehelyvirágok is az itt látható helyzetbe, holott eredeti állásuk bizonyára hasonlított az egy másik vicei hímzésen láthatóhoz.[15] Mind e feltehető hasonlóságok és rokonítások ellenére is tagadhatatlan, hogy ez a feketelaki hímzés sok új ötlettel, eredeti gondolattal gazdagította a közös mintakép mustráját. Megint becses és jellemző példa ez a munka arra, hogy az akaratlanul félremagyarázott, vagy tudatosan átalakított minták és díszítmények, ha művészi készséggel megáldott hímző kezébe kerülnek, merőben új mintává, új díszítőelemekké fejlődhetnek. A középső virág csillaggá növekedése, s a fűzér leveleinek egyidejű elhullása folytán merőben új, eredeti mustra keletkezett. A közbeékelődő elemek új járulékoknak látszanak, amelyek térkitöltő szerepükben más mezőségi hímzésen is előfordulnak. — A munka piros pamuttal, a szabadrajzú mezőségi munkákon szokásos öltéstechnikákkal hímzett; mérete 87×18 cm.

Érdekes és egyedülálló minta az ugyancsak feketelaki, 17. képen közölt hímzés is. Ismétlődő eleme, az egyoldalt hajló, asszimetrikus virágág, a szabadrajzú mezőségi hímzések némelyikén is előfordul.[16] Mint azok is, tisztára úrihímzés-jellegű minta, amelynek népi járulékos elemei a díszítmények közé ékelődő térkitöltő formák. Ez utóbbiak nem egyebek az e vidékbeli hímzéseken előforduló „fenyőágas" négyszögek felénél, amelyek azonban stílusban igen jól illeszkednek a minta fődíszítményéhez, amelynek szintén alkotóelemei. Hogy e díszítmények szálszámolásos technikával való dolgozása is felsőbb társadalmi osztályoktól való átvétel-e, vagy népi átalakítás, hasonítás eredménye-e, ezidőszerint eldönteni nem tudjuk. Ilyen módon dolgozott, hasonló mintázatú úrihímzést ugyanis nem ismerünk. A díszítményeknek egy középtengely kétoldalán való elhelyezkedése azonban kétségkívül helyi vonás. A keresztöltéssel (szálánvarrottal), piros pamuttal hímzett, mesterkenélküli párnavég mérete 59×22 cm.

Nagydevecser meglehetősen nagyszámú hímzéssel van a gyűjteményben és a kiállítási anyagban képviselve (18—31. kép). Ez az anyag — mint alábbiakban látni fogjuk — ugyanannyira változatos, mint amennyire jellemzően mezőségi, s egyben az eddig tárgyalt típusokhoz kapcsolódó.

Ismertetésünket ezúttal is a kötött technikájú, mértanias mintájú hímzéseken kezdve, a 18. képen látható munkát vesszük szemügyre. Itt egy középtengelyes elrendezésűvé vált mintát látunk, amelynek mértanias elemei közé már növényi részletek vegyülnek; mesterkéje elmaradt, vagy talán beleolvadt a mintába. Erre engednek következtetni a virágtövek kinyúló végei. A középső virágok négyszögalakja, valamint az együvé nem tartozó, különböző jellegű elemek elkeverése az erdélyi szász hímzések egyes csoportjaira emlékeztet. A szász munkákon szokatlan, aprólékos, finom kidolgozás azonban már a Mezőséghez tartozónak bélyegzi ezt a

[14] A Néprajzi Múzeum gyűjteményéből közöltük id. munkánk 50. ábrájaként.
[15] Uo. 51. ábra.
[16] Uo. 45. és 46. ábra.

munkát. — A munkát piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrottal) hímezték, mérete 59×24 cm.

A 19. képen — a szokott kivitelben és elrendezésben — újra a jólismert csillagmintát láthatjuk. A középmintától független, erősen mezőségi jellegű mesterke a helyi ízlés jegyében fogant. A hímzés arányai is az e vidéken szokásosak: hossza 57, szélessége 24 cm, egy-egy mesterkecsíkra 3 cm. esik. A hímzést piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrottal) dolgozták.

Ugyancsak ismert a 20. kép — tudomásunk szerint — csupán a Mezőségre korlátozódó mintája. Egy ehhez nagyon hasonló hímzéspéldányt egy vajdakamarási lepedőszélről mutattunk volt be, egy másikat pedig Szépkenyerűszentmártonból.[17] A vajdakamarásitól e minta főként a középső négyzetek kitöltésének módjában tér el, s abban is, hogy ott csupán kettős, itt pedig hármas és négyes sorokban dolgozták a felületkitöltő vagdalásos részeket. Mindamellett persze kétségtelen, hogy ugyanazon mintakép nyomán keletkezett mind a két munka. A mesterke-mustra a nagydevecseri hímzésen jellemzőbben mezőségi, mint a vajdakamarásin, egyrészt, mert kisebb, másrészt azonban díszítményei is az itten gyakoriak. A szépkenyerűszentmártonival ez a minta csaknem azonos, mindössze a nagy négyszögek keretének szintén negatív mintázata eltérő. A piros pamuttal hímzett részek keresztöltéssel (szálánvarrottal), a vagdalásosak fehér fonallal készültek. A párnavég hossza 65 cm, szélessége 24 cm; ebből 3—3 cm esik egy mesterkecsíkra.

Tisztára mértanias csillagminta a 21. képen látható, amennyiben egyetlen nagy, széles mustra tölti be a díszítendő felületet. Mesterkéje elmaradt. A hímzéses és az üresen hagyott felületek közötti arány s e kettőnek váltakoztatása igen kellemes. E hímzésnek nem annyira mintázata, vagy elrendezése, mint inkább változatos technikai kivitelezése érdemel figyelmet. A nagyobb csillagok keresztöltéssel (szálánvarrottal) hímzettek, egyes részeiken a jellemzően helyi kitöltésmóddal úgy, hogy minden második kockányi hely hímezetlenül hagyásával áttört hatást érnek el. Mind ezeket, mind pedig a szélső, szabadonálló csillagokat piros pamuttal hímezték, de ez utóbbiakat laposöltéssel. A csillagokat összekötő rézsut-vonalak vagdalásosak, mégpedig a (képen sötétebbnek lásztó) belső részük piros pamuttal, a perem felé esők viszont kenderfonállal dolgozottak. A színeknek és öltésmódoknak ez a különbözősége nyilván a hímző egyéni leleményességét dícséri (Mérete 62×17 cm).

A 22. kép mintája — középtengelynélküli változatban — Erdély-szerte ismeretes. Ez a devecseri munka annyiban tér el azoktól, hogy erőteljesen megvont középtengelye mintegy két részre szakítja a mintát. Sőt a középvonal önálló mintacsíkká szélesedik, amelynek negatív-mintájában a szegélycsíkok zegzúg-mustráját ismerjük fel. Ez a minta annyiban tér el a kötött technikájú mezőségi típustól, hogy részletei vaskosak, erőteljesek; az egész munka a szokottnál sűrűbb. A mesterke viszont itt is feltűnően apró és finom. A piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrottal) hímzett

[17] L. 2. közleményünk 4. és 3. közleményünk 12. képét.

párnavég hossza 57, szélessége 21.5 cm, a középcsík 16 cm, egy-egy mesterke kb. 2.5 cm-nyi.

Derekaljvég díszе lehetett a 23. képen látható hosszú hímzéscsík. Itt is pirossal hímzett részletek váltakoznak fehér vagdalásokkal. Az előbbiek közül a középminta tömör felületei laposhímzéssel töltettek ki, a vagdalásos négyszögeket pedig kocka-sorral varrták körül. A két szegélycsík és a mesterke piros pamuttal, de keresztöltéssel (szálánvarrottal) készült. A vagdalásos négyszögek közötti minták a felismerhetetlenségig elrajzolódtak, talán valamely virágtő ismétléséből keletkezhettek. A munkát jellemzően mezőségi arányai is e terület sajátos munkáinak csoportjába sorolják. Hossza 100, szélessége 10.5 cm, a mesterke nem több 1.5—1.5 cm-nél.

A 24. kép mintájának rokonait a Felső-Marosmentéről[18] és — mezőségi területéről — Vicéből[19] ismerjük. Valamennyi közül ez a nagydevecseri minta a legépebb, rajza legteljesebb, arányai a legszebbek. Részleteinek megmintázása is kifogástalan. Jellemzően mezőségi benne egyes részleteknek kellemesen változatos áttört hatása; ezt minden második kockányi vászonterület hímezetlenül hagyásával érték el. A fogazott elválasztó-vonal és a nagyon finom, aprólékos mesterke is sajátosan helyi jellegű. A párnavéget piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrottal) hímezték. Hossza 55 cm, szélessége 23 cm, egy-egy mesterkéje 2 cm széles.

A középtengelyes elrendezés a 25. kép mintáján is bizonyosan utólagos. Egy feltehető korábbi változaton a négyzetek tömör, összefüggő felületet képezhettek, a mellettük látható, itt értelmetlenné csökevényesedett elemeket pedig a virágokat valamikor összekötő száraknak tekinthetjük. A minta szétesésével, az elemek széttolódásával tehát itt is kezdetét vette a díszítmények eltorzulása, átalakulása. Az egész minta, annak ellenére, hogy levegős, mégsem részletező. Érdekes a fogazott elválasztó-vonal, s az aprólékos, részletező mesterke-díszítmény. A munkát piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrottal) hímezték. Hossza 53, szélessége 17 cm, amiből 12 cm esik a középcsík és 2.5 cm egy-egy mesterke szélességére.

Az Erdély-szerte kedvelt, helyenként „három rend rózsás"-nak nevezett mustra devecseri változatát mutatjuk be a 20. képen. A minta itt levegős, rajza világos, jól tagolt és részletező. A mesterke — amely stílusban meglehetősen elüt a középmintától — helyi sajátosságokat tüntet fel: az itt szokásos fogazott elválasztó-vonalon nagyon finom, könnyed, apró díszítmények sorakoznak. A hímzés egyik szélén tulajdonjegyet látunk. A párnacsúpot piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrottal) dolgozták. Hossza 58, szélessége 21 cm, ebből a középminta 16, egy-egy mesterke kb. 2 cm széles.

Az eddig ismertetettektől merőben eltér a 27. kép mintája. Minden bizonnyal régi úri kézimunka szolgálhatott mintaképül annak a paraszti hímzőnek, aki elsőízben sorolta mustrái közé. A gondosan szemmeltartott arányok, a nagyon finom részletek, a rajzbeli tökély egyaránt csodálatraméltó. Az ismétlődő nagy díszítmények közé kisebbek ékelődnek, amelyeknek felső és alsó részein, a korábbi változatokon valószínűleg összefüggtek

[18] Közöltük id. munkánk 34. lapján, 106. á.
[19] L. ehhez 3. közleményünk 32. képét.

egymással. Szétválásuk kétségtelen jele a minta középtengelyes elrendezés felé való haladásának. Helyi jellegre mindössze az áttörésszerű hímzésmód — minden második vászonkockának hímzetlenül hagyása — vall. Az aprólékos, részletező minta mesterkenélküli. Hossza 58, szélessége 13 cm; piros pamuttal keresztöltéssel (szálánvarrottal) hímzett.

A 28. képen bemutatott derékaljvég mustrája annyira elrajzolódott, hogy ha nem ismernők e minta épebb változatait, nem ismernők fel típusjellegét. Kétségtelen azonban, hogy ez a minta is azoknak a jellemzően mezőségi hímzéseknek a csoportjába tartozik, amelyeknek tengelye egyetlen vaskos hullámvonalas szár, s ennek kétoldalából nőnek ki a virágok. Ilyen minta épebb változatát Vicéről ismerjük a Néprajzi Múzeum gyűjteményéből,[20] továbbá Fejérdről és Magyarpalatkáról az itt leírt gyűjteményből, valamint Szépkenyerűszentmártonból magántulajdonból.[21] Az elrajzolódás és leegyszerűsödés természetesen hátrányosan befolyásolja a minta művészi értékét. A hímző pongyola munkájának tulajdonítható, hogy nem dolgozta ki egyöntetűen a minta egyes részleteit, így pl. a szár hajlatai is igen egyenlőtlenek. A belőle kinövő kétféle virág sem váltakozik szabályosan. Érdekes, hogy a hímző a középmintát a két szélen még egyszer megismétli: a vékonyabb hullámvonalas szárakból apróbb virágokat, leveleket növeszt. Ez a két szélső szegélyinda valószínűleg úgy jött létre, hogy a hullámvonalas mesterke alakult át szárrá, olyan módon, mint ahogyan azt a hasonló középmintájú fejérdi hímzésen láthattuk. Ismét rá kell tehát mutatnunk arra a jelenségre, hogy a széthullás, elváltoztatás, sőt a megnemértés késői állapotában levő mustra már magában hordja egy új művészi elgondolás csiráit. — A munkát kékkel és pirossal hímezték, s még eggyel több színhatást értek azzal az eljárással, hogy a virágok minden második szirmát hímzetlenül hagyták. A tökéletlenségében is igen érdekes mintát a szabadrajzú mezőségi hímzéseken szokásos öltéstechnikákkal készítették. Hossza 71, szélessége 26 cm.

Erdély más tájairól is ismerjük a 29. kép mintájának változatait.[22] A devecseri hímzésen feltűnik, hogy a tulajdonképpeni minta két szélén, fenn és lenn, szervesen oda nem tartozó, mintegy kettészelt díszítményrészeket látunk. Ezek mibenlétét talán avval magyarázhatnók, hogy a középmintát ezekkel akarták megnöveszteni, szélesíteni. Könnyen elképzelhető e mintának továbbfejlődése középtengelyes elrendeződés felé a virágokból kiágazó vízszintes szárak hangsúlyozása révén. Újra azt tapasztaljuk, hogy a mesterkében és az elválasztó sávban domborodnak ki erőteljesebben a helyi vonások. Ezek az apró, finom, részletekben gazdag, könnyed díszítmények lényegesen különböznek a középminta nagyobb, tömör és meglehetősen tagolatlan foltjaitól. A piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrottal) hímzett párnavég hossza 55, szélessége 20 cm; egy-egy mesterkecsíkja pedig mindössze 2 cm-nyi.

Jellemzően és kizárólagosan mezőségi minta a 30. kép kettősfűzérmintája. Testvéreit — a Néprajzi Múzeum gyűjteményéből — Vicéből és

[20] Bemutattuk id. munkánk 48. és 49. ábrájaként.
[21] L. 1. közleményünk 4., majd 2. közleményünk 19. és 3. közleményünk 26. képét.
[22] A Szilágyságból közöltük id. munkánk 13. és 14. ábrájaként.

Pujonból ismertettük.[23] E devecseri munka elemei, részei között még nem tolódtak el az arányok, szemben az említett két hímzéssel. Mindössze a fűzér csúcspontjain lévő virágok kiemelkedéséből, kezdődő megnövekedéséből következtethetünk az alakulás elkövetkezendő menetére, mely a két említett hímzés nyomdokait fogja — minden bizonnyal — követni. A középső virág megnagyobbításával ugyanazt a felületkitöltésre irányuló igyekezetet szolgálta a hímző, amit a másik két munka készítője avval ért el, hogy a fűzérből növesztett a közép felé virágokat. A piros pamuttal dolgozott munkán a virágoknak itt is csak minden második szirmát hímezték ki; ezáltal a minta levegősebbé, a rajz pedig világosabbá válik. A szárak, körvonalak láncöltésesek, a felületeket margitöltéssel töltötték ki. A párnavég hossza 55, szélessége 22.5 cm. Mint e mintatípus többi változata, ez a példány is mesterkenélküli.

A nagydevecseri hímzések sorát a 31. képen látható abrosz bemutatásával zárjuk. Ez a 164×175 cm nagyságú terítő újra jellemzően helyi darab, amely mind az elrendezés, mind az egyes díszítőelemek tekintetében rokonságot tart az általunk bemutatott többi mezőségi abrosszal, s némely párnavég-mustra részletével is. Itt is csupán két szemközt fekvő szél mentén húzódik a szegély, mint ahogy azt egy magyarpalatkai abroszon láthattuk.[24] E szegélyező fűzér mintázatához nagyon hasonlót egy vajdakamarási, egy keszüi, valamint egy szépkenyerűszentmártoni abroszon is mutattunk be,[25] de legközelebb hozzá a Néprajzi Múzeum egy Pujonból származó abroszának szegélyfűzére áll.[26] Még azt a sajátosságot is megtaláljuk azon, hogy — mint itt — a szár a szembenézetben ábrázolt kerek virágok mögött fut tovább. E terítő sarokdíszítményei is igen hasonlók e devecseri abroszéhoz. Feltűnően gazdag középmintája nem népi eredetű; alighanem a református templomok úrasztali terítőinek ilyenfajta, virágfűzér-övezte közép díszítményeiben kell mintaképét keresnünk, mint arra már más esetben is rámutattunk.[27] Annál figyelemreméltóbb, hogy e világosan úri eredetűnek felismerhető elemek mennyire helyi jellegű megfogalmazásban lépnek itt elénk. Ez a virágkoszorú egyébként az előbb leírt párnavég (30. kép) virágaival egyezik. A fűzéren belül látható — renaissance-emlékezetű — virágváza feltűnően egyszerűsödött, s felső részét, a virágot, a hímző ötletesen helyezte el nyolcszor mintegy köralakban a terítő mezejében a középminta körül. Ezáltal összhangot teremtett a középdíszítmény és a többi mintaelem között. A térkitöltő virágok és csillagok, amelyek egymással és a többi díszítménnyel való kapcsolat nélkül, szabadon lebegnek a térben, szintén mezőségi jellegűek. Mindezt tekintetbe véve, meg kell állapítanunk, hogy, különösen térelosztás dolgában, de a nagyobb és kisebb díszítmények rajza, egymásközötti egyensúlya, s változatossága tekintetében is, e pompás összhatású abrosz a tőlünk eddig ismertetett mezőségi terítő-félék között első helyen áll.

A dési kiállításon szerepelt, Szászny íresről való hímzések itt bemu-

[23] Id. munkánk 50. és 51. ábrája.
[24] L. 2. közleményünk 16. képét.
[25] Uo. a 6. és 28., valamint 3. közleményünk 27. képeként.
[26] Vö. id. tanulmányunk 59. ábrájával.
[27] L. ehhez EM. 1942: 18. és 522. l.

tatott három példánya (32., 33. és 34. kép) annyiban egyezik egymással, hogy mindenik ritkás, levegős és piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrottal) dolgozott minta. Az eddig bemutatott mezőségi anyaggal való mintabeli rokonságuk kétségtelen. — A 32. kép hímzésének szélső, felébe vágott négyszögei ugyanilyen módon az elválasztóvonal felé fordítva ábrázoltattak egy vicei hímzésen.[28] Ezen a mértanias elemekből összetevődő mustrán kellemesen váltakoznak a nagyobb és kisebb díszítőelemek, s a körvonalak merevségének, apró kacsok, kiszögellések segítségével való enyhítését, megbontását célozzák. Újra a mesterkében domborodik ki erőteljesebben a helyi jelleg; ehhez hasonló, aprólékos és finom mustrát az eddigiek során többször láthattunk. A hímzés méretei: hossza 60 cm, szélessége 19.5 cm. egy-egy mesterkéje 2.5 cm. — A 33. képen közölt munka csaknem azonos avval, amit korábban Szépkenyerűszentmártonból közöltünk.[29] De míg amazon a fődíszítmény szabályos négyszög, addig itt a négyszögeket elnyujtották. Ott két-két madáralak ékelődik a díszítmények közé, itt viszont a szűkebb tér betöltésére egy is elegendőnek bizonyult. A kétoldali — a mesterke szerepét betöltő — csík szakasztott mása a szépkenyerűszentmártoninak. A munkát piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrottal) hímezték; hossza 66, szélessége 22.5 cm, a lezáró csíké 5—5 cm. — Nyilván a középtengelyes elrendeződés felé haladó mintát kell a 34. kép hímzésében látnunk, sőt az elemeknek a szélek felé tolódását is megfigyelhetjük már. Különös a mesterkét helyettesítő, kétoldali lezáró szegélyfűzér, amely, bár mintázatában más, elgondolásában hasonló egy szépkenyerűszentmártoni párnavéghímzést kétoldalt szegélyező fűzérhez.[30] Arányaiban, a középmintához való viszonyában ez a szegélycsík a mesterke szerepét viszi, amenynyiben a hímzés hossza 65, szélessége 20 cm, egy-egy fűzér pedig 4 cm széles. Minthogy most már két minta esetében láttunk ilyen mesterkét helyettesítő, lezáró szegélyfűzért, — amelyhez még az előbb leírt szászsnyíresi hímzés és annak szépkenyerűszentmártoni párján látható madaras szélt is hozzászámíthatjuk — ennek előfordulását nem tekinthetjük puszta véletlennek. Ezzel kapcsolatosan fel kell vetnünk azt az eshetőséget, hogy e két hímzés fűzérszegélye a mesterkének a középmintába történt beolvadása után alkalmaztatott.

Középtengelyes elrendezésű a 35. kép Bálványosváraljáról származó párnavége. A határozott rajzú, kevéssé tagolt díszítmények egészen összeolvadtak a középtengellyel, s belőle látszanak kinőni. Mesterkéje nincsen, s ennek megfelelően az igen apró, finom minta mindössze 12.5 cm széles. Hossza is megfelel az errefelé szokásosnak: 59 cm. A tulajdontjelző *R. R* betű az ily esetben szokásos helyre került. A munkát piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrottal) hímezték. — Kétségtelenül ugyanannak a tulajdonosnak kezéből került ki az az ugyancsak *R R* jelzésű és szintén Bálványosvárajáról való párnavég, amelyet 36. képünkön közlünk. Nagyon aprólékosan dolgozott, finom mintájával már Erdély más tájain, különösen a Székelyföldön találkoztunk. Nagyon hasonló, mértanias háló-

[28] L. ehhez 3. közleményünk 33. képét.
[29] Uo. 13. kép.
[30] Uo. 9. kép.

mintát a szépkenyerűszentmártoni hímzések sorában mutattunk be,[31] ott azonban a kereszteződési pontokon is van egy-egy, a többitől eltérő virág; ezáltal a mustra változatosabb emennél. A mesterke itt elmaradt. Érdekesnek találjuk e hímzéspéldányt azért, mert új darab; ezt az bizonyítja, hogy fényes pamuttal varrták, s igen gyatra, ritkás kivitelezésben. Mindamellett a hímző az egész magyar hímzésminta-kincs egyik legősibb jellegű mintáját alkalmazza: ez némely minta-típusnak csodálatosan szívós továbbéléséről tanúskodik, másfelől pedig egyes tájaknak, néprajzi egységeknek egy-egy régi mintához való szívós ragaszkodását igazolja. — A párnavég piros pamuttal, keresztöltéssel hímzett. Hossza 62.5, szélessége 18 cm.

Érdekes minta a 37. képen látható. A feltűnően széles és mintázott középtengely kétoldalán azonos hímzéscsík foglal helyet; ennek egyes elemei tükörképszerűen fordulnak egymással szembe, mások viszont nem. Ez a következetlenség szerkesztési hiba, s a hímző ügyetlenségéből adódott, de a minta összhatásában nem okoz zavart. Ezek az elemek, a fekvő *S*-alakok, egyébként általánosan kedveltek, igaz, alárendeltebb szerepben. Ilyenszerű, főelemként való alkalmazásukat a régi típusú ünneplő kalotaszegi férfiingek bő ujjainak szegélyén látjuk, mégpedig ugyancsak vagdalásos kivitelben.[32] De míg azok tiszta fehér fonállal készült mustrák, itt a fehér vagdalásos elemek szélét piros kockaöltés-sorokkal körítették, — mint azt korábban bemutatott munkákon is láthattuk — az üresen maradó felületeket apró, piros laposöltéses mintákkal töltötték be. Hasonló eljárást már egy magyarpalatkai párnavég hímzésén is láttunk, bár ennek mintázata eltérő.[33] Újra azt látjuk tehát, hogy ha egy vidéken bizonyos helyi stílus alakul ki és elevenen él, a hímző különféle mintákat is e stílus jegyében és azonos modorban kivitelez. — A hímzés hossza 63, szélessége 17.5 cm.

A 38. és 39. képen két olyan hímzést közlünk, amelyet — ha nem tudnók teljes bizonyossággal, hogy egyik Apanagyfaluról, másik Sajóudvarhelyről való — erdélyi szász munkának is tarthatnánk. A felső kép középmintája azok közé a tisztán renaissance-kori negatív-hatású hímzések közé tartozik, amelyet magyar nyelvterületen hiába keresnénk, s amelyet ily klasszikusan tiszta, úgyszólván minden elrajzolástól ment megformálásban csak az erdélyi szászság őrzött meg hímzésein.[34] A figyelmes szemlélőnek azonban mégis megmutatkoznak a hímzés helyi, mezőségi magyar sajátosságai. Ezeknek egyike az az alig észrevehető vízszintes vonal, mely hosszában, középen szeli ketté a mintát, s amelyben a kezdődő középtengely első nyomát láthatjuk, másika pedig a hímzés jellemző arányaiban mutatkozik meg. Mert a mesterke viszonylagos keskenysége — mint arra számtalan példán rámutattunk — e vidék jellemzője. De általánosságban is áll az, hogy az erdélyi magyarság hímzésein, a középmintához viszonyítva, aránylag keskeny a mesterke, a szászokén sokkalta szélesebb, s ezek a szász nyelvterülettel szomszédos magyar vidékeken, mint a Felső-Marosmentén,

[31] Uo. 10. kép.

[32] Malonyay Dezső: *A magyar nép művészete*. Bpest, 1907. I, 250 l. 380. kép, felülről az ötödik minta.

[33] L. ehhez 2. közleményünk 17. képét.

[34] Renaissance-mintájú szász hímzéseket közöl Sigerus Emil: *Siebenbürgisch-sächsische Leinenstickereien*. 3. Sammlung. Hermannstadt, 1922. VIII. tábla 38. és 46. minta.

szélesednek el a magyarok kezén is, nyilván szász hatásra. — A hímzés hossza 62, szélessége 16.5 cm, a mesterke 3—3 cm.

Méginkább szász mintájú a 39. kép hímzése. A különböző stíluskörökbe tartozó, egymással semmiféle kapcsolatban nem lévő, kisebb-nagyobb díszítmények szervetlen egymás mellé helyezése, a merev és gyakran negatívhatású mintaelemek kizárólagosan az erdélyi szász hímzéseken fordulnak elő.[35] A feltűnően apró, finom és keskeny mesterke itt újra a helyi jelleg egyetlen képviselője, avval a vékony vonalból álló elválasztócsíkkal együtt, amely a szászok sokszor ujjnyi széles és mintás ilyen szegélyvonalától élesen elüt. — A piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrottal) készült hímzés hossza 48, szélessége 27 cm, egy-egy mesterkéje 2.5 cm.

A 40. képen látható sajóudvarhelyi párnavég mintázata evvel szemben inkább magyar szellemben fogantnak látszik. Mintája egységesen elgondolt, egyszerű és világos, könnyen áttekinthető és levegős. Mindössze a negatív mintázatú négyszögek idegenszerűek, bár e vidéken, mint az előbbiekben láthattuk, nem ritka az ilyen megoldás — s méginkább nem az aránylag széles és ugyancsak negatív mintázatú szélső elválasztóvonalak alkalmazása. Ilyen széles és mintás, — különösen negatív-mintás — elválasztóvonalak a szász mintákon szerepelnek, s erdélyi magyar nyelvterületen, a torockai hímzés kivételével, sehol sem fordulnak elő, s a mezőségi munkákon sem találkoztunk velük ezideig. Művészi szempontból igen jó megoldás a sűrűn hímzett csillagok, félig tömör keretnégyszögek és ritkás, laza kis kockák összessége. Az utóbbiak az e vidéken kedvelt, minden második kockányi területet üresen hagyó hímzőmód eredményei. A mesterke újra sajátosan helyi: keskenysége, aprólékos, finom, s erősen tagolt mintája minden tekintetben jellemzően mezőségi. A piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrottal) hímzett párnavég hossza 51.5, szélessége 20 cm, egy-egy mesterkéje 3 cm.

Végül öt, Mezőveresegyházáról származó párnavéget közlünk: ezek, mint valamennyi eddig tárgyalt község hímzés-kincse, mintázatban is, kivitelben is igen változatosak, mégis, mindegyik rokon a vidék más falvaiból előkerült kézimunkáival.

A 41. kép mintájának újra némi szász íze van: a kétféle, egymással össze nem függő díszítmények, a szögletes alakú szegfük, s a négy virág középponti, összefűzési módja mutat erre, valamint az egész mintán elömlő bizonyos merevség. Evvel szemben az egész mustra levegős, laza elrendezése magyar hímzőre vall, s méginkább a mesterke, mely apró, finom és ritkás mintázatával egyik igen jellemző képviselője az e tájon általános mesterke-típusnak. — A piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrottal) hímzett párnavég hossza 57, szélessége 18.5 cm, egy-egy mesterkéje 2.5 cm széles.

Az ismert virágbokros mustrát középtengelyes elrendezésben látjuk a 42. képen, mégpedig jól átgondolt, kiegyensúlyozott és egyöntetű megformálásban. E kiforrottság minden bizonnyal hosszas gyakorlat eredménye:

[35] Vö. Roth Victor: *Geschichte des deutschen Kunstgewerbes in Siebenbürgen.* Strassburg, 1908. XXX. t. — Ugyanitt a XXX. táblán a szász hímzésekre jellemző széles mesterkemintákat láthatunk.

M.N.MÚZEUM KÖNYVTÁRA

ezt itt nem a hímző személyes képességeivel, hanem a minta élettartamával kapcsolatosan értjük. A mesterke teljesen eltűnt, vagy beleolvadt a középmintába. — A piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrottal) hímzett párnavég hossza 58.5, szélessége 22 cm.

Különös, szokatlan minta a 43. képen látható. Efféle merev, szegletes hímzésfelületekkel nem igen díszít a mezőségi nép. A tömör, tagolatlan díszítmények és a hímezetlenül maradó vászonrészek között igen éles az ellentét, sehol sem találjuk a szokásos átmenetet. Még leginkább a hálószerű beosztást hangsúlyozó vonalak hímzésmódja, tört vonala kapcsolódik az eddig látottakhoz. A mesterke és fogazottszélű elválasztóvonala újra jellemzően mezőségi, a finom, apró és erősen tagolt kehelyvirágok ilyen párosan ismétlődő elrendezésben is fordultak már elő (l. pl. a 40. képet is). A piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrottal) hímzett párnavég hossza 56, szélessége 18 cm, mesterkéje 3—3 cm.

A 44. képen a kedvelt fűzérmintáknak egy az eddigiektől eltérő változatát látjuk. A nagyobb és kisebb, tömöttebb és lazább részletek közötti arány kellemes, a mintának többi társától eltérő volta talán abban rejlik, hogy a fűzér kétoldalán kinövő virág követi magának a fűzérnek vonalát. Újra a mesterkére kell rámutatnunk, mint a helyi stílus letéteményesére. Fogazott elválasztó-vonalával, s jellemző díszítményeivel az előbbiek során már többször találkoztunk. A piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrottal) hímzett párnavég hossza 54, szélessége 19 cm, egy-egy mesterkéje 3 cm.

A 45. kép mintája Erdély más tájain is szerepel, főként úrihímzések mintájaként. A mezőségi anyagban is láttunk már ilyet.[36] Első rápillantásra kissé zavaros, ha figyelmesebben szemléljük, észrevesszük, hogy egy nagy díszítmény ismétlődik, s ezen ismétlődő elemek közé illesztettek térkitöltés céljából fenn és lenn egy-egy, középütt is szereplő kisebb virágot. Ezáltal a díszítendő sáv teljesen betöltődik. A fődíszítmény az a forgórózsaszerű minta, amely — mint említettük — török hatásra vált kedveltté XVII.—XVIII. századi úrihímzéseinken. Népi alkalmazását a Mezőséghez közeleső területen, a Szilágyságban is láthattuk.[37] E mintánkon meglehetősen tagolatlan, foltszerű kivitelezésben lép elénk, kissé eltérően a kötött technikájú mezőségi hímzések aprólékos, részletező mustráitól, s inkább e vidék szabadrajzú mintáinak kidolgozásmódjára emlékeztet. E hímzésünkön még nem látjuk a középtengelyes elrendezés felé való haladás nyomait, ami az idézett szilágysági munkán már világosan kivehető. A mesterke elmaradt. A piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrottal) hímzett párnavég hossza 60, szélessége 14.5 cm.

[36] Egy magyarpalatkai abrosz szórt díszítményeként (L. 2. közleményünk 16. képét).
[37] L. ehhez id. munkánk 32. ábráját.

5.

A hímzések összefoglaló jellemzése

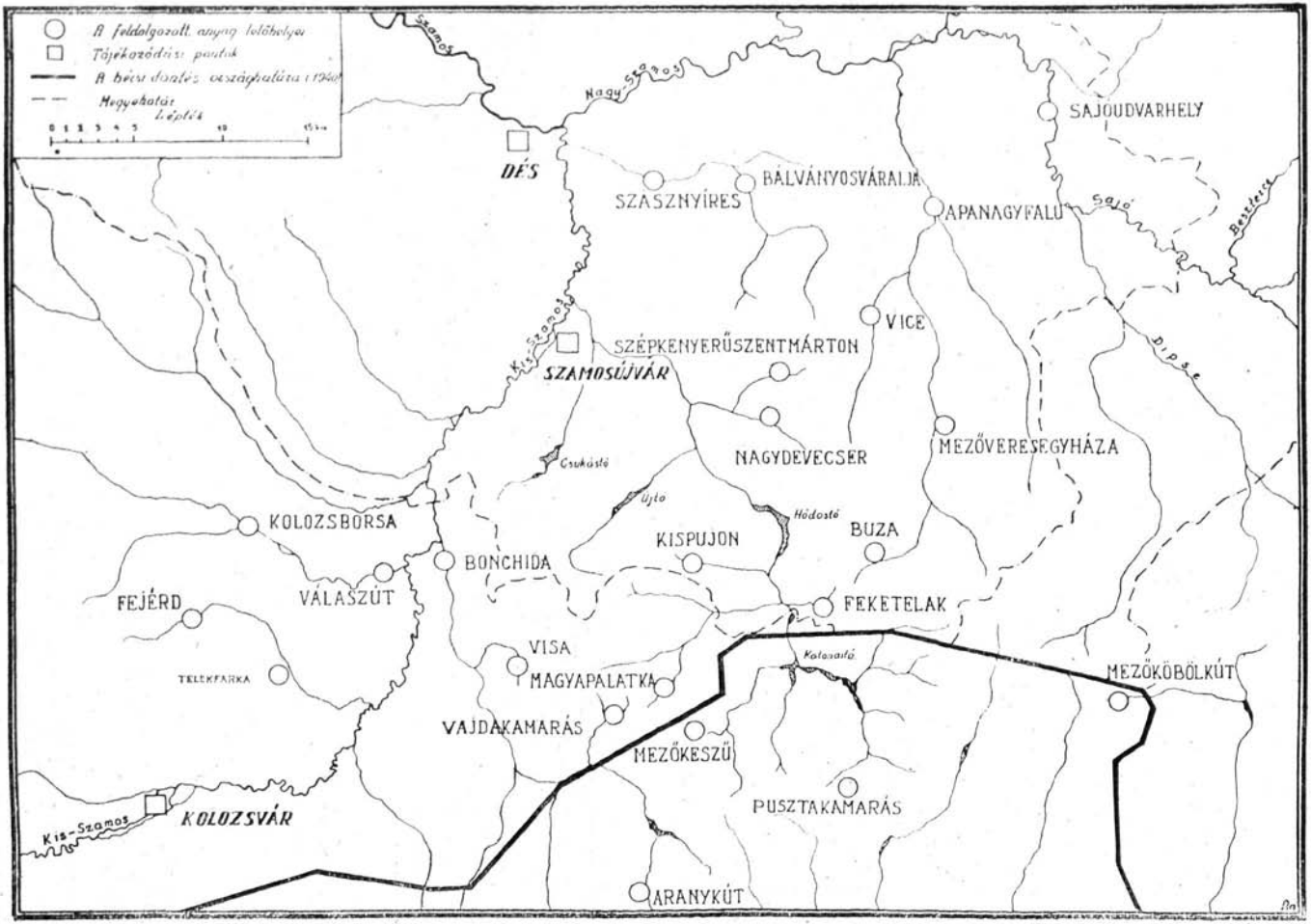
Az egyes falvak hímzésdarabjainak egyenként való vizsgálata után érdekes összefoglalni azt, hogy milyen tanulságok adódnak e 136 darab mezőségi hímzés vizsgálatából.

Mint az itt közölt térkép is szemlélteti, a bemutatott hímzések a Mezőség északi részéből származnak. A délebbi részről, különösen Maros-Torda vármegyéből, nem ismerünk tárgykörünkre vonatkozólag semmi anyagot, minthogy ott ezirányú gyűjtés mindezideig nem történt.

Nyugaton e hímzésfajta úgyszólván közvetlenül Kolozsvárig terjed, s ez a város választja el Kalotaszeg gazdag hímzésvilágától. Északon e munkák elterjedését nagyjából a két Szamos vonaláig tudjuk nyomon követni. Északkelet és kelet felé a nemzetiségi határ látszik elválasztóvonalat képezni a rumén, illetőleg szász néptömegek másfajta hímzőgyakorlata felé.

A mezőségi magyar hímzés, e tájbeli elhelyezkedésének megfelelően tartja a kapcsolatot a szomszédos és közeli népi hímzőterületek gyakorlatával. Szabadrajzú hímzései némileg Kalotaszeg „írásos" munkáival rokonok, hiszen — végső soron — azokhoz hasonlóan néhány elnagyolt, kevéssé tagolt, vaskos folthatású díszítmény tölti be a hímzendő felületet. A Szilágysághoz viszont a kötött technikájú, keresztöltéses, illetőleg szálánvarrott munkák kapcsolják, nemcsak az igen aprólékosan dolgozott, részletező és fínom elemek hasonlósága dolgában, hanem az alakulásmenet iránya tekintetében is. Mind a szilágysági, mind a mezőségi hímzéseken ugyanis a minták törvényszerű fejlődése a középtengelyes elrendeződés felé halad, a mesterke pedig idővel a középmintához hasonulva, abba beleolvad, vagy — gyakran e hasonulás nélkül is — elmarad. A Székelyföld varrottasaival ugyancsak a keresztöltéses mezőségi munkák tartanak kapcsolatot, amennyiben e jól tagolt minták mértanias elemeinek részletei, kiszögellő, szélső tagjai, járulékos elemei mindinkább természetszerűekké válnak, olyannyira, hogy néha már csak a mustra hálózata, szerkezete, a díszítmények elrendezése a régi, mértanias, maguk a díszítmények azonban már növényiekké alakultak át. Érdekes, hogy e vidék keresztöltéses szász hímzéseinek némely jellegzetességét a Mezőség nyugati széléről való kézimunkákon mutathattuk ki, főként negatív minták előfordulásában, s néha szerkesztésbeli sajátosságokban is. De ezek a szász hatásról tanuskodó hímzések is számos mezőségi sajátossággal átitatottak. Ha egyéb nem, a mesterke mintázata és a középcsíkhoz való aránya marad meg a helyi — mezőségi — keretek között, néha pedig a szászos középmintában bukkan fel a középtengelyes elrendeződés felé haladás nyoma. A Felső-Marosmente hímzéseivel annyiban fedezhetünk fel kapcsolatokat, hogy ott is kedvelt a két színnek, a kéknek és pirosnak együttes alkalmazása, s hogy előszeretettel használják egyazon munkán a keresztöltéses és vagdalásos öltéstechnikát.

Hímzésanyagunk külön érdekessége abban áll, hogy kevert, ruménmagyar lakosságú területről való, s hogy míg a szász hímzések némely sajátossága egyes munkákon világosan kimutatható, addig egyetlen darabun-

A Mezőség felső részének térképvázlata

kon sincsen a legcsekélyebb nyoma sem rumén befolyásnak. Különösen figyelemreméltó ez azért, mert e terület rumén lakossága gazdag hímzőgyakorlattal rendelkezik. Mindazonáltal még azon községekben is, ahol a magyarság kisebbségben él, sincsen nyoma hímzésein a rumén befolyásnak. Mindössze egy öltésmódnak rumén kölcsönszóval való elnevezésében láthatnánk talán rumén hatást. Sajnos nincsenek adataink arra, hogy mennyiben áll fenn ennek ellenkezője, vagyis hogy e terület rumén lakosságának hímzőművészetén hagytak-e nyomot ezek a magyar varrottasok. Mindössze elvétve van néhány értesülésünk arról, hogy a rumének maguk is használták vagy használják az ilyen magyar, vagy magyaroktól másolt hímzéseket. E gyér adatok alapján azonban nem kockáztathatunk meg általános érvényű megállapításokat, mert ezek mindössze arról vallanak, hogy a ruménség egyes esetekben itt is átvette a magyarság megunt és elvetett műveltségjavait, mint azt más tárgykörben és Erdély más területein oly gyakran tapasztalhattuk.

A mezőségi magyar hímzésnek e vázlatos tájbeli elhelyezése után kíséreljük meg annak helyét a magyar népi hímzőművesség egészében is kijelölni, típusjellegében körülhatárolni, sajátosságait, melyek más hímzésfajtától elválasztják, az elmondottak alapján összefoglalni.

Mint láthattuk, a mezőségi magyar hímzés két, egymástól megjelenésre, mintázatra és kivitelre nézve elkülönülő csoportra, a kötött technikájú, azaz keresztöltéses munkák és a szabadrajzú hímzések csoportjára oszlik. Az előbb említettek aprólékosan, csipkeszerűen finom, jól tagolt és részletező, túlnyomórészt mértanias mustrák, amelyeknek világos rajzára, a díszítőelemek egymásközötti arányára a hímző nagy gondot fordít. E szálszámolásos, keresztöltéssel, illetőleg szálánvarrottal készült munkák némelyikén minden második kockányi vászonfelületet hímezetlenül hagynak, miáltal az így kivarrt részek áttört hatást tesznek. Megfigyelhettük azt is, hogy ehhez a sajátosan helyi munkamódhoz még az esetben is ragaszkodnak, amikor már éttértek a laposöltéses kivitelre, de még ragaszkodnak a régi mintához s annak szerkezetéhez. De alkalmazzák a valóságos áttörést is. Fontos jellemzője a mezőségi kötött technikájú hímzések csoportjának, hogy a keresztöltéses minta között hímezetlenül maradó nagyobb vászonfelületeket igen gyakran fehér vagdalásos munkával töltik ki. Ezáltal fokozzák a munka művészi összhatását, amennyiben a jobbára piros, ritkábban kék, néha a kettővel együttesen hímzett mintát így a színek és technikák különbözőségével gazdagítják, s a tömör és áttört felületek váltakoztatásával kellemesen megbontják. E kötött technikájú hímzéscsoporttal kapcsolatosan kell megemlékeznünk arról a feltűnő, más hímzőterületeken még nem tapasztalt jelenségről is, hogy igen régi típusú minták élnek tovább az újabbak mellett úgyszólván napjainkig, mégpedig lényegesebb elváltozás nélkül.

A másik csoport a szabadrajzú hímzéseké, amelyeken legtöbbször használt két öltésmód a körvonalak (valamint a szárak, kacsok, stb.) dolgozására a láncöltés, olykor a szároltés, s a felületek betöltésénél alkalmazott margitöltés, ritkábban az átvarrt laposöltés. A körvonalak kivarrása olyan jellemzője a mezőségi szabadrajzú munkáknak, hogy egyedül erről kétséget kizáróan felismerhetjük őket. E körvonal hangsúlyozására néha

más színt is használnak, mint amilyet az illető díszítmény kivarrásához alkalmaztak, pl. pirossal hímzett felületeket kékkel varrnak körül. A minták maguk minden esetben növényiek, jobbára vaskos, foltszerű díszítményekkel. A vonalvezetés nem törekszik sem gondos rajzra, sem a minta pontos szemmeltartására, s az elemek részletei sokszor elvesznek. Az elnagyolt, leegyszerűsödött díszítmények aránytalanul megnövekednek, a kevésbbé jelentős részletek (levelek, bimbók, stb.) rovására, amelyek idővel teljesen elmaradnak, vagy pedig csupán helyüket jelzi a hímző. Az ilyen minták igen gyakran a felismerhetetlenségig stilizálódtak, mindazonáltal egy bizonyos nagyvonalú lendületesség, sőt mozgalmasság ritkán hiányzik belőlük. Sokszor zsúfoltak a díszítmények, s megnövekedésük folytán szinte önálló életet látszanak élni a minta egészétől függetlenül. Ez az önállósulás aztán odáig megy, hogy pl. a virágok leválnak száraikról, eltávolodnak eredeti helyzetükből s szerepükből így kilendülve, végül új értelmet, jelentőséget kapnak a minta összességében. Ilymódon a mintáknak ez a — késői fokon, úgy látszik, törvényszerűen bekövetkező — szétesése, az elemek széttolódása sokszor már nemcsak a minta eredeti alakjának felismerését teszi lehetetlenné, hanem valósággal új mintát is hoz létre. Rámutattunk egyazon minta több változatán szemlélhető szétesési folyamatának vizsgálatakor arra, hogy „az egykori mintából... tulajdonképpen alig maradt meg egyéb, mint a foltelosztás azonossága... a felsőbb társadalmi rétegektől átvett, akaratlanul félremagyarázott, vagy tudatosan átalakított minták és díszítmények, ha valóban alkotó művészi készséggel megáldott hímző kezébe kerülnek, az előbbitől merőben különböző, új művészi törekvés jegyében új mintává, új díszítőelemekké fejlődnek: olyan mintákká és díszítményekké, amelyek sem a térelosztás ötletessége, sem a tervezés tökéletessége tekintetében nem maradnak el az ekkor már rég elfeledett úri mintakép mögött." A szabadrajzú hímzések mintakincse ugyanis túlnyomórészt felsőbb társadalmi rétegek hímzőgyakorlatának mustráiból való, egyrészük nyugateurópai renaissancekori nemzetközi kedvelt díszítmények ismétlődése, de nagy számmal találtunk XVII—XVIII. századi úrihímzések török eredetű formáiból. Ezek között némely esetben világosan felismerhető a református templomok e korból való úrasztali terítői hímzésdíszének szerkezetbeli vagy mintázati sajátossága. Evvel kapcsolatosan nem lesz érdektelen azt a megfigyelésünket is felemlíteni, hogy míg más vidékek szabadrajzú hímzésein a helyi jellegek csak hosszas gyakorlat s az ennek következtében beálló formai elváltoztatás során keletkeznek, addig mezőségi munkáinkon az idegen mintakép alaki tulajdonságának megmaradásával egyidejűleg korán kiütköznek a sajátosan mezőségi ismertető jegyek, amelyekről alább részletesebben szólunk.

Az elmondottakból az avatatlan azt hihetné, hogy e két, mintában, kivitelben, összhatásban s a részletek kidolgozásában merőben különböző hímzéscsoport között nincs semmiféle kapcsolat, s hogy mindegyik különkülön képvisel bizonyos helyi, a másik csoportból hiányzó jellegeket. Ha azonban mélyebben pillantunk bele e hímzések stílusába, elemezzük szerkezetüket, lemérjük arányaikat, szemügyre vesszük alakulásmenetüket, azt tapasztaljuk, hogy e két, látszatra oly különböző hímzés-féle igen lényeges közös vonásokat mondhat magáénak, amelyek mindkettőt egyaránt jellem-

zik, s összességükben különítik el ezt a hímzésfajtát más vidékek hímzéseitől, bár egy-egy ilyen jelleg előfordulását más tájak hímzésein megtalálhatjuk.

A mesterkét a középmintától elválasztó sáv vagy egyetlen egyenes, vagy pedig zegzugvonal. Mindkét hímzéscsoportnál megfigyelhettük továbbá azt a törekvést, hogy a középmintánál magától értetődően mindig aprólékosabb, részletezőbb mesterkeminta egy fejlődési folyamat során a középmintához hasonul. E hasonulás többféle lehet: Megesik, hogy stílus tekintetében követi a mesterke a középmintát, s tömöttség, technikai kivitel, megformálás tekintetében igazodik hozzá. Más esetben a mintázat részei, maguk a díszítőelemek azonosulnak, amennyiben a mesterkén ugyanazokat az elemeket alkalmazza a hímző, mint aminőket a középmintán szerepeltetett. Végül sűrűn fordul elő az is, hogy szerkezet, elrendezés tekintetében alkalmazkodik a mesterke a középhez, ami azt jelenti, hogy a mesterke — mintázatban független — díszítőelemei a középrész elemeinek tengelyébe esnek és szabályszerű ismétlődésük egybeesik azok ismétlődésével. E hasonulási tényezőknek legalább egyike szükséges ahhoz, hogy a mesterke beleolvadjon a középmintába s annak többé-kevésbbé szerves részévé váljék. Ez a törekvés számos átmeneti fokot láttató példányon nyilvánvaló. Mindkét hímzéscsoport esetében tapasztalható továbbá az a jelenség, hogy a mesterkét egyszerűen elhagyják. Ilyen esetben a középminta gyakran megmarad ugyanolyan szélességben, mintha továbbra is korlátok közé szorítaná a lezáró csík, néha azonban szétterjed, túlnő eredeti határain.

Sok olyan ősi-általános mintát találtunk a kötött technikájú mezőségi hímzések között, amelyek más területen is kedveltek. Mind ezek, mind pedig az idegenből átvett minták esetében kimutatható a mintáknak a középtengelyes elrendeződés felé való haladása, melyet szintén mindkét csoport munkáin megfigyelhettünk. Kezdeti fokon csak a gyakorlott szemű szemlélő veszi észre e törekvés első nyomait, ami gyakran nem egyéb egyes elemeknek vízszintes irányú járulékokkal való bővülésénél. A fejlődés további során e kezdeti nyúlványokból a díszítményeket közepütt vízszintes vonallal összekötő tengely keletkezik, mely mind erélyesebben hangsúlyozódik, végül pedig a minta elemeinek széttolása következtében az egész minta átrendeződik. Ezen átrendeződés néha oly mélyreható változásokat idéz elő a minta szerkezetében, hogy — mint mondottuk — könnyen alakul új, az eddigitől teljesen különböző mű, minta. Megfigyelhettük azt is, hogy a mesterke elmaradása vagy beolvadása gyakran esik egybe a mintának középtengelyessé válásával.

Valamennyi mezőségi hímzésen megfigyelhettük azt, hogy a középminta és a mesterkecsík szélességének egymásközötti aránya meglepően állandó. Egy-egy mesterkecsík, a középmintához hasonlítva, viszonylag mindig keskeny, azaz alig szélesebb annak egynegyedénél. A térkitöltés szempontjából is van — másutt nem észlelt — szerepe a mezőségi hímzések mesterkéjének. Néhol ugyanis befelé, a minta középcsíkjába növesztenek belőle egy-egy díszítményt, azon a ponton, ahol a középminta nem tölti be kellően a felületet.

A minták szétesési folyamatával kapcsolatosan nem lesz érdektelen megemlítenünk azt, hogy a széttolódás bizonyos állapota nem csak eset-

legesen, egy-egy hímző, vagy egyazon község munkáiban található meg, hanem nagyobb területen is általánossá vált. Ebből egyfelől az átalakulás lassú menetére, másfelől arra is következtethetünk, hogy a hímzők nem érezték át a minta szétesett, széttolódott voltát, sem átmeneti jellegét, hanem benne új mustrát látva, egymástól átvették, egymás munkájáról másolták.

A minták térkitöltő és járulékos elemeire vonatkozóan azt figyelhettük meg, hogy ezek — éppen a minták szétesése folyamán — még egyazon község munkáin sem azonosak. Vagyis az azokon széttolt és elváltoztatott mintarészek közé a változatokon más-más térkitöltő elemek ékelődnek. Ezek a hímzők egyéni kezdeményei, de különbözőségük ellenére is van közöttük törvényszerű egyezés, amely díszítményeikben is, stílusukban is megnyilatkozik. Talán legszerencsésebben úgy fogalmazhatnók ezt meg, hogy a járulékos és térkitöltő elemekből is van egy eszmei készlet, amelyből a hímző, pillanatnyi kedve, szüksége és belátása szerint merít és a helyi stílus szabályai szerint alkalmaz. Sőt még tovább is mehetünk, s azt mondhatjuk, hogy éppen ezek a részletek sokkal jellemzőbben mezőségiek, mint a fontosabb díszítmények, amelyek igen gyakran máshonnan kölcsönöztettek.

Mind az úri eredetű, mind a más vidékek népi gyakorlatából származó minták átvételénél azt láttuk, hogy ezeket a helyi stílus iratlan törvényei szerint átalakítják, s így olvasztják bele az itteni mintakincsbe. Különösen érdekesek azok az elváltoztatások, amelyeken egy felföldi tót eredetű minta esett át a mezőségi hímző kezén. Mind ehhez a mintához, mind pedig az úri mintakép nyomán készültekhez helyi mesterke járult, mégpedig ugyanannak a mintának egyazon hímző kezéből kikerült két változatában más és más. A középminta lényegesebb díszítményeinek megtartása mellett minden esetben azt láttuk, hogy mind a mesterke-minta, mind a járulékos elemek már a helyi készletből kerültek ki. A kivitel, a kidolgozás módja alkalmazkodik a helyi stílushoz, különösen az öltéstechnika, valamint a minta sűrűsége, mérete és arányai tekintetében. Végül a díszítőelemek részei (pl. virágok, bimbók, levelek) kapják meg sajátosan mezőségi alakjukat vagy cserélődnek fel itteniekkel.

Többízben volt alkalmunk egyazon mintának különféle változatait összevetni — egyazon faluból való, vagy ugyanattól a kéztől származó példányokon is — s ebből a hímzők változtató-készségére következtetni. Minden esetben azt láthattuk, hogy a varró, bármilyen mélyreható változást eszközölt is a mintán, sohasem esett ki a helyi stílusból, mely benne olyan eleven erővel élt, hogy munkájának minden parányi része és mozzanata szerves részévé vált a mezőségi hímzés egészének. Kimutathattuk azt is, hogy mindig a mesterke és a középmintában a járulékos és térkitöltő elemek cserélődnek fel legsűrűbben és legkönnyebben, s evvel szemben a minta szerkezete, a díszítmények elrendezése a legállandóbb.

Ebből azt a tanulságot is levonhattuk, hogy, a régebbi kutatások irányával szemben, nemcsak a díszítmények formai elemzése a fontos, — mert ugyanaz az elem sok hímzésfajtában is előfordul — hanem e közös elemek alkalmazási módjának helyi miként je, típusa, kivitelezése, valamint az arányok, az elemek és hímzésrészek egymásközötti viszonya s az alakulásmenet folyamán megnyilatkozó törekvések vizsgálata is. Mindezek sokkal

inkább jellemzik egy-egy vidék sajátos hímzőmodorát, mint maguk a felhasznált díszítőelemek.

Többízben rámutattunk arra, hogy a vizsgált hímzéspéldányok egyike-másika olyan asszony tulajdonából származik, aki más faluban született, mint amelyikben a hímzés tőle vásároltatott. Minthogy a legtöbb nő már fiatal leány korában készíti el kelengyéje legjavát, varrja ki párnáit, lepedőit, s e készletet férjhezmenetele után már csak kevéssel pótolja, valószínűbbnek látszik az, hogy a hímzést még szülőfalujában, mint az, hogy új lakóhelyén készítette. Lehetséges azonban az is, hogy új otthonában megtanulta és bizonyos mértékben alkalmazta is a magáétól kisebb-nagyobb mértékben elütő hímzésgyakorlatot. Ilymódon e hímzéspéldányok származáshelye nem volt kétséget kizáróan eldönthető, de azzal a bizonysággal szolgált, hogy a Mezőségen a hímzésmintáknak házasodás révén való sűrű vándorlásával kell számolnunk.

Ungarische Stickereien aus dem Mezőség. Die hier beschriebenen 136 Stück Bauernstickereien entstammen dem Mezőség genannten, ungefähr im Mittelteil Siebenbürgens gelegenen Hügelland. Wie aus der Karte ersichtlich, erstreckt sich dieses zum grössten Teil auf das Komitat Szolnok-Doboka, ferner auf den östl. Teil des Komitates Kolozs und den nördl. vom Komitat Maros-Torda. Die Stickereien zieren Polsterenden und Leintuchränder, in geringer Zahl auch Tischtücher. Alle sind auf weisser Leinwand gearbeitet und sind, sowohl im Muster wie in der Ausführung recht mannigfaltig, gehören aber trotzdem durch die Einheit des Styls zusammen und bilden einen selbständigen Typus der ungarischen Bauernstickerei. Alle Arbeiten stammen aus Dörfern, die eine gemischte Einwohnerschaft von Ungarn und Rumänen aufweisen. Die hier abgebildeten Stücke sind durchwegs ungarische Arbeiten, die in gewissen Zügen und Eigenheiten Verbindungen mit den Stickereien der Ungarn in benachbarten und näherliegenden Gebieten aufweisen. Mit den rumänischen Stickereien derselben Ortschaften haben sie nichts gemein. Einzelne Stücke, zumeist die aus dem östl. Gebiet stammenden, zeigen in gewissen Einzelheiten den Einfluss der siebenbürgisch-sächsischen Kreuzstichstickereien.

Die Stickereien des Mezőség lassen sich in zwei, von einander sehr verschiedene Gruppen teilen. In die erstere gehören die Arbeiten, die durch Zählung der Fäden des Grundstoffes verfertigt wurden, also die in Kreuz- und Zopfstich, sowie in Doppeldurchbrucharbeit ausgeführten. Zum Ausnähen der Muster verwendete man rotes, seltener blaues Stickgarn oder Wolle, zur Doppeldurchbrucharbeit weissen Faden. Die Muster sind entweder geometrische, auch in anderen Gegenden Siebenbürgens beim Ungartum beliebte Muster, oder von den altungarischen Herrschaftsstickereien übernommene Pflanzenornamente. In beiden Fällen ist die Stickereie äusserst fein, zart, die Zeichnung klar, die Umrisse genau beachtet, die Masse gewahrt und die Einzelheiten stets sorgfältig durchgeführt. Oft werden die unbestickt gebliebenen Flächen mit Doppeldurchbrucharbeit ausgefüllt, wodurch die Arbeit, infolge der Anwendung von verschiedenen Farben und Techniken, wirkungsvoller wird und für dieses Gebiet kennzeichnend ist. Es konnte festgestellt werden, dass viele urtümliche Kreuzstichmuster auch in neuester Zeit gerne und in fast unveränderter überkommener Art gearbeitet wurden und neben vielen neuen Mustern beständig weiterlebten.

Die zweite Gruppe umfasst jene Stickereien, die nach freier Zeichnung

gearbeitet sind. Als Technik wurde für Linien und Umrisse der Ketten-, seltener der Stielstich, zur Ausfüllung der Flächen zumeist der Gretchenstich angewendet. Auch diese Stickereien sind in der Mehrzahl rot, seltener blau. Bezeichnend ist, dass man gerne rotgestickte Motive mit blauen Umrissen stickt. Die Muster bestehen ausschliesslich aus stark stilisierten Pflanzenornamenten, deren wuchtige, gedrängte und ungegliederte Motive kaum Einzelheiten aufweisen. Die Proportionen werden hier — im Gegensatz zur vorerwähnten Gruppe — nicht mehr gewahrt, einzelne Teile wachsen auf Kosten anderer übermässig an, die kleineren Motive verkümmern und verschwinden allmählich. Eine gewisse Grosszügigkeit und Bewegtheit ist aber fast auf jedem Stück erkenntlich. Die Muster selbst sind zumeist den Arbeiten höherer Gesellschaftsschichten entlehnt, entweder sind es westeuropäische Renaissancemuster oder aber — ebenfalls von den Herrschaftsstickereien übernommene — orientalische Motive, die in Ungarn im XVII—XVIII. Jahrhundert als Nachempfindung türkischer Handarbeiten sehr verbreitet waren. In mancher Stickerei erkennt man den Aufbau und die Ornamente der kalvinischen Kirchendecken, die in den Dorfkirchen der Gegend auch heute in grosser Zahl vorhanden sind. Erstaunlich ist dabei, dass sich trotz der Ähnlichkeit mit diesen Arbeiten die Eigenheiten des Mezőséger Stickereitypus sehr stark bemerkbar machen.

Die beiden Gruppen weisen jedoch, trotz ihrer Verschiedenheit, viele gemeinsamen Züge auf. So im Aufbau, denn man wahrt in der Breite des Mittelmusters und in der des Randstreifens immer ein gewisses Verhältnis. Auch ist es beiden Arten von Stickereien gemeinsam, dass dieser Randstreifen, als Folge eines Entwicklungsganges, in den Mittelstreifen einverschmolzen wird. Dies entsteht dadurch, dass die Randmuster sich im Styl, in der Ornamentik oder der Technik dem Mittelmuster angleichen, oder aber werden ihre Motive in der Anordnung der Achse des Mittelmusters angepasst. Eine bemerkenswerte Eigenheit der Mezőséger Stickereien ist es auch, dass sie sich mit der Zeit in einer bestimmten Richtung umordnen. Es ist die Tendenz vorhanden, eine horizontale Mittelachse herauszubilden, die dann das ganze Muster mehr-weniger umformt. Sehr oft zerfallen auch die Muster: die Motive verschieben sich, verlieren ihre eigentliche Funktion, werden ganz selbständig. Aus solchen sinnlos gewordenen, zerfallenen Mustern entstehen dann oft — in der Hand begabter Stickerinnen — durchaus neue, künstlerisch wertvolle und dem örtlichen Styl entsprechende Muster, die durch eine Neuordnung und Ummodelung der Motive hervorgerufen, kaum mehr irgend einen Zusammenhang mit dem einstigen „gesunkenen Kulturgut" aufweisen. Dieser Prozess der Umschaffung konnte an einer Reihe von verschiedenen Varianten ein- und desselben Musters beobachtet werden. Lehrreich ist es auch, jene Umformung zu verfolgen, die ein Muster, das von oberungarischen Slovaken stammend, hierher verpflanzt wurde, durchmachte und wie es sich in den hiesigen Typus einordnete.

Mehrere Varianten ein- und desselben Musters, die von derselben Stickerin ausgeführt wurden, gestatten Einblick in einen solchen Entwicklungsgang.

Durch Eheschliessungen aus den Nachbardörfern wanderten die Muster von Ort zu Ort. Interessant ist dabei, dass dieselbe Phase des Zerfalls sozusagen unverändert geblieben, sich verbreitete.

Die Stickereien stammen — laut den an Ort und Stelle gesammelten Angaben — grossenteils aus dem letzten Viertel des verflossenen Jahrhunderts, doch beweisen datierte Stücke, dass auch noch am Anfang unseres Jahrhunderts typische, für die hiesige Stickart bezeichnende Stücke entstanden.